

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ANADOLU SELÇUKLU MELİKELERİ VE ONLARIN
DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLLERİ**

**Hazırlayan
Kübra DUMAN**

**Danışman
Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN**

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2023, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ANADOLU SELÇUKLU MELİKELERİ VE ONLARIN
DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Kübra DUMAN**

**Danışman
Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN**

Nisan 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kübra DUMAN

İmza

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Tarih / Ortaçağ Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Anadolu Selçuklu Melikeleri ve Onların Devleti ve Toplum Hayatındaki Roller

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin 18.04.2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **% 19'** dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 18.04.2023

Danışman:

Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

Öğrenci:

Kübra DUMAN

KILAVUZA UYGUNLUK

“Anadolu Selçuklu Melikeleri ve Onların Devlet ve Toplum Hayatındaki Roller” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Kübra DUMAN

Danışman

Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

Tarih Bölümü ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN danışmanlığında **Kübra DUMAN** tarafından hazırlanan “**Anadolu Selçuklu Melikeleri ve Onların Devlet ve Toplum Hayatındaki Roller**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

24/03/2023

JÜRİ:

Danışman : **Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN**

Üye : **Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ**

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İbrahim YILDIRIM**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti ile ilgili birçok çalışma yapılmasına rağmen Anadolu Melikeleri hakkında yeterli çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Her ne kadar sanat tarihçileri Melikeler üzerinde çalışmalarda bulunmuşsa da konusu ve alanı gereği sadece yaptıkları mimari eserler ile daha çok ilgilenmişlerdir. Yapılan çalışmada konunun tarihi süreci incelenmeye çalışılmıştır. Melikeler ile ilgili bilgilerin yetersizliği daha çok dönemin kaynaklarının siyasi olaylara yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Melikeler hakkındaki bilgilere tarihçilerin siyasi olaylar arasında bahsettiği kısa bilgiler sayesinde ulaşılmaktadır. Yine döneminde yapılan mezar, kervansaray ve camii gibi yapıların sanat tarihçileri tarafından incelenip araştırılması çalışmayı destekler nitelikte olmuştur.

Çalışma Anadolu'daki Selçuklu Melikeleri etrafında şekillenmiştir. Bundan dolayı da kişiler odaklı bir çalışmaya gidilmiştir. Yapılan çalışmada 31 Melike hakkında bilgiye ulaşılmış ve değerlendirilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuruluş dönemindeki Melikeler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde yükseliş dönemi Melikeleri ve son bölümde de yıkılış dönemi Melikeleri ele alınmıştır. Melikeler hakkındaki kaynaklar sınırlı olsa da çalışmada hakkında bilgi bulunan bütün melikelerin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde bana yön veren ve fikirlerinden istifade ettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Muhittin Kapanşahin'e bu süre içerisindeki sabır ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Kübra DUMAN

Kayseri/2023

ANADOLU SELÇUKLU MELİKELERİ VE ONLARIN DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLLERİ

Kübra DUMAN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2023
Danışman: Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Melikeler hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak bazı Melikelerin dönemin siyasi olaylarına müdahalesi ya da o dönemde eserler inşa ettirmeleri, onlar hakkındaki bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Melikelerin, daha çok siyasi amaçlarla evlilikler yaptığı görülmektedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Devleti ve Eyyûbi Devleti arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak istemiştir. Bundan dolayı da Melik Nâsır'ın kızı Gâziye Hatun'u kendine eş olarak seçerken, kız kardeşi Melike Hatun'u da Melik Nâsır'a gelin olarak vermiştir. Abbasi Halifesi Nâsır Lidinîllah'ın da Anadolu Selçuklu Devleti ile akrabalık kurduğu görülmektedir. Abbasi Halifesinin fütüvvet anlayışını yaymak amacı ile bu evliliği yaptığı belirtilse de Selçuka Hatun'a karşı derin bir bağ duyduğu görülmektedir. Bununla birlikte Müslüman olmayan, farklı din ve inanca mensup Prensesler de Anadolu Selçuklu Devleti'ne gelin olarak gelmiştir. Yabancı Melikelerden Mahperi Hatun, Gürcü Hatun ve Berduliye Hatun'un devlet içindeki etkileri oldukça fazladır.

Melikelerin inşa ettirdikleri yapılar, onların sosyal ve kültürel yaşamdaki statüleri hakkında bilgi vermektedir. Melikelerin siyasi alandaki etkileri de onların devlet içindeki konumlarını göstermektedir. Özellikle eşlerinin ölümü ile Melikeler, siyasi gücü ellerinde tutmak için karşı karşıya gelmişlerdir. Bu iktidar mücadelesinin Melikler vasıtasıyla Melikelerin etrafında şekillendiği görülmektedir. Yine Anadolu Selçuklu Sultanları olmasa bile Melikelerin iktidarlarını koruyabilmek için devlet adamları ile evlilikler gerçekleştirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Melike, Evlilik, Kadın, Siyaset.

ANATOLIAN SELJUK MELIKES AND THEIR ROLES IN STATE AND SOCIETY

Kübra DUMAN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

PhD Thesis, April 2023

Supervisor: Prof. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

ABSTRACT

The information about the Melikes in the Anatolian Seljuk State is quite limited. However, the intervention of some Melikes in the political events of the period or the fact that they had artifacts built at that time enabled information about them to be reached. It is seen that the queens marry mostly for political purposes. II. Gıyâseddin Keyhusrev wanted to consolidate the relations between the Anatolian Seljuk State and the Ayyubid State. Therefore, while choosing Gâziye Hatun, the daughter of Melik Nâsır, as his wife, he gave his sister Melike Hatun to Melik Nasır as a bride. It is seen that Abbasid Caliph Nâsır Lidillah was also related to the Anatolian Seljuk State. Although it is stated that the Abbasid Caliph made this marriage in order to spread the understanding of futuwwa, it is seen that he had a deep bond with Seljuka Hatun. In addition, non-Muslim Princesses of different religions and beliefs came to the Anatolian Seljuk State as brides. Foreign Queens Mahperi Hatun, Gürcü Hatun and Berduliye Hatun had a great influence in the state.

The structures built by the queens give information about their status in social and cultural life. The influence of the queens in the political field also shows their position in the state. Especially with the death of their spouses, the Queens came face to face to keep the political power in their hands. It is seen that this power struggle is shaped around the Melikes through the Meliks. Again, even if the Anatolian Seljuk Sultans were not, it is seen that the Melikes made marriages with statesmen in order to protect their power.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Melike, Marriage, Women, Politics.

İÇİNDEKİLER

ANADOLU SELÇUKLU MELİKELERİ VE ONLARIN DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1075-1205)

1.1. Melike Mûna (Mânia) Hatun	7
1.2. I. Kılıç Arslan'ın eşi Melike Hatun (Çaka Bey'in Kızı).....	9
1.3. Melike Ayşe Hatun	12
1.4. IV. Raymond'un Kız Kardeşi İzabella	18
1.5. Melike Ümmühan (Vâlîde) Hatun	19
1.6. Melike Seyyide (Sâ'ide) Hatun	22
1.7. Melike Selçuka Hatun	23
1.8. Melike Gevher Nesibe Hatun	27
1.9. Rus Knezi Yvyatoslav Yaroslaviç'in kızı Melike Hatun	30
1.10. I. Mesûd'un Eşi Danışmendli Emir Gazi'nin Kızı Melike Hatun	32
1.11. Sultan Mesûd'un kızı Melike Hatun ile Sivas Meliki Yağıbasan'ın Evliliği	34
1.12. Melike Selçuka Hatun	37
1.13. Sultan Mesûd'un Yeğeni – Malatya Meliki Aynûddeve'nin Eşi Melike Hatun ...	39
1.14. Mavrozomes'in kızı Melike Hatun.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELİŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1211-1237)

2.1. Melike Râziye Devlet Hatun	47
2.2. Melike Selçuk Hatun	50
2.3. Melike Mahperi (Huand) Hatun	53
2.4. Melike-i Adiliyye Hatun (Gâziye Hatun).....	67
2.5. Melike İsmetü'd-Dünya Ve'd-Din Hatun.....	76
2.6. Melike Hatun	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YIKILIŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1237-1308)

3.1. Melike Gürcü Hatun	83
3.2. Melike Gâziye Hatun (Eyyûbi Melike'si)	92
3.3. Melike Berdûliye Hatun	93
3.4. Melike Urbay (Orbay) Hatun	100
3.5. Melike Gömeç Hatun.....	102
3.6. Melike Selçuka (Hüdâvend) Hatun	104
3.7. IV Rükneddin Kılıç Arslan ve Gazalya Hatun'un Kızı Melike Hatun.....	110
3.8. Melike Hatun	111
3.9. Melike Naima Gevher Hatun-Melike Asiye Hatun-Melike Melek Peyker Hatun .	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	119

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri
Bkz	: bakınız
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

Kadın, tarih içerisinde dönem olarak birbirinden farklı konumlarda olmuştur. Kadının bazı dönemlerde eşi ile eşit haklarının olduğu görülse de anaerkil aile yapısının olduğu topluluklar kadar söz hakkının olmadığı, erkeklerle aynı statüde bulunmadığı topluluklar da bulunmaktadır.¹ Kadın kelimesi daha çok Orhun kitabelerinde, Uygur vesikalarında ve şiirlerinde rastlanılan bir kelimedir. Bu unvanın ilk olarak Çin İmparatoru tarafından verildiği Çince “ka’tun” kelimesinin aslında “Prenses, Kraliçe” isimlerine karşılık geldiği görülmektedir.²

Eski Türklerde kadına erkekler ile birlikte eşit derecede statüler ve haklar verilmiştir. Kadın bir asker gibi yetiştirilmekteydi. Bununla birlikte kadın, savaş aletlerini kullanmayı bilir, at binerdi. Kadın eşi ile birlikte eşit haklara sahipti³ ve bu dönemde istediği erkekle evlenebilmekteydi.⁴ Ayrıca boşanma hakkına da sahip olduğu görülmektedir.⁵ Sosyal hayatta da önemli statülerde bulunan kadın, kendine ait mal da edinebilirdi.⁶ İslamiyet’ten önceki Türkler de Kadın, devlet yönetimine dahil edilmekteydi. Türk toplumunun başında bulunan Hakan’ın eşi de onunla birlikte yönetimde bulunurdu.⁷ Yine resmi yazışmalarda Kağan’dan sonra imzası

¹ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/82-86.

² Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm’a)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 169.

³ Sibel Karadeniz Yağmur, “Türk Kültüründe Kadın Anlayışının Mitoloji ve Din Ekseninde Karşılaştırılması”, içinde *II. İksad Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Ayşe Erkman ve Samira Khadhraoui (Gaziantep: İksad Yayınevi, 2018), 694.

⁴ Yağmur, 695.

⁵ Mehmet Özmenli, “Ortaçağ’da Türklerde Kadın ve Aile”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 66 (2018): 353–54.

⁶ Harman, “Kadın”, 24/82-86.

⁷ Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm’a)*, 186.

bulunmaktaydı.⁸ Hakan eşi olan Hatun, eşinin ve çocuğunun yokluğunda “Terken” veya “Hatun” unvanı ile idareyi elde tutarlardı.⁹

İslam’dan önceki Arap toplumuna bakıldığı zaman kadının ve erkeğin eşit haklarının olmadığı görülmektedir. Erkek egemen olmakla birlikte, istediği kadar evlilik yapabilmekteydi.¹⁰ Bununla birlikte kadına karşı tutum, şehirde yaşayan ile göçebe yaşayanlar arasında da farklılık göstermektedir. Nitekim Hz. Hatice’nin ticaretle uğraşması ve sosyal statüsü buna örnek gösterilebilir.¹¹ İslam dininin gelmesi ile birlikte Cahiliye Döneminde kadına yapılan muameleler zamanla ortadan kalkmıştır.¹² Hz. Peygamber’in eşlerine karşı tavır ve tutumları, Kur’an-ı Kerim’de kadına önem veren ayetlerin yer alması, Arap toplumunda kadının rolünü değiştirmeye başlayacaktır.¹³

Türkler Müslüman olduktan sonra, Sultan eşlerinin önemli derecelere geldiğini görmekteyiz.¹⁴ Büyük Selçuklu Devleti’nde kadınların devlet yönetiminde aktif rol oynadıkları görülmektedir. Bununla birlikte kendi tasarruflarına ait mallar da görülmektedir.¹⁵ Selçuklu döneminde Sultan eşleri olan kadınlar, siyasi alanda etkindirler. Özellikle kendi çocuklarını tahta çıkarmak için mücadelede bulunmuşlardır. Selçuklu Sultanlarının ölümü ile tahta çıkan Melikin yaşının küçük olması, devlet yönetiminde annelerinin etkili olmasına neden olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti’nde Melikeler devlet idaresinde bulunabilirdi. Sadece siyasi bakımdan değil Melikeler her anlamda değer görmüştür. I. Kılıç Arslan vefat ettiği zaman eşi Ayşe Hatun’a Malatya şehrinin idaresi verilmiştir. II. Kılıç Arslan öldüğü zaman kızı Gevher Nesibe Hatun, Kayseri şehrini babasından kalan mal olarak almıştır.¹⁶ Anadolu Selçuklu Sultanları evlilik yaptığı zaman herhangi bir masraftan kaçınmamaktaydı. Hristiyan soylular, Selçuklu sarayına gelin vermekten gurur

⁸ Faruk Çolak, “Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* I, sayı II (2016): 60.

⁹ Yağmur, “Türk Kültüründe Kadın Anlayışının Mitoloji ve Din Ekseninde Karşılaştırılması”, 696.

¹⁰ Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm’a)*, 189–90.

¹¹ Mehmet Âkif Aydın, “Kadın”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/86-94.

¹² Yağmur, “Türk Kültüründe Kadın Anlayışının Mitoloji ve Din Ekseninde Karşılaştırılması”, 697.

¹³ Fatma İnce, “Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 76 (2019): 140.

¹⁴ Şayan Ulusan, “Türklerde Şehirlilik, Köylülük (Yerlilik): Kadın Örneği Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Tarihin Peşinde*, sayı 1 (2009): 217.

¹⁵ İnce, “Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları”, 140.

duyarlardı. Nitekim bu evlilikler onların da konumlarını güçlendirmektedir. Hristiyan Melikeler, saraya gelin olarak geldikleri zaman kendi maiyetinde köleler ve hizmetçiler bulundurabilmektedir. Melikelerin kendi iradelerinde kullanabilecekleri hazineleri de bulunmaktaydı. Bunu istedikleri şekilde tasarruf etmekteydiler.¹⁷ Anadolu Selçuklu dönemine bakıldığında zaman kadınların daha çok hayır işlerinde bulunduğu, birçok vakıflar yaptırdıkları görülmektedir.¹⁸ Selçuklu Devleti'nde Melikelerin nadiren de olsa boşandıkları görülmüştür. Eşlerinden kötü muamele gören Melikeler durumu ailesine bildirdikten sonra boşanabilmektedir.¹⁹

Anadolu Selçuklu Devleti'nde hanedan evlilikleri basit sebeplere dayandırılmazdı. Devletin menfaatleri ve çıkarları dikkate alınarak evlilikler yapılmaktaydı. Nitekim yapılan evlilikler devletin kaderini değiştirecek kadar önemli etkilere sahip olabilirdi.²⁰ Selçuklu Sultanlarının ölümü üzerine bazı Melikelerin ikinci evlilikler yaptığı görülmektedir. Büyük Selçuklularda görülmeyen atabey evliliği ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Kılıç Arslan'ın eşi Ayşe Hatun tarafından yapılmıştır. Ayşe Hatun, siyasi konumunu güçlü tutabilmek için birden fazla evlilik yapmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un eşi Berduliye Hatun, eşinin ölümü üzerine vezir Şemseddin İsfahâni ile evlenmiştir. İsfahâni bu evlilik ile devlet otoritesine hâkim olarak gücünü daha da arttırmıştır. Ancak bu tutumu devlet adamları tarafından hoş karşılanmamıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Bahaeddin Tercûman ile birlikte bu durumu Moğol Han'ı Göyük'e bildirmişlerdir. Bunun üzerine Şemseddin İsfahâni öldürülmüştür.²¹ Bir diğer evlilik ise Gürcü Hatun ve Muineddin Pervane arasında yapılmıştır. Kaynaklarda bu kişinin Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi olduğu ifade edilse de bazı kaynaklar da bu kişinin Gıyâseddin Keyhüsrev'in kızı Gürcü Hatun olduğu belirtilmektedir.

¹⁶ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran (Ankara, 1988), 302–3.

¹⁷ V. Gordlevski, 303.

¹⁸ Uluhan, “Türklerde Şehirlilik, Köylülük (Yerlilik): Kadın Örneği Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, 218; Zafer Saraç, “Tarih Boyunca Türklerde Kadın”, *Telmih Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi* 1, sayı 4 (2017): 29.

¹⁹ Özmenli, “Ortaçağ'da Türklerde Kadın ve Aile”, 353–54.

²⁰ Tolga Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler” (Selçuk Üniversitesi, 2018), 27.

²¹ Doğan, 86.

Yapılmış olan bu çalışmada Anadolu Selçuklu Melikeleri hakkında o dönemde yazılmış olan birinci el kaynaklar, konu ile ilgili yazılan tarih araştırmaları, yine konuyu içeren makale ve tezlerden yararlanılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti hakkında önemli bilgiler veren İbn Bîbî, "*el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*" adlı eserinde konuyla ilgili önemli bilgiler de vermektedir. Eserde konu ile ilgili kız isteme merasimleri, düğünleri, çeyizleri ve evliliklerinin siyasî boyutu hakkında bilgilere geniş bir şekilde yer vermektedir.

Ebu'l-Ferec, İbn el-İbrî Bar Hebraeus Gregorius, "*Ebu'l-Ferec Tarihi*" eseri kronolojik ve tarihi bir ansiklopedi niteliği taşıyan bir vakâyı-nâmedir. Eser 1284 yılına kadar meydana gelen olayları ele almaktadır. Süryanice yazılan bu tarih kitabın II. cildinden faydalanılmış olup, sultanların eş seçimi, nişan gelenekleri ile ilgili konulardan yararlanılmıştır. İbnü'l-Adîm'in, "*Buğyet el-Taleb fî Tarihi Haleb*" adlı eserinde, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve en-Nâsır'ın akrabalık kurma talepleri incelenmiştir. İbnü'l-Esir'in yazmış olduğu 12 ciltten oluşan "*el-Kâmil fî't-Tarih*" eseri Selçuklu Tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Genel olarak siyasi olayların bahsedildiği eserde konumuzu ilgilendiren önemli bilgilerden yararlanılmıştır.

Bizans kaynaklı bir eser olan Anna Kommena'nın, "*Alexiad*" adlı eseri bilhassa Anadolu'yu, Balkan Yarımadası'nı, Doğu Akdeniz'i anlatmaktadır. Bu eserden, I. Kılıç Arslan'ın Çaka Bey ile I. Mesûd'un da Danişmenliler ile arasındaki akrabalık ilişkilerinden yararlanmak amacıyla başvurulmuştur. Ermeni tarihçi Urfalı Mateos tarafından yazılmış olan "*Urfalı Mateos Zeyli*", özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Kitapta Ayşe Hatun ile ilgili alınan bilgiler son derece önemlidir. Ahmet Eflaki tarafından 1318-1359 tarihlerinde yazılmış olan "*Menâkıb 'ül-Ârifin*" adlı eserde, Mevlâna ve Selçuklu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Özellikle Gürcü Hatun ve Gömeç Hatun ile ilgili bilgilerden yararlanılmıştır. Gürcü Hatun'un eşi Mûineddin Pervâne'den boşanma isteği ile ilgili bilgilere bu kaynaktan ulaşılmıştır. Yine evlenecek kişilerin çeyiz hazırlıklarında, Selçuklu Melikelerinin yardımıda bulunduğu, Mevlâna'nın sohbetlerine katıldıkları bilgisine ulaşılmıştır.

Kullanılan ana kaynakların yanı sıra Osman Turan'ın "*Selçuklu Araştırmaları Tarihi, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Türkiye Selçukluları Hakkında*

Resmi Vesikalar, Selçuklular Zamanında Türkiye, Selçuklular ve İslamiyet” eserlerinden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Erdoğan Merçil’in “*Türkiye Selçuklularında Meslekler, Selçuklu Devletlerinde Hakimiyet Anlayışı*” ayrıca Ali Sevim ile yazmış oldukları “*Selçuklu Devletleri Tarihi*” eserlerinden yararlanılmıştır. Ali Sevim’in “*Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya kadar)*” ayrıca Yaşar Yücel ile yazılmış olan “*Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*” eserinden yararlanılmıştır. Gordlevski’nin “*Anadolu Selçuklu Devleti*” eserinden faydalanılmıştır. Claude Cahen’in “Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler” ve “Osmanlı’dan Önce Anadolu” eserlerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte Antony Eastmond’un “*Tamta’s World*” eseri ve Rustam Shukurov’un yazmış olduğu “*The Byzantine Turks*” eseri özellikle Hristiyan Melikeler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1075-1205)

Sultan Melikşâh tarafından Anadolu bölgesine görevlendirilen Süleyman Şah, zamanla Hristiyanlar için önemli bir merkez olan Nikea (İznik) merkezli bir devlet kurmuştur. Bizans'ın zayıf durumu da göz önüne alındığında Anadolu'ya hâkim olmak Selçuklular için kolay olmuştur. Bu dönemde Bizans ile yapılan Miryokefalon Savaşı neticesinde, kurulan devletin düzeni daha sağlam olmuştur. Fakat gerçekleşen Haçlı seferleri neticesinde Selçuklular kötü etkilenmişler ve başkentlerini Konya'ya taşımak zorunda kalmışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanları kendi güçlerini sağlamlaştırmak için birçok siyasi politikalar uygulamışlardır. Bunlardan biri de farklı devletler veya beylikler ile yapılmış olan evliliklerdir. Kuruluş dönemine bakıldığında zaman I. Kılıç Arslan'ın kendi siyasi gücünü elde etmek için Çaka Bey'in kızı Melike Hatun, Haçlı komutanı IV. Raymond'un kız kardeşi İzabella ile evlilik gerçekleştirdiği görülmektedir. Özellikle eşlerinden Ayşe Hatun'un, eşinin ölümünden sonra siyasi otoritesini korumak için giriştiği çabalar tarihsel süreçte önemli bir yere sahiptir. Bizans soyuna mensup olduğu düşünülen Ümmühan Hatun'un Anadolu'da yaptırmış olduğu Battal Gazi Türbesi, ona Anadolu'daki ilk kadın bâni vasfını vermektedir.

Yapılan çalışmada kaynaklar incelendiğinde kuruluş döneminde daha çok devletin kendi varlığını korumaya ve güçlendirmeye çalıştığı, evliliklerin bu sebeple yapıldığı görülmektedir. Kuruluş dönemi Melikeleri araştırıldığında Melikelerin hayatları hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Siyasi nitelik taşıyan evliliklerde Melikelerin Sultan eşleri ve babaları arasındaki ilişkiler oldukça fazladır.

1.1.Melike Mûna (Mânia) Hatun

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman Şâh²², Marmara kıyılarından Antakya topraklarına doğru yayılmacı bir siyaset izlemiştir. Bu durum Süleyman Şâh'ın, Büyük Selçuklu Devleti ile çatışmasına sebep olmuştur. Kaynaklarda Süleyman Şâh'ın Anadolu'da yapmış olduğu fetih harekâtının Sultan Melikşâh tarafından takdir gördüğü ifade edilmiştir. Ancak Süleyman Şâh'ın bu tavrı her ne kadar Sultan tarafından takdir toplasa da emirler arasındaki rekabeti kaçınılmaz hale getirmiştir.²³ Nitekim bundan dolayı Büyük Selçuklu emirlerinden Müslim b. Kureyş²⁴ ile anlaşmazlık vuku bulacaktır.

Süleyman Şâh, Anadolu'da bulunan güney ve doğu bölgelerindeki Müslümanlar ile olan ilişkilerine engel olan Ermeni hakimiyetine son vermek istemiştir. Bunun üzerine Kilikya bölgesine gitmiş ve 1083 (H. 475) yılında Adana ve Tarsus bölgelerini ele geçirmiştir. Bu sırada Antakya hâkimi olan Philaretos²⁵, halka karşı sert ve kötü idarede bulunmaktaydı. Hatta oğlu Barsama'yı hapsedecek kadar aşırı bir tavır sergilemiştir. Philaretos'un bu tutumu oğlu Barsama'nın Süleyman Şâh ile anlaşma yapmasına sebep olacaktır. Antakya'nın teslim edilmesi için Barsama ile anlaşılan

²² Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarıdır. Babası Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'a karşı yenilgisinden sonra Urfa taraflarında kardeşleri ile birlikte sürgün hayatı yaşamıştır. Sürgün sürecinde Anadolu'da Bizans'a karşı fetihlerde bulunmuştur. 1075'te İznik'i fethederek Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır. Süleyman Şâh, 1086'da Halep'i kuşatmıştır. Bu kuşatma sırasında Tâcû'd-devle Tutuş ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiştir. Yanındaki Türkmen beylerin Tutuş'un safına geçmesinden dolayı ümitsizliğe kapılıp intihar etmiştir. Bkz. Ali Sevim, "Süleyman Şâh I", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010), 103–5.

²³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971), 73.

²⁴ Ukayli emiri olan Müslim b. Kûreyş, babası Kûreyş b. Bedrân gibi Fatımîler adına hareket etmekteydi. Bir süre sonra Sultan Alp Arslan'a tabi olmuş ve Fatîmilere karşı mücadele etmiştir. Sultanın kız kardeşi Safiye Hatun ile evlilik yapmıştır. Bu hanedan evliliği onun statüsünü daha da artırmıştır. Sultan Melikşâh döneminde de bağlılığını sürdüren Müslim, bir müddet sonra Selçuklulara karşı tavır almaya başlamış ancak Sultan Melikşâh tarafından affedilmiştir. Bu sırada Antakya'yı fetheden Süleyman Şâh ile arasında gerginlik olmuş ve yapılan mücadelede öldürülmüştür. Bkz. Gülay Ögün Bezer, *Müslim b. Kureyş* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006), 94-95.

²⁵ Ermeni asıllı olan Philaretos Brachamios, Bizans İmparatorluğu adına Antakya şehrini idare etmekteydi. Ancak Bizans'ın vermiş olduğu imtiyazlardan yararlanarak Malatya, Maraş, Urfa ve Sûmeysat (Samsat)'ı ele geçirmiş ve kendisine bağlı bir devlet kurmuştur. Bkz. Halil Sahillioğlu, "Antakya", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 228–32.

Süleyman Şâh Adana ve Tarsus'un fethinden bir süre sonra Ocak 1085 (H. 477)'de Antakya'yı²⁶ ele geçirmiştir.²⁷

Büyük Selçuklu Devleti'nin beylerinden olan Müslim b. Kureyş kuzey Irak ve Suriye bölgesinde hakimiyet kurmaya çalışmaktaydı. Ancak Süleyman Şâh'ın Antakya bölgesindeki hareketi onu tedirgin etmiş ve daha önce Ermenilerden aldığı yıllık 300 bin dinarlık vergiyi bu defa Süleyman Şâh'tan istemiştir.²⁸ Süleyman Şâh, bir Müslümandan cizye vergisinin alınamayacağını, kendisinin Selçuklu Sultan'ına tabi olduğunu ve yapmış olduğu fetihlerde Sultan adına hutbe okutup para bastırdığını ifade etmiştir. Ancak iki taraf arasında bu konuda bir birlik sağlanamamış ve Süleyman Şâh, Müslim üzerine harekete geçmiştir. 20 Haziran 1085 (H. 477) tarihinde, Halep ve Antakya arasındaki Kurzâhîl bölgesinde yapılan mücadelede, Müslim b. Kureyş'in ordusunda bulunan Emîr Çubuk'un Süleyman Şâh'ın tarafına geçmesiyle, savaşı Süleyman Şâh kazanmış ve 20 Haziran 1085 (H. 477) tarihinde Kûreyş b. Müslim öldürülmüştür.²⁹ Onun ölümünün ardından dul kalan eşi Mûna (Mânia) Hatun ile Süleyman Şâh, aynı yıl içerisinde evlenmiştir.³⁰ Süleyman Şâh, Büyük Selçuklu Devleti ile girişmiş olduğu mücadelede, Seylem Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. Onun ölümü

²⁶ Süleyman Şâh, bin kişilik bir ordu ile Antakya şehrine ulaşmıştır. Bazı askerler kale duvarlarına tırmanarak şehir kapısını açmışlardır. Şehre giren Süleyman Şâh ve ordusu, mücadele edenleri öldürmüş, evlerinden çıkmayanlara dokunmamıştır. Şehrin hakimiyetini sağladıktan sonra halkın gönülünü almış ve Sultan Melikşâh adına hutbe okutmuştur. Bkz. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 14.

²⁷ İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, çev. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), X-128; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesî (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyon (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 162; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 120; Güray Kırpık ve Hasan Akyol, "Kutalmışoğlu Süleymanşâh", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 283.

²⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 15.

²⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 74; İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, X-129; Hasan Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), VIII-217; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya kadar)* (Türk Tarih Kurumu, 1988), 90; Ali Sevim ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 105; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 124; Mevlüt Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri" (Selçuk Üniversitesi, 2010), 29; Kırpık ve Akyol, "Kutalmışoğlu Süleymanşâh", 2012; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 527; Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", içinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti Selçuklular* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), X-174.

³⁰ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 121; Gülay Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri" (Karabük Üniversitesi, 2014), 17; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 30.

ile birlikte eşi ve çocukları Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'a teslim edilmiş, muhtemelen ölünceye kadar İsfahan'da tutsak kalmışlardır.³¹

Mûna Hatun ile ilgili edindiğimiz kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Bulgulara göre Süleyman Şâh ile Tutuş arasındaki mücadelenin sonunda yapılan bir evlilik olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda Tutuş'un dul kalan eşi Mûna Hatun olarak ifade edilirken, Osman Turan ise bu hatundan “*Meniâ*” adı ile bahsetmektedir.³² Osman Turan'ın bu ifadesi, hatunun varlığını destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra edinilen kaynaklarda, Müslim b. Kûreyş'in Sultan Alp Arslan'ın kız kardeşi ile evlendiğinden bahsedilmektedir.³³ Ancak bu evlilik ile ilgili detaylı bir bilgiye ulaşamamıştır. Müslim b. Kureyş'in başka bir Hatun ile evliliği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu iki Hatun hakkındaki bilgi yetersizliği, Mûna Hatun ile Safiye Hatun'un aynı kişi olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

1.2. I. Kılıç Arslan'ın eşi Melike Hatun (Çaka Bey'in Kızı)

Anadolu'da birçok bölgeyi fetheden Sultan I. Kılıç Arslan³⁴, Bizans tehditlerine karşı siyasi gücünü arttırmak istemiştir. Bu sebeple de İzmir bölgesinde beyliğini kurmuş olan Çaka Bey³⁵ ile ittifak kurmuştur. Buna bağlı olarak da Çaka Bey'in kızı³⁶ ile evlenmiştir.³⁷ Ancak bu ittifak çok uzun sürmemiş, Bizans İmparatoru I. Alexios, bu ikili ittifakı bozmak için Sultan I. Kılıç Arslan'a bir mektup³⁸ yollamıştır.³⁹

³¹ Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, içinde *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, ed. Osman Eravşar ve Haşim Karpuz (Konya: Selçuk Üniversitesi Araştırmaları Merkezi, 2000), 397.

³² Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 121.

³³ Bezer, *Müslim b. Kureyş*, 94–95.

³⁴ Sultan Süleyman Şâh'ın oğludur. 1087 yılında Sultan Melikşâh tarafından İsfahân'da göz hapsinde tutulmuştur. 1092 yılında Sultan Berkyâruk'un onayıyla Anadolu'ya dönmüştür. Anadolu'da topladığı birliklerle İznik'e gelmiş ve Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur. Bkz. Işın Demirkent, “Kılıçaslan I”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2002), 396–99.

³⁵ İlk Türk deniz savaşçısı olarak bilinen Çaka Bey'in Oğuzların Çavuldur boyuna mensup olduğu düşünülmektedir. Bkz. Samet Aliç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler* (İstanbul: Selenge, 2021), 58.

³⁶ Sultan I. Kılıç Arslan'ın eşlerinden biri Ayşe Hatun olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra ulaşılmış olduğumuz bir kaynaktan I. Kılıç Arslan'ın eşinin Sevinç Hatun olduğu belirtilmiştir. Ancak bu isimden sadece tek cümle ile bahsedilmesi bize o dönemde yaşanan olaylar ile kişi arasında bir bağlantı kurulmasını güçleştirmiştir. Bu ismin Çaka Bey'in kızına mı ait olduğu yoksa başka bir hatunun ismi mi olduğu sorusu netlik kazanmamıştır. Bkz. Enver Benhan Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (Ankara: Güven Matbaası, 1972), 129.

³⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 129.

³⁸ Mektupta şu şekilde yazmaktadır: “*Şanı yüce olan Kılıç Arslan, Saltanatın sana ata mirası olarak geçmiştir. Ancak senin kayınbaban olan Çaka, her ne kadar Bizans'a karşı harekete geçtiğini ifade*

Bizans tarafından gelen mektuba karşı endişeye kapılan I. Kılıç Arslan hem karadan hem de denizden Çaka Bey'in üzerine gitmiştir. Çaka Bey, durumu öğrenmek amacıyla Sultan I. Kılıç Arslan'ın yanına gitmiştir. Kılıç Arslan, kayınpederini güzel bir şekilde karşılamış ve Çaka Bey'i hazırlatmış olduğu bir ziyafet sırasında zehirleyerek öldürtmüştür. Bazı kaynaklarda da Çaka Bey'in iyice sarhoş olduktan sonra öldürüldüğü ifade edilmektedir. Bizans'ın bu çabaları ile ikili arasındaki ittifak son bulmuştur.⁴⁰

Anna Komnena ise, bu ziyafet sırasında Kılıç Arslan'ın, Çaka Bey'in iyice sarhoş olmasından sonra, boynunu kendi kılıcı ile vurdurduğunu bahseder. Ancak Çaka Bey'in öldürülmediğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Yine Komnena eserinde Çaka Bey'in ölmediğini, ölü taklidi yaptığını, Kılıç Arslan'ın onu öldü bilmesi üzerine bıraktığından bahsetmektedir.⁴¹ Nitekim Çaka Bey'in Kılıç Arslan tarafından öldürülme durumu 1093 (H. 485) yılında gerçekleşir iken, 1097 (H. 490) yılında da Çaka ismine rastlanmaktadır. Bazı tarihçiler bu kişinin Kılıç Arslan'ın kayınpederi olan Çaka Bey değil, onun oğlu olabileceğini düşünmektedirler.⁴²

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olan İznik⁴³, I. Haçlı seferi⁴⁴ sırasında, Haçlı ordusu tarafından işgal edilmiş, bu sırada yardım için gelen I. Kılıç Arslan geri

etse de aslında Bizans İmparatorluğu'nun büyüklüğü ile baş edemeyeceğini bilmektedir. Bundan sebeptir ki yönünü sana doğru çevirmiştir. Sana karşı giriştiği bu aldatmacanın farkına varmalısın. Eğer istersen seni ve ülkenin çıkarlarını korumak için yardıma gelebilirim." Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996), 270.

³⁹ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran (İstanbul: E Yayınları, 1970), 95; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 97; Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, 131; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 17–18; Sedat Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)" (Marmara Üniversitesi, 2007), 9; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 34; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 130; Seval Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)" (Marmara Üniversitesi, 2016), 11; Aliç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 60.

⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 98; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–224; Komnena, *Alexiad*, 271; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 2000; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 398; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001): 170; Kırpık ve Akyol, "Kutalmışoğlu Süleymanşah", 200; Mehmet Ersan ve Mustafa Alican, *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 203; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 131; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 532; Hava Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş* (Konya: Çizgi Yayınevi, 2014), 142; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 12; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X–176.

⁴¹ Komnena, *Alexiad*, 271.

⁴² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–224; Komnena, *Alexiad*, 271.

⁴³ İznik, 19 Haziran 1097 tarihinde kuşatılmıştır. Yaklaşık 50 gün boyunca İznik kuşatılmıştır. Tam 16 yıl sonra Türklerin elinden Rumlar tarafından alınmıştır. Bkz. Komnena, *Alexiad*, 329.

çekilmek zorunda kalmıştır. Bu süre içerisinde Sultan Kılıç Arslan eşini, iki oğlunu ve kız kardeşini İznik’ de bırakmıştır. Türkler Haçlı ordusunun ağır saldırılarına karşılık vermemiş, I. Kılıç Arslan’dan da ümitlerini kesmişlerdir. Bundan dolayı da Haçlılar ile anlaşma yoluna gitmeye karar vermişlerdir. Haçlı ordusu komutanı Boutoumites, kalenin teslimi ile birlikte genel bir af ilan edeceğini duyurmuş, üstelik herkese para dağıtacağını belirtmiştir. Ancak Komutan Boutoumites sözünü tutmamış, Haçlılar kale içine girdikten sonra saldırı başlatmışlardır.⁴⁵

İznik işgalinden sonra Türk kadınları ile birlikte Sultan Kılıç Arslan’ın eşi Melike Hatun’u, Sultan Kılıç Arslan’ın kız kardeşini ve çocuklarını esir almışlardır. Sultan Kılıç Arslan, Haçlılara karşı aldığı yenilgiden sonra Büyük Selçuklu Sultan’ı Berkyaruk’a bir mektup göndermiştir. Mektupta: “*İznik’i, İki oğlumu, karımı ve Antakya’ya kadar elimde olan şehirlerin birçoğunu kaybettim*” diyerek yardım talebinde bulunmuştur. Ancak beklediği yardıma karşılık bulmamıştır. Kılıç Arslan’ın Haçlılar’a karşı almış olduğu bu ağır yenilgi Kilikya Ermenilerinin, Toroslardan şehre yayılmasına sebep olmuştur.⁴⁶ Kılıç Arslan’ın eşi İznik’ten Bizans’ın başkenti olan İstanbul’a götürülmüştür. Bunu yapmalarındaki amaç ise Türk beylerinin cesaretini kırıp, savaş üstünlüğü sağlamaktır. Zaten kısa bir süre sonra sultanın eşi fidye ödenmeden serbest bırakılmıştır.⁴⁷ Bizanslıların bu tavırlarının sebebi olarak, ileride iki taraf arasında yapılacak görüşmelerin önünü kapatmamak olarak düşünülebilir.⁴⁸

⁴⁴ İlk Haçlı ordusu Piyer Lermite idaresinde İtalyan, Fransız ve Alman topluluklarından oluşmuştur. I. Haçlı ordusu 1096 yılının sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti’nin sınırlarına gelmiştir. Bu ordu kadın, çocuk, erkek, Hristiyan ya da Müslüman demeden herkesi vahşice katletmişlerdir. Bir grup Anadolu’nun içlerine doğru yayılım gösterirken, Fransızlardan oluşan bir grup İznik çevresindeki bölgeleri yağmalamışlardır. Türkler, bu saldırılara karşı 17 Ekim’de Drakon bölgesinde Haçlılar üzerine ani bir baskın düzenlemişlerdir. Neye uğradığını şaşırarak Haçlı ordusu panik yapmış ve bölgeden kaçmıştır. Bkz. Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 21–23.

⁴⁵ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu Türkler*, 98; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–226; Kommena, *Alexiad*, 328; Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerinin Evlilikleri”, 398; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 2014.

⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 104.

⁴⁷ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu Türkler*, 98; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 101; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–226; Kommena, *Alexiad*, 328–29; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 28; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 18; Orhan, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 12; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 33.

⁴⁸ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 14.

Sultan Kılıç Arslan'ın eşi olan bu Melike'nin ismi araştırma dahilinde kullanılan herhangi bir kaynakta geçmemektedir. Yine bu hatunun sadece babasının Çaka Bey olduğu ve siyasi yakınlaşmadan dolayı Sultan Kılıç Arslan ile evlendiği görülmektedir. Ancak bu bilgiler dışında bu hatunun nerede doğduğu, kim olduğu Anadolu'da bulunduğu sırada neler yaptığı ile ilgili ulaşılan bilgiler sınırlıdır.

1.3. Melike Ayşe Hatun

Melike Ayşe Hatun, Sultan I. Kılıç Arslan'ın ikinci eşidir. Sultanın hangisi ile daha önce evlendiği bilgisine ulaşılamamıştır. Ulaşılan kaynaklarda ilk eşinin kim olduğu bilgisi mevcut değildir. Tam olarak ne zaman evlendikleri bilinmemekle beraber, kaynaklarda Ayşe Hatun⁴⁹ olarak geçmektedir. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar⁵⁰, Emîr Çâvî'yı haçlılara karşı başkomutan olarak görevlendirmiş ve Çâvî'ya Musul ve Fırat bölgesini iktâ olarak vermiştir. Çâvî'nin Musul'a girmesi üzerine, Musul halkı, şehri Sultan Kılıç Arslan'a vereceklerini bildirmişlerdir.⁵¹ Musul halkının bu isteği üzerine I. Kılıç Arslan, 1107 (H. 500) yılında Musul'a girdi ve hutbeyi kendi adına okuttu. Ancak Sultan I. Kılıç Arslan'ın bu bölgede yayılması Halep Selçuklu emiri Rıdvan'ı ve Mardin Artuklu Bey'i İlgazi'yi rahatsız etmiştir. Bundan dolayı da Çavlı ile birlikte hareket etmişlerdir.⁵² Bu durumu öğrenen Kılıç Arslan öncelikle 11 yaşındaki oğlu Şâhin Şâh'ı⁵³ kendisine vekalet etmesi için görevlendirmiştir. Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan'ı, kumandan Bozmuş'un

⁴⁹ V. Gordlevski, eserinde Ayşe Hatun'dan İzabella olarak bahsetmektedir. Devamında bu kişiyi 1124 tarihinde Malatya şehrinin idarecisi olarak belirtmesi, onun bulunduğu dönem olarak Ayşe Hatun yani İzabella olduğunu göstermektedir. Bkz. V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 303.

⁵⁰ Muhammed Tapar, Ocak 1082 yılında doğmuştur. Babası Sultan Melikşâh olup annesi Seferiyye Hatun'dur. Sultan Berkyaruk tarafından Gence'ye melik olarak gönderilmiştir. Ancak yanındaki emirlerin etkisiyle taht mücadelesine girmiştir. Eylül 1099 yılında Bağdat Halife'sine kendi adına bir hutbe okutmuştur. Girdiği mücadelenin sonunda iki taraf arasında anlaşma yapılmıştır. Ülke toprakları ikiye bölünmüş, Berkyaruk Sultan, Muhammed Tapar'da Sultan'a bağlı Melik unvanını almıştır. 1105-1118 yıllarında Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultanı olmuştur. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 576–78.

⁵¹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–230.

⁵² Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 55–56.

⁵³ Abû'l-Farac, eserinde 11 yaşındaki çocuktan Melikşâh (Şâhin Şâh) olarak bahsetmiştir. Bkz. Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950), 346.

korumasında, Musul'daki saraya yerleştirmiştir. Hemen ardından topladığı birlikler ile Musul'dan hareket etmiştir.⁵⁴

Sultan Kılıç Arslan ile Emîr Çâvlı, Habur nehri kıyılarında karşı karşıya gelmişlerdir. Kılıç Arslan'ın Anadolu'dan çağırması olduğu birlikler henüz yetişememişti. Bunun yanı sıra mücadele sırasında Kılıç Arslan'ın ordusunda bulunan Doğu Anadolu beyleri, saf değiştirmişlerdir. Ordu içinde dağlımlar olmasına rağmen, Sultan Kılıç Arslan, mücadelesini sürdürmüş, ancak Temmuz 1107 (H. 500)'de Habur nehrine düşerek boğulmuştur.⁵⁵ Sultan Kılıç Arslan ve kızı Sâide Hatun'un mezarlarının Mescit el-Âmir'de olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶

Sultan Kılıç Arslan'ın vefatı⁵⁷ üzerine, Çâvlı tekrar Musul'a girmiştir. Sultan'a vekaleten bulunan Melik Şâhin Şâh, Çavlı tarafından yakalanarak Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderilmiştir.⁵⁸ Musul kalesinin kumandanı olan emîr Bozmuş, Çâvlı'ya karşı başarılı olamayacağını anlayınca sultanın eşi Ayşe Hatun'u, çocukları olan Tuğrul Arslan ve Seyyide Hatun'u yanına alıp Malatya'ya gitmiştir.⁵⁹ Tuğrul Arslan'ın yaşının küçük olması, Ayşe Hatun'un siyasi kontrolü ele geçirmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Malatya'da ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanmak isteyen emîr Bozmuş, Tuğrul Arslan'ı sultan ilan etmiştir. Eşinin ölümü ile beraber Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan adına yönetime el koymuş ve siyasi çıkarları

⁵⁴ Abû'l-Farac, 346; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 57; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 134; Demirkent, "Kılıçaslan I", 396–99; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 10; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 138.

⁵⁵ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme I-II*, çev. Erdoğan Merçil (İstanbul: Kervan Bıbatçılık, 1977), II/147-148; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–231; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 57; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 134.

⁵⁶ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 58; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 139.

⁵⁷ Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine, çocukları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Konya'da yerine vekil bıraktığı oğlu Mesûd, savaş sırasında I. Kılıç Arslan'ın yanında bulunan oğulları Tuğrul Arslan ve Arap ve Musul'da vekil olarak bıraktığı oğlu Şâhin Şâh arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bkz. Muharrem Kesik, "Melik Şahinşah'ın Saltanat Mücadelesi (1155-1176)", içinde *Osman Turan ve Selçuklular (TYB Akademi-Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, ed. Gülay Öğün Bezer (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2014), 89.

⁵⁸ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 58.

⁵⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 347; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 149; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 41; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 139; Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 115.

doğrultusunda birçok Selçuklu komutanları ile evlilik gerçekleştirmiştir.⁶⁰ Fakat Türk komutanları ile yapmış olduğu evliliklerin etkisi çok görülmemiştir. Ancak Artuklu soyundan gelen Behrâm b. Belek ile evliliği, Ayşe Hatun'un siyasi gücünü oldukça arttırmıştır.⁶¹

Büyük Selçuklu Devleti'nde Atabey evlilikleri mümkün görülmez iken, bunun tam tersi ilk kez Anadolu Selçuklu Devleti'nde görülmektedir. Bu doğrultuda Selçuklularda Atabey evliliğinin ilk yapan kişi Ayşe Hatun olmuştur.⁶² Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk kez bir kadın şahsiyetin siyasi konularda aktif olması Ayşe Hatun'da görülmektedir.⁶³

Ayşe Hatun'un yapmış olduğu evliliklere bakıldığında I. Kılıç Arslan'dan sonra ilk olarak emîr Bozmış ile evliliği görülmektedir. Ancak Ayşe Hatun, emîr Bozmış'ın yönetime müdahalesinden rahatsız olmuştur. Bundan dolayı da Malatya emîri olan İl Arslan ile birlikte hareket etmiş ve kurmuş oldukları tuzak sayesinde Bozmış'ı öldürüp evlenmişlerdir.⁶⁴ Fakat bir süre sonra İl Arslan, Malatya halkına kötü muamelede bulunmuş ve halkın değerli eşyalarına zorla el koymuştur. Bu tavrından dolayı da Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan ile birlikte bir plan yapmıştır. İl Arslan'a bir tuzak kurarak İsfâhân'da hapis hayatı yaşamasına sebep olmuşlardır.⁶⁵ Ayşe Hatun'un bu siyasi hamlelerinden dolayı, Büyük Selçuklu Sultanı olan Muhammed Tapar, Şâhin Şâh'ı⁶⁶ Malatya'ya göndermiş ve Şâhin Şâh, kardeşi Tuğrul Arslan'ı tahttan indirmiştir.⁶⁷

⁶⁰ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 349; Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", 171; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 20.

⁶¹ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 101; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 20.

⁶² Kader Altın ve Elif Kömürcü, "Türk Tarihinin Siyasi Evliliklerine Bir Örnek: Atabey Evlilikleri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 1, sayı 1 (2022): 2.

⁶³ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 399; Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)", 11.

⁶⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 149; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 14; Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)", 11.

⁶⁵ Süryani Mihaîl, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyon (İstanbul, 1944), 54.

⁶⁶ Babası Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine ortaya çıkan iktidar mücadelesinde, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından Anadolu Selçuklu tahtına çıkarılmıştır. 1110-1116 yılları arasında Anadolu Selçuklu tahtında hüküm sürmüştür. Bkz. Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 13.

⁶⁷ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 399; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 15; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 41; Orhan,

Şâhin Şâh saltanatı süresinde kardeşi Mesûd⁶⁸ ile mücadele ederken, Ayşe Hatun bu durumu fırsat bilmiş ve güçlü bir otorite olan Artuklu Prensi Belek b. Behrâm'ın⁶⁹ himayesine girmeyi istemiştir. Belek'e, I. Kılıç Arslan tarafından sürekli övüldüğünü ve emirler içinde en akıllı ve zeki kişinin kendisi olduğunu bundan dolayı da kendisi ve ailesi adına korunma talebinde bulunmuştur. Belek'in korumasına giren Ayşe Hatun, biraz zaman geçtikten sonra, 1113 (H. 506) tarihinde onunla evlenmiştir.⁷⁰ Haçlı zaferlerinden dolayı itibarı bulunan Belek Gâzi sayesinde, Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan kendilerini güven altına almışlardır. Ancak her ne kadar Belek Gâzi, Tuğrul Arslan'ın atabeylik görevini almış olsa da idarede asıl söz sahibi Ayşe Hatun'du.⁷¹ Bazı kaynaklarda da bu evlilik ile Belek Gâzi'nin Malatya şehrini ve çevresini idare ettiği ifade edilmektedir.⁷²

Belek Gâzi'nin himayesi süresince Ayşe Hatun ve oğlu iktidarlarını güçlendirerek Elbistân bölgesinde sınırlarını genişletmişlerdir. Bu sırada Malatya'yı ele geçirmek isteyen Danişmendliler, çok güçlü bir konumda olan Belek Gâzi'den çekindikleri için Malatya'ya saldıramamışlardır.⁷³ Ancak Belek Gâzi'nin ölümü üzerine Emîr Gâzi, damadı I. Mesûd ile birlikte 1124 (H. 517) yılında Malatya'yı kuşatmıştır.⁷⁴

Bu muhasara karşısında Ayşe Hatun oğlu Tuğrul Arslan'ı Haçlılara yardım istemek için göndermiş ancak Haçlılardan beklediği desteği göremeyen Tuğrul Arslan,

“Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 12; Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 115; Ersan, “Türkiye Selçuklu Devleti”, X-183; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 22.

⁶⁸ Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğludur. Kardeşi Şâhin Şâh'ın 6 yıl kadar tahtta kalmasından sonra 1116 yılında Anadolu Selçuklu tahtına çıkmıştır. 1155 yılına yani vefatına kadar Selçuklu tahtında kalmıştır. Bkz. Faruk Sümer, “Mesud I”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 339-42.

⁶⁹ Belek b. Behrâm'ın nerde doğduğu ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte, Haçlılara karşı kazandığı mücadelelerle ünlenen bir Türk Bey'idir. Bkz. Coşkun Alptekin, “Belek b. Behrâm”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992), 402-3.

⁷⁰ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 60.

⁷¹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 351; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-129; Orhan, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 13; Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 117; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 22-23.

⁷² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 153; Mehmet Emin Özmen, “Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri” (Selçuk Üniversitesi, 2007), 20; Bıçak, “Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)”, 12.

⁷³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-129; Mustafa Kılıç, “Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti”, içinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, ed. Ali Açikel ve Murat Serdar (Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016), 79.

kıtlığın⁷⁵ da ortaya çıkması ile yaklaşık altı ay süren kuşatmadan sonra Malatya'yı Danişmendilere bırakıp annesi ile birlikte Minşar kalesine sığınmıştır. 10 Aralık 1125 (H. 518) yılında şehre giren Emîr Gâzi, halka buğday dağıtıp, birçok bölgeden büyükbaş-küçükbaş hayvan getirtmiştir. Bu şekilde şehirde hayat normale dönmeye başlamıştır.⁷⁶

Cahen'e göre Ayşe Hatun, Minşar Kalesi'ne çekildikten sonra, bu kalenin hakimiyetini elinde bulundurmıştır. Ancak bundan sonraki süreç ile ilgili Ayşe Hatun ile oğlu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁷ Bazı kaynaklarda Ayşe Hatun'un, oğlunun kayınpederi olan Artuklu Emîri Rüküdddevle Davud ile evlendiği ifade edilmiştir. Yapmış olduğu bu evlilikten Sâ'ide Hatun (Seyyide Hatun) adında kızının olduğu ifade edilmektedir.⁷⁸ Bunun yanı sıra Rüküdddevle Davud ile evlenen kişinin I. Kılıç Arslan'ın kızı Sacide Hatun olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹

Urfalı Mateos ise Vakâyî-nâmesinde Malatya kuşatması ile ilgili olarak şehrin yoğun bir şekilde muhasara edildiği, yaklaşık altı ay süren muhasarada kıtlığın da baş göstermesi ile birlikte insanların çoğunun açlıktan öldüğü, bundan dolayı da halkın şehri terk edip düşman tarafına sığındığından bahsetmektedir.⁸⁰ Bu konu ile ilgili olarak Muharrem Kesik; Ayşe Hatun'un Franklardan beklediği desteği alamadığını bunun için de zengin ve mevki sahibi kişileri hapsedtiğini ve onların mallarına sahip olabilmek için çeşitli işkenceler yaptığından, halkı önemsemeyip, tek derdinin asilzâdelerin malına sahip olup kaçmak istediğinden bahsetmektedir.⁸¹ Ancak yaklaşık bir ay boyunca

⁷⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-238; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 139; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 47.

⁷⁵ Malatya kuşatması sırasında ortaya çıkan kıtlık o kadar etkisini göstermekteydi ki insanlar, deri parçalarını yumuşatarak çiğnemeye başlamışlar. Şehirde herhangi bir hayvan cesedine bile denk gelinmiyordu. İnsanlar kedi, köpek ve yaprak yiyerek hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Şehir halkı kale dışına çıkmak istese kılıçtan geçiriliyorken, içerde de açlıktan kırılıyorlardı. Bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 359.

⁷⁶ Abû'l-Farac, 130; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 167-68; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-130; Kılıç, "Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti", 79.

⁷⁷ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 399; Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)", 13; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 24.

⁷⁸ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 21-23; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-187; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 34-35; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 23.

⁷⁹ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 400.

⁸⁰ Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 282.

⁸¹ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 38.

devam eden şiddetli hücumlar ve halkın teslim olma isteğinden dolayı Ayşe Hatun, 1124 (H. 517) tarihinde şehri Danışmendlilere bırakıp, Tuğrul Arslan ile birlikte Minşar Kalesine sığınmışlardır.

Anadolu'ya yapılan bu Türk akınlarından birçok çiftçi zarar görmüştür. Nitekim Malatya muhasarasından sonra da bu durum görülmüş ve Danışmendli Emîr Gâzi tarafından birçok çiftçiye sığır, koyun gibi hayvanlar verilmiş ve zararlarının karşılanması için tohumluk buğday dağıtılmıştır.⁸² Malatya şehrinin, Danışmendliler tarafından ele geçirilmesinde Sultan Mesûd'un da büyük katkısı olmuştur. Sultan Mesûd, tahtını korumayı başarmış iken, Danışmendliler ise Malatya'dan Sakarya'ya kadar var olan bütün Selçuklu topraklarına sahip olmuşlardır.⁸³

Ayşe Hatun olarak ismi geçen bu Melike'nin nerede doğduğu, ne zaman öldüğü, Sultan Kılıç Arslan ile yapmış olduğu evliliğin nasıl gerçekleştiği ile ilgili ulaşılan kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra Ayşe Hatun ile ilgili yine sosyal ve kültürel yaşamda eldeki kaynaklar doğrultusunda hiçbir bilgiye ulaşılamazken, özellikle siyasi alanda göstermiş olduğu etki dikkate şayandır. Nitekim Ayşe Hatun eşinin ölümünden sonra oğlu Tuğrul Arslan'ı tahta çıkartmıştır. Her ne kadar oğlunu sultan ilan etse de yaşının küçük olması gerekçesiyle yönetimi elinde tutmuştur. Mevcut gücünü koruma çabasına ya da yükseltme çabasına girmiştir. Bundan dolayı da birçok emir ile siyasi evlilik gerçekleştirmiştir.

Özellikle Belek b. Behrâm ile yaptığı evlilik ile Danışmendliler'i kendinden uzaklaştırmayı başarmıştır. Behrâm Şâh'ın ölümü ile Danışmedliler tarafından yapılan Malatya kuşatmasında Haçlılardan yardım istemesi, Ayşe Hatun'un hem siyasi alandaki yetkisini gösterir iken, bir bakıma da devlet içerisindeki otorite sıkıntısını göstermektedir. Buna ek olarak Ayşe Hatun'un birden fazla emîr ile evlilikler gerçekleştirmesi, devlet içerisinde karmaşaya sebep olabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Muhammed Tapar'ın, Şâhin Şâh'ı Anadolu'ya göndermesi Tuğrul Arslan'ın otoritesini, yani bir bakıma Ayşe Hatun'un idaresindeki yönetimi kabul etmediğini göstermektedir. Bütün bu karmaşaya rağmen Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan adına devleti yönetmeye devam etmiştir. Hatta Malatya kuşatması sırasında

⁸² Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 47.

Danışmenlilere karşı direniş göstermiş ve hırsları için zenginlerin mallarına el koymuş, şehir içindeki halka kötü muamelede bulunmuştur. Bu durum Ayşe Hatun'un kaleyi kaybetmesine hatta kaçmasına sebep olacaktır.

Sedat Bıçak yapmış olduğu çalışmasında, Ayşe Hatun'u Çaka Bey'in kızı⁸⁴ olarak ifade etmiştir. Referans kaynak olarak da Urfalı Mateos Vekâyî-nâme'sini⁸⁵ göstermiştir. Vekâyî-nâme'deki bilgiye bakıldığında ise bahsedilen kişi ile ilgili Ayşe Hatun ve İzabella ifadesi geçmektedir. Bu ismin Çaka Bey'in kızına ait olduğu yönünde bir bilgi bulunmamaktadır. Vekâyî-nâmedeki olaylar ve dönemin zamanına bakıldığında Sultan Kılıç Arslan'ın ölümü ile ortaya çıkan olaylar konu alınmıştır. Bu sebeple incelenen kaynakta bir yanlışlık olmadığını görülmektedir. Süryani Mihail de İzabella olarak bahsedilen Melike'nin Ayşe Hatun olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Sedat Bıçak'ın eşler arasında bir karışıklığa gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim çalışma boyunca araştırılan kaynaklarda iki Melike'den farklı bir şekilde bahsedilmesi, Çaka Bey konusunda kızının isminin geçmemesi iki kişinin farklı kimseler olduğu yönünde bir görüşü ortaya çıkarmaktadır.

1.4. IV. Raymond'un Kız Kardeşi İzabella

Türkiye Selçuklu Sultanlarından biri ile evlenen ilk gayrimüslim kadındır. 1097-1104 (H. 490-497) yılları arasına I. Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşen bir evliliktir. İzabella, ünlü Haçlı komutanlarından IV. Raymond'un kız kardeşidir.⁸⁷ Haçlı kaynaklarına göre İzabella, II. Kılıç Arslan'ın⁸⁸ annesi ve I. Mesûd'un eşi olarak belirtilmektedir. Nitekim II. Kılıç Arslan Alman Prensi ile görüştüğü sırada annesinin

⁸³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-130.

⁸⁴ Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)", 6.

⁸⁵ Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 282.

⁸⁶ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 60.

⁸⁷ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 333; İsmail Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks* 5, sayı 1 (2013): 10.

⁸⁸ II. Kılıç Arslan, Sultan I. Mesûd'un oğludur. 1155-1192 yılları arasında tahta çıkmıştır. 1184 yılında ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırmıştır. Sultan Mesûd, Konya'ya büyük hükümdar olarak otururken melikler, bulundukları bölgelerde sultanın adından sonra kendi adlarına hutbe okutuyor ve kendi adlarına para bastırıyorlardı. Yaklaşık 40 yıl kadar süren saltanatında Anadolu'daki Türk hâkimiyetini sağlamayı başarmıştır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Kılıcarslan II", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 398-402.

Alman asıllı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹ Bunun yanı sıra I. Mesud'un evlilik yaptığı kişinin Rus Knezi olan Svyatoslav Yaroslaviç'in kızı olduğu belirtilmektedir. Ancak İzâbella ile evlenen kişinin I. Mesûd değil I. Kılıç Arslan olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı İzabella'nın I. Kılıç Arslan'ın eşi olduğu yönündeki görüş daha isabetlidir. Bu evlilik için IV. Raymond'un kız kardeşi İzâbella'ya yaklaşık 100 bin florin ödeme⁹⁰ yapılmıştır.⁹¹ İzâbella ve Sultan I. Kılıç Arslan'ın evliliğinin, Haçlı tehlikesini önlemek amacıyla yapılan siyasi bir evlilik olduğu ve bununla birlikte Prenses İzâbella'nın, Selçuklu sarayına geldikten sonra din değiştirip değiştirmediği bilinmemektedir.⁹²

İzâbella'nın IV. Raymond'un kız kardeşi olduğu bilgisinin dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Haçlılar ile yapılan temaslardan dolayı gerçekleşen bir evliliktir. Bu evlilik ile birlikte Haçlı tehlikesinin önüne geçmek istenmiştir. Genel uygulamalara bakıldığında, Anadolu Selçuklu Sultanlarının eşlerinin dinlerine müdahalede bulunmamaları, İzâbella'nın da kendi dininin üzerinde kaldığı olasılığını artırmaktadır.

1.5. Melike Ümmühan (Vâlîde) Hatun

II. Kılıç Arslan, Bizans İmparatorluğu ile 1162 (H. 557) senesinde kurmaya çalıştığı ittifak sonucunda, Bizans sarayına mensup bir Prenses ile evlilik gerçekleştirmiştir. Melike, I. Alâeddin Keykubad'ın annesidir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in⁹³ eşidir.⁹⁴ Bu Yunan asıllı⁹⁵ Prensesin I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi

⁸⁹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 164; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 36.

⁹⁰ I. Kılıç Arslan 100 bin florin ödeme yaptıktan sonra Bizans İmparatorluğu'nda Drahoma adı ile çeyiz hazırlığına başlanmıştır. Çeyiz geleneği sadece Anadolu'da değil Bizans'da kabul gören bir gelenektir. Evlilik sürecinde kız tarafının çeyiz hazırlığı başlamaktaydı. Anadolu'da kız isteme esnasında çeyize ne kadar önem verilmekteyse, Bizans-Roma'da da çeyiz hazırlığı önemliydi. Bizans'ta “Drahoma” adı ile geçen çeyiz gelinin güvencesi olarak bilinmektedir. Çeyiz ne kadar gösterişli olursa, gelinin saygınlığı o kadar belli olmaktadır. Özellikle devletlerarası evliliklerde çeyiz olarak değerli mücevherler ile toprak verilir. Bu çeyiz, eğer iki taraf arasında anlaşmazlık olursa, yine kızı aittir. Kadın bu çeyizi daha çok çocuğun faydasına kullanmaktaydı. Eşin bu çeyize dokunma hakkı bulunmamaktaydı. Bkz. Mehmet Akgündüz, “Başlık”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992), 131–33.

⁹¹ Nazlı Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 101.

⁹² Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 23.

⁹³ Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğludur. 1192-1196/ 1205-1211 yıllarında olmak üzere iki defa tahta çıkmıştır. II. Kılıç Arslan kendinden sonra tahta geçecek kişiyi I. Gıyâseddin Keyhüsrev olarak belirlemiştir. Tahta çıkan Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmiş ve

olduğu düşünölmekle beraber, kaynaklarda Tekfur Kâloyan'ın karısı Despina Hatun'un⁹⁶ kız kardeşi olduğu ifade edilmektedir. Bu Prensesin ismi herhangi bir kaynakta geçmemekle⁹⁷ birlikte Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kraliçe Anna'dan kardeşi olarak bahsettiğı görölmektedir. Hristiyan olan bu Prenses, evlendikten sonra Ümmühan Hatun (Vâlîde Hatun) adını almıştır.⁹⁸

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şâh⁹⁹ tarafından tahttan uzaklaştırınca Konstantinapolis'te kısa bir süre¹⁰⁰ yaşamıştır. Kaynaklar Keyhüsrev'in burada vaftiz olduğunu ve İmparator III. Alexios Angelos tarafından evlat edinildiğini, yani onun vaftiz babası olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹ Bu durum bazı kaynaklarda imkânsız görölse de Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Theodore Laskaris¹⁰² ile iyi ilişkilerde bulunması ve Laskaris'in eşi Anna için kız kardeş ifadesini kullanması bu iddianın doğru olma ihtimalini göstermektedir. Yukarıda bahsedilen olayda Keyhüsrev'in annesinin Tekfur Kaloyan'ın eşinin kardeşi olma ihtimali de bu iddiaları desteklemektedir. Nitekim Kaloyan Tekfur ismi ile bahsedilen kişinin III. Alexios

1197 yılında Rükneddin Süleyman Şâh tahta çıkmıştır. Süleyman Şâh'ın vefatı ile 1205 yılında ikinci defa tahta çıkmıştır. Bkz. Ali Sevim, "Keyhusrev I", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 346–48.

⁹⁴ Hakkı Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999), 20; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 45; Demet Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)" (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2019), 44.

⁹⁵ Nevra Necipoğlu, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri(11 ve 12. Yüzyıllar)", *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001): 84.

⁹⁶ Bkz. Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 402.

⁹⁷ Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", 173; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 101; Hatice Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 71 (2021): 434.

⁹⁸ Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 12; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 35.

⁹⁹ Babası Sultan Kılıç Arslan'ın vefatından sonra tahta çıkan kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatını kabul etmemiş ve 1196 yılında Konya'da Selçuklu tahtına oturmuştur. Meliklik dönemi ile ilgi pek bir bilgi bulunmamaktadır. Kardeşi ile girdiğı mücadele birçok kaynakta verilmektedir. Gürcü Kraliçesi Tamara'nın kendisi ile evlenmek istediğı ancak Süleyman Şâh'ın bunu kabul etmediğı ifade edilmektedir. 1204 yılında Gürcü seferi sırasında vefat etmiştir. Bkz. Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 28.

¹⁰⁰ Gıyâseddin Keyhüsrev, babasının ölümünden sonra 1192 yılında tahta çıkmıştır. Kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şâh'ın taht mücadelesinden dolayı 1196 yılında tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. Kardeşinin ölümü üzerine 1205 yılında yeniden Anadolu Selçuklu tahtına çıktığı ifade edilmektedir. Bu tarihler ele alındığı zaman I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yaklaşık 8-9 yıl kadar Konstantinopolis'te yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Sevim, "Keyhusrev I", 346–48.

¹⁰¹ George Akropolites, *George Akropolites The History*, çev. Ruht Macrides (New York: Oxford Studies In Byzantium, 2007), 124.

¹⁰² İznik Rum İmparatorluğunun kurucusu. Bkz. Rustam Shukurov, "Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği", içinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, ed. A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 113.

olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³ Bazı kaynaklarda bu hatun I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi olarak belirtilmekte, Konstantinopolis'te bulunduğu sırada başka bir Hatun ile evlendiği ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Yine kaynaklarda Gıyâseddin Keyhüsrev'in Hristiyan olduğu, aynı zamanda da Müslüman kimliğini de kullandığı ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Bunun yanı sıra Gordlevski eserinde I. Alâeddin Keykubad'ın annesini Fatma Hatun diye ifade etmektedir. Onun mezarının bölgede bulunan bir Bizans Kilisesi'nde olduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁶ Buna ek olarak, Battal Gazi'nin türbesinin yanında Bizans Kilisesi'nin bulunması bahsedilen kişilerin aynı kişi olduğu fikrini bizlere vermektedir.

Ümmühan Hatun'un kimliğinin yanı sıra kendi döneminde önemli bir türbe inşa ettirdiği görülmektedir. Rivayet edildiği üzere Ümmühan Hatun, Battal Gâzi'yi¹⁰⁷ rüyasında görmüştür. Battal Gâzi: “*Ya Sultan Hatun! Ben Âl-i Resûl'denim. Bu Rûm memleketini aldım. Gel üzerime türbe yap,*” demiştir. Battal Gâzi, şehit düştüğü yeri Ümmühan Hatun'a gösterir ve o bölgede bir türbe yaptırmasını ister. Ümmühan Hatun, bu durumu oğlu, Sultan Alâeddin Keykubad'a bildirmiştir. Bunun üzerine rüyasında gördüğü yeri tetkik ettirmiş ve üçler bölgesi diye adlandırılan bölgeye 1205-1211 (H. 601-607) yılında Battal Gâzi türbesi yaptırılmıştır.¹⁰⁸ Bu türbenin yapılması ile Ümmühan Hatun, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk kadın banisi olmuştur. Battal Gâzi külliyesi içerisinde bulunan cami, medrese, türbe ve Deve Hân'ının banisi olarak kabul

¹⁰³ Erdoğan Merçil, “Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, içinde *XI. Türk Tarih Kongresi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 715; Shukurov, “Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği”, 113; Hüseyin Ömer Özdemir, “11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset” (Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018), 124; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*.

¹⁰⁴ Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, 402.

¹⁰⁵ Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 66.

¹⁰⁶ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 320.

¹⁰⁷ Battal Gazi'nin ne zaman doğduğu hakkında herhangi bir tarih bulunmazken H. 740 yılında vefat etmiştir. Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. Emeviler döneminde Anadolu'da Bizans ile yapılan savaşlar ün kazanmıştır. Arap kaynaklarda Hristiyanların korktuğu bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Türkler tarafından çok sevilen bir alp, eren veya gazi, veli olarak tanınmıştır. Anadolu'da Selçukludan sonra Aleviler, Kalenderiler ve Bektaşiler tarafından da yüceltilmiştir. Erken dönem Osmanlı gazileri, Battal Gazi'ye büyük bir saygı duymuşlar. Sefere çıkmadan önce Battal Gazi'nin türbesini ziyaret etmekteydiler. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Battal Gazi”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 204-5.

¹⁰⁸ Ayşegül Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri” (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016), 143; Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 42.

görmüştür. Ümmühan Hatun'un halk tarafından saygı duyulan bir kişi için böyle bir yapı inşa etmesi, halkın gözünde itibarının arttığını göstermektedir.¹⁰⁹

I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından adına Ümmühan Hatun Türbesi ve Medresesi ve Ayn-î (Kadıncık) Ana Türbesi yaptırılmıştır.¹¹⁰ Ayn-î Ana türbesi ile ilgili bilgiler yeterli olmamasına rağmen, Ümmühan Hatun türbesine yakınlığı, türbeler arasındaki benzerlikler, Ümmühan Hatun ile Ayn-î Ana arasında bir yakınlık olabileceği kanısını vermektedir.¹¹¹ Buna ek olarak türbenin yakınlığı Ayn-î Ana'nın Ümmühan Sultan'ın kızı ya da hizmetkârı olabileceği kanısındadır.¹¹² Bu türbe Anadolu Selçuklu Devleti'nde Melikeler adına yapılan ikinci türbe örneğidir. Türbe, Eskişehir'de bulunan Seyit Gazi Külliyesinin güney kısmında bulunmaktadır. Türbeye bağlı bulunan mescit ve medrese kısmı Osmanlı Devleti döneminde yenilenmiştir. Yapı türbe çeşidi olarak eyvan bir yapıda inşa edilmiştir. İki katlı olan bu yapının tamamı kesme taşlar ile örülmüştür. Ümmühan Hatun türbesinin 1207-1208 (H. 603-604) yıllarında inşa edildiği düşünülmekle birlikte, yapı olarak Anadolu'nun en eski inşalarından biridir.¹¹³

Ümmühan Hatun'un doğumu, yaşamı, ölümü hakkında ulaşılan kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar onun Bizanslı bir Prenses olduğunu ifade etmektedir. Battal Gazi Türbesi'nin inşasından dolayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk bânilerindendir. Hristiyan dininde kalmış olduğu düşünülse de sonradan Ümmühan Hatun ismini almış olması onun İslâm dinine girmiş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Ancak bu isim sadece bir unvan olarak da verilmiş olabilir.

1.6. Melike Seyyide (Sâ'ide) Hatun

Sâ'ide Hatun, Sultan I. Kılıç Arslan'ın kızıdır. Seyyide Hatun, Artuklular'dan Rüküddevle Davud ile bir evlilik gerçekleştirmiştir. Evlendiği tarih tam olarak bilinmemekle birlikte, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Haçlılara karşı Türkmen beyleriyle yapmış olduğu ittifak sonucunda evliliğin gerçekleştiği kaynaklarda belirtilmektedir.

¹⁰⁹ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 434.

¹¹⁰ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 143.

¹¹¹ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 61.

¹¹² Kara, 56.

¹¹³ Önkol, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 20; Muhammet Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2, sayı 5 (2015): 101.

Seyyide Hatun, 1130 yılında vefat etmiş ve babasının yanına Kubbetü's-Sultan'a defnedilmiştir.¹¹⁴ Kaynaklarda Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Ayşe Hatun'un Artuklu Emîri Rüküddevle Davud ile evlendiği (1108-1144) belirtilmektedir. Bu evlilik sonucunda da Seyyide Hatun'un dünyaya geldiği ifade edilmektedir.¹¹⁵

Seyyide Hatun hakkında yukarıda bahsedilen bilgiler dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda I. Kılıç Arslan'ın kızı olarak belirtilirken, bir başka kaynakta da Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Ayşe Hatun'un gerçekleştirmiş olduğu evlilik sonucu dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Ayşe Hatun'un Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra yaptığı evlilikten olduğuyla ilgili kaynakların daha fazla olması, bu hatunun Artuklu emirinin kızı olabileceği ihtimalini göstermektedir.

1.7. Melike Selçuka Hatun

Selçuka Hatun, Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızıdır. Ebu'l-Ferec kitabında bu hatundan “‘Hâlâtâitâ” diye bahsetmiştir.¹¹⁶ Melike, Doğu Anadolu'nun en güçlü hükümdarı olan Artuklu Emîri Nureddin Muhammed ile evlenmiştir. Eşi Diyarbakır ve Hısn-ı Keyf hakimiydi. II. Kılıç Arslan bu evlilik neticesinde, bölgedeki uç kalelerin kontrolünü Türkiye Selçuklu Devleti'nin kontrolüne geçirmiştir. Bu evlilik ile birlikte Sultan II. Kılıç Arslan, birkaç kaleyi kızına çeyiz yerine vermiştir. Nureddin Muhammed, Sultan II. Kılıç Arslan'ın Anadolu üzerindeki faaliyetlerinden çekinmeye başlamıştır. Bundan dolayı da 1176 (H. 571) tarihinde Eyyûbîler'in vassâlı olmuş ve iki taraf arasında ittifak anlaşması yapılmıştır.¹¹⁷

Nureddin Muhammed'in Eyyûbîler ile iş birliği yapmasının yanı sıra Sultan Kılıç Arslan'ın kızını bırakıp bir şarkıcıya âşık olması Sultan'ın öfkelenmesine sebep olmuştur. Nureddin Muhammed, bunun sonucunda eşi Selçuka Hatun'dan boşanmış ve bu şarkıcı ile bir evlilik gerçekleştirmiştir. II. Kılıç Arslan, bu durumu öğrendikten sonra damadına vermiş olduğu çeyizi geri istemiş ve şarkıcıdan vazgeçmesini, aksi takdirde sonunun iyi olmayacağını dile getirmiştir. Nureddin Muhammed, Sultan II.

¹¹⁴ Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 26.

¹¹⁵ Dertli, 26; Ersan, “Türkiye Selçuklu Devleti”, X-187; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 2021.

¹¹⁶ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 519.

¹¹⁷ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîler'in Siyasi İlişkileri (1175-1250)”, içinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti Selçuklular* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), X-321.

Kılıç Arslan'ın üzerine yürüyeceği korkusuyla, Eyyûbi Sultanı Selâhaddin Eyyûbî'ye¹¹⁸ sığınmıştır.¹¹⁹

Selâhaddin Eyyûbî, Sultan II. Kılıç Arslan ile damadı arasındaki sorunu çözmek için bir mektup göndermiştir. Buna karşılık Sultan II. Kılıç Arslan, kızı ile yapmış olduğu evlilikten dolayı, damadına çeyiz olarak verdiği toprakları geri istemiştir. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî, Nureddin Muhammed'i himayesine aldığını, bu yüzden de onunla herhangi bir mücadeleye girerse karşılığını vereceğini dile getirmiştir. İki taraf arasındaki bu mektuplaşmalar bir sonuca varmadığı için aralarındaki gerilim daha da artmıştır. Eyyûbi Sultanı Selâhaddin, 1180-1181 (H. 575-576) yılında bu sorunu çözebilmek için Raban'a doğru hareket etmiştir.¹²⁰

Selâhaddin Eyyûbî'nin Raban bölgesine hareket ettiğini duyan Sultan II. Kılıç Arslan, veziri İhtiyâreddin Hasan vasıtasıyla damadı Nureddin'e haddini bildireceğine dair haber göndermiştir. Bu duruma çok sinirlenen Selâhaddin Eyyûbî, elçiye “*Sultan'ına söyle eğer bu tutumundan vazgeçmezse, önce iki günlük mesafede bulunduğum Malatya'ya, ardından da bütün ülkesine saldıracağım...*” demiştir. İhtiyâreddin Hasan, Selâhaddin Eyyûbî'nin askeri gücünü görmüştü. Ve bundan dolayı da Selâhaddin Eyyûbî'nin Selçuklu topraklarını kolaylıkla ele geçireceğini düşünmekteydi. Bu yüzden Selâhaddin Eyyûbî ile görüşüp, onun gönlünü almaya çalışmıştır. Eyyûbî Sultan'ına, “*bir şarkıcı için Müslüman kanının akıtılmasının doğru olmadığını, cihâd anlayışına uygun olmadığı, bir şarkıcı için bu kadar masrafın yanlış*

¹¹⁸ Selâhaddin Eyyûbî, 1138'de Tikrît'te doğmuştur. Babası Selçuklu Devleti'nin valisi olan Necmeddin Eyyûbî'dir. Musul atabeyi olan İmadüddin Zengi ile iyi ilişkilerde bulunmuştur. Nureddin Zengi'nin nâibi olarak Mısır'a hâkim olmuş, bundan sonraki süreçte de Haçlılar, Bizans ve Fatımiler ile mücadele etmiştir. 1171 yılında Fâtımi Hâkimiyetine son vermiştir. Aynı yıl Eyyûbi Devleti'nin kuruluş tarihi olarak geçmektedir. Yaşamı boyunca Haçlılar ile yapmış olduğu mücadeleler sayesinde ün yapmıştır. 1187 yılında Kudüs'ü fethetmiştir. Bu fetih sonucunda 1193 yılında Haçlılar ile yapmış olduğu antlaşmadan sonra Şam (Dımaşk)'da vefat etmiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, “Selâhaddin-i Eyyûbî”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/337-340.

¹¹⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 426; İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XI-370; Remzi Ataoğlu, “Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları-Artuklu Münasebetleri”, *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, I. *Alâeddin Keykubad Özel Sayısı* 3 (1988): 74; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 150; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 317; Özbek, “Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîler'in Siyasi İlişkileri (1175-1250)”, X-322; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 24.

¹²⁰ İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XI-371; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 550-51; Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 163; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 26.

*olduğunu ifade etmiştir. Yine bu tavrı ile Halife ve Müslümanların gözündeki itibarının ne hale geleceğini,” söylemiş ve bu konuda Selâhaddin Eyyûbî’yi ikna etmiştir. Böylece iki taraf arasındaki bu sorunu çözüme kavuşturmuştur.*¹²¹

Yaklaşık bir yıl kadar sonra da Nureddin Muhammed, Selçuka Hatun’a geri dönmüştür. Selâhaddin Eyyûbî 1182 (H. 577) tarihinde Mısır üzerine sefer düzenlediği zaman, Nureddin de ona destek olmak için yanında bulunmuştur. Bu seferde başarılı olan Selâhaddin şehri Nureddin’e bırakmış, fakat şehrin anahtar ve gelirini Selçuka Hatun’a vermiştir.¹²²

Selçuka Hatun 1185-1186 (H. 580-581) tarihinde eşi Nureddin’in ölümü sonrası Abbasi Halifesi olan Nâsır Lidinîllah ile evlenmiştir. Nureddin ile babası arasında olan gerginliğin yaşandığı zamanda, hac görevi için net olmamakla birlikte, 1180-1225 (H. 575-621) yılları arasında bir tarihte, Mekke’ye gitmek için yola çıkmıştır. Bu Hac yolculuğu esnasında Bağdat’a uğradığı sırada kendisini gören Halife Nâsır, ondan etkilenmiş ve evlenmek istemiştir. Sarayın kadınlarını nişan yapmaları için melikeye göndermiştir.¹²³ Halifenin bu evliliği yapmak istemesinin nedeni, Sultan Kılıç Arslan’ın kızından etkilenmesinin yanı sıra fütüvvet düşüncesini yaymak istemesi gösterilebilir. Bu şekilde halife Selçuklu Devleti’ni kendine bağlamış olacaktı.¹²⁴

Selçuka Hatun hac yolculuğu esnasında eşi Nureddin’in ölümünden habersizdi. Bundan dolayı Halife Nasır’ın gönderdiği kişilere evli olduğunu dile getirmiş ve Bağdat’a doğru yola çıkmaya karar vermiştir. Ancak Halife’nin baskısı Selçuka Hatun’u endişeye düşürmüş ve Suriye yolundan gitmeye karar vermiştir. Halife Nâsır, bu durumu önceden tahmin etmiş ve atlılardan oluşan bir grubu Selçuka Hatun’un peşinden

¹²¹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 426; İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XI-371; Ataoğlu, “Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları-Artuklu Münasebetleri”, 74; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-255; Orhan, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 22.

¹²² Mehmet Ali Çakmak ve Rıfat Dağlı, “II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1155-1192)”, içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 332; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 318; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 40; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 43; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 25.

¹²³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 519; Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, 404; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 41.

¹²⁴ Rachel Goshgarian, “13. Yüzyıl Rûm (Anadolu) ve Ermenistan’da Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi”, içinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ*

göndermiştir. Bu grup, kuvvet kullanarak Selçuka Hatun’u Bağdat’a getirmişlerdir. Selçuka Hatun’un manevi hassasiyetine hayran kalan Halife Nâsır, başta Bağdat kadısı olmak üzere çok güvendiği kişilerden oluşan bir heyeti Sultan II. Kılıç Arslan’a göndermiştir. Bu evliliğin gerçekleşmesi için Sultan Kılıç Arslan’ı ikna etmişlerdir.¹²⁵

Halife’nin gizli bir şekilde Selçuka Hatun ile görüştüğü ve kendisine evlenme teklifi ettiği ancak bu teklifin kabul edilmediği rivayet edilmektedir. Bağdat’a gelen Selçuka Hatun’a kocasının öldüğü haberi verilmiş ve Selçuka Hatun, burada Halife Nâsır ile evlenmiştir. Nâsır, Selçuka Hatun’a aşırı düşküncü. Melike Hatun, kendi topraklarına olan özleminden dolayı ‘‘Hâlât’’ bölgesinde bulunan sarayın benzerinin burada yapılmasını istemiştir. Halife’nin vezirlerine verdiği emir doğrultusunda 200 mimar ve 2000 işçi, sarayın yapımı için çalışmalara başlamıştır. Eski sarayın kapıları, halıları, gerekli görülen bütün eşyaları hatta bahçedeki meyveler sökülüp yeni sarayın bahçesine dikilmiştir.¹²⁶

Selçuka Hatun, 1189 (H. 589) yılındaki evliliğinden yaklaşık üç yıl sonra hastalanmış ve vefat etmiştir. Ölümü üzerine Halife Nâsır çok üzülmüş ve onun adına yaptırmış olduğu bu sarayı yıktırmıştır. Yıkılan sarayın batı tarafında, eşine ait bir türbe inşa edilmiştir. Ayrıca türbenin yanına, ‘‘er-Remle’’ ribâtını inşa etmiştir ve eşi adına birçok vakıf bağışlamıştır.¹²⁷ Özellikle Abbasi Halifesinin Selçuklu sarayına damat olması, Sultan Kılıç Arslan’ın otoritesini daha da arttırmıştır. Bu evlilikten Ebu Nâsır Muhammed ve Ebu’l Hasan adında iki çocukları dünyaya gelmiştir. Ebu’l Hasan erken yaşta vefat eder iken, diğer kardeşi Ebu Nâsır Muhammed 1225 (H. 621) yılında babasının ölümü ile Halife olmuştur.¹²⁸

Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum, ed. A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 180.

¹²⁵ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi II*, 519; Selver Temir, ‘‘Abbasi Halifeleri ile Selçuklu Sultanları Arasındaki İlişkiler’’ (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010), 104; Orhan, ‘‘Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)’’, 23; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 25.

¹²⁶ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi II*, 519–20; İbnü’l-Esir, *El- Kâmil Fi’l-Tarih Tercümesi I-XII*, XII–33.

¹²⁷ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi II*, 520; Mustafa Demirci, ‘‘Abbasi Halifeleri ile Anadolu Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler’’, içinde *Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)*, ed. Abdülkadir Yuvalı vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 470; Goshgarian, ‘‘13. Yüzyıl Rûm (Anadolu) ve Ermenistan’da Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi’’, 181; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 26.

¹²⁸ Dertli, ‘‘Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri’’, 41–42; Doğan, ‘‘Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler’’, 44; Temir, ‘‘Abbasi Halifeleri ile Selçuklu Sultanları Arasındaki İlişkiler’’, 105.

Selçuka Hatun'un babası II. Kılıç Arslan olarak bilinirken annesinin kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Kendisine ‘‘Hâlâtâtîâ’’ denmesi ve Hâlât bölgesinde yaşamış olması ona yaşadığı bölgenin isminin lakap olarak verildiğini göstermektedir. Hâlât bölgesinin bugün yer olarak ‘‘*Ahlat*’’ bölgesini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Doğuda Artuklu emiri ile yapmış olduğu evliliğin temelde yine devlet menfaati gereği yapıldığı görülmektedir. Nitekim II. Kılıç Arslan, kızının bu evliliği ile Doğu Anadolu'daki güvenliğini sağlamıştır. Ancak damadının bir şarkıcıya âşık olması Eyyûbî Devleti ile Selçuklu Devleti'ni karşı karşıya getirmiş, hatta iki taraf savaş aşamasına kadar gelmiştir.

Selçuka Hatun'un bu olaylar olurken hac ziyaretinde bulunması, onun siyasi olarak aktif olmadığı fikrini bize vermektedir. Hac ziyareti sırasında Halife Nâsır'ın bu Hatun'un güzelliğinden ve dini yönünden etkilendiği ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak da iki taraf arasında evlilik gerçekleştiği, esasında Halife'nin bu evliliği yapmasının temel sebebinin Anadolu Selçuklu Devleti'ni kendine bağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sonradan Selçuka Hatun için bir saray inşa ettirmesi ve onun ölümünden büyük bir üzüntü duyması, ona karşı duyduğu derin bağı göstermektedir.

1.8. Melike Gevher Nesibe Hatun

Melike Gevher Nesibe Hatun, Sultan II. Kılıç Arslan'ın kızıdır. 1180 (H. 575) tarihinde Konya'da doğduğu tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklarda 1165-1167 (H. 560-562) yıllarında doğduğu ve 1206 (H. 602) yılında öldüğü ifade edilmektedir. İfade edilen tarihler değerlendirildiğinde ise Gevher Nesibe Hatun'un otuz dokuz yaşında vefat ettiği fikri ortaya çıkmaktadır. İsmi tam olarak Melike İsmet'üd-din Gevher Nesibe Hatun'dur. On ikili yaşlarda babasını kaybettiği için Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından titizlikle yetiştirilmiştir.¹²⁹

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kız kardeşidir. Bununla birlikte, I. Alâeddin Keykubad'ın hâlâsıdır. Hakkında fazla kaynak bulunmayan Gevher Nesibe Hatun'un kiminle evlendiği, ne zaman öldüğü hakkında kaynaklar yetersizdir. İnsanlara yardım etmeyi seven Gevher Nesibe, yirmi yaşlarında saraydaki baş sipahi olan Tuğrul

komutana âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Fakat I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu evliliğe mâni olmuş, bunun için de sipâhinin asker olarak devletine fayda gösterdiği takdirde evliliğin mümkün olabileceğinden bahsedilmektedir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, bu evliliğe mâni olmasının bir sebebi olarak da kız kardeşini saray pervâneleri ile evlendirmek istemesi görülebilir. Bundan dolayı da kardeşinin âşık olduğu baş sipâhiyi savaşa göndermiş ancak bir süre sonra sipâhinin yaralandığı, yeterli sağlık hizmetlerinin de bulunmamasından dolayı şehit olduğu haberi gelmiştir. Bu duruma çok üzülen Gevher Hatun hastalanmış ve bir süre sonra da bütün uğraşlara rağmen vefat etmiştir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu duruma çok üzüldüğü ve kardeşinden af dilediği ifade edilmektedir.¹³⁰

Gevher Nesibe Hatun'un ölmeden önce son olarak ağabeyinden kendi mal varlığı ile bir Darü's-Şifa yaptırtmasını ve buraya gelen herkesin ücretsiz bir şekilde tedavi edilmesini istemiştir. Bu vasiyet üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev, tekrar tahta çıktığı zaman yaklaşık 1205-1211 (H. 601-607)'li yıllarda Kayseri'de kız kardeşi adına bir medrese, yanına da tıp merkezi inşa ettirmiştir. Yaklaşık iki yıl içinde bu inşaların yapımı tamamlanmıştır. Bu hastane dünyadaki ilk tıp fakültesi olarak kabul görmüş ve burada hastaların tedavisinde müzik ve su kullanılmıştır.¹³¹ Darü's-şifa'nın doğu tarafında Gevher Nesibe Hatun'un türbesi bulunmaktadır.¹³²

Gevher Nesibe Türbesi, Anadolu Selçuklu tarihinde inşa edilen en erken tarihli kadın türbelerinden biridir.¹³³ Türbe sur dışında bulunmakla birlikte meydan kapısının ön kısmında bulunmaktadır.¹³⁴ Gevher Nesibe, Kayseri Darü's-şifa'sı, Şifa Hatun

¹²⁹ Osman Oral, "Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan", *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013): 21; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 51.

¹³⁰ Oral, "Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan", 20; Erhan Yoska, "Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri", içinde *Mustafa Keskin Armağanı*, ed. Remzi Kılıç (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014), 1007; Meral Metin ve Harun Çoban, "Gevher Nesibe Darüşşifası", içinde *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II)*, ed. Abdülkadir Yuvalı vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 219; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 42; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 23.

¹³¹ Nermin Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı 39 (2013): 18; Oral, "Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan", 21; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 42; Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)", 98.

¹³² Yoska, "Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri", 1009.

¹³³ Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 19; Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 176; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 52.

¹³⁴ Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri", 17.

Medresesi, Çifte Medrese, Gıyâsiye olarak da adlandırılan yapı, Şifahîye ve Gıyâsiye diye iki bölümden oluşmaktadır. *Gıyâsiye* kısmında tıp eğitimi verilirken, *Şifahîye* kısmı ise bu eğitimin uygulandığı bölümü oluşturmaktaydı. Şifahanenin inşa kitabesinde belirtildiğine göre 1205-1206 (H. 601-602) tarihinde yapılmıştır.¹³⁵ Tek katlı olan bu şifahanenin giriş kapısında aslan kabartması bulunmakta ve bu kabartmanın babaları II. Kılıç Arslan'ın hatırasına yapıldığı düşünülmektedir.¹³⁶

Gevher Nesibe Hatun türbesi yapım şekli ile Anadolu Selçuklularında önemli bir yapıya sahiptir. Nitekim türbenin alt tarafı dikdörtgen bir formda yapılmış iken, üst kısmı ise mükemmel olmayacak bir şekilde sekizgen inşa edilmiştir. Türbenin sekizgen gövdesinin geniş kısımları mazgal pencereler ile açılırken bir taraftan da yarım silindirik kulelerle desteklenmiştir. Türbenin gövde kısmının sekiz yönünün tamamını kapsayan Ayet'el-kürsî yazılmıştır.¹³⁷ Yapının medrese bölümünün 1210-1219 (H. 606-615) tarihlerinde Sultan İzzeddin Keykâvûs tarafından inşa edildiğine dair görüşler bulunmaktadır.¹³⁸

Şifahanenin inşa kitabesinde iki satır halinde şu sözler geçmektedir: “*Büyük sultan din ve dünyanın yardımcısı, Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev zamanında 1205 (H. 601) yılında, -devleti daim olsun- din ve dünyanın ismeti (iffetlisi) Kılıç Arslan kızı Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti olarak, Allah rızası için bu hastanenin inşasında ittifak edildi.*”¹³⁹

Şifahane'nin ihtiyaçları Gevher Nesibe'nin vefatı ile birlikte ardında kalan vakıf gelirleri ile sağlanmış ve yaklaşık yedi yüz yıl boyunca hizmet vermiştir.¹⁴⁰ Osmanlı dönemi tahrir defterlerine bakıldığı zaman, Dârü's-Şifa'nın Osmanlı döneminde de faaliyet gösterdiği görülmektedir.¹⁴¹ Yapının ilk onarımı 1669 (H. 1079) tarihinde

¹³⁵ Yoska, “Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri”, 1007; Halil Tekiner, “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp”, içinde *Selçuklular Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, ed. Abdülkadir Yuvalı vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 180.

¹³⁶ Yoska, “Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri”, 1008.

¹³⁷ Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 20; Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”, 17.

¹³⁸ Tekiner, “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp”, 179.

¹³⁹ Oral, “Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan”, 24; Yoska, “Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri”, 1008; Kara, “Türkiye’nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 115.

¹⁴⁰ Metin ve Çoban, “Gevher Nesibe Darüşşifası”, 220.

¹⁴¹ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 138.

yapılmış olup, 1956 (H. 1375) yılından sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün himayesi altına alınmıştır.¹⁴² Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kardeşi adına yapılan bu bina, şu anda Anadolu Selçuklu müzesi olarak kullanılmaktadır.¹⁴³

Kaynaklar dahilinde Gevher Nesibe Hatun'un II. Kılıç Arslan'ın kızı olduğu görülmektedir. Bu bilgi ile birlikte, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi olduğu dışında, hayatı ile ilgili eldeki kaynaklarda fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır. Gevher Nesibe'nin bir sipâhiye olan aşkıdan verem olup vefat etmesi ile ilgili birçok kaynak bilgi vermektedir. Sosyal ve kültürel alanda nasıl bir faaliyetinin olduğu bilinmese de öldükten sonra vasiyeti üzerine yapılan Şifahane, birçok kişinin faydalanması açısından önemli bir kurum halini almıştır. Nitekim adına yapılan Şifahane Dünya'nın ilk Tıp Hastanesi olması bakımından oldukça önemlidir.

1.9. Rus Knezi Yvyatoslav Yaroslaviç'in kızı Melike Hatun

Melike Hatun, Türkiye Selçuklu Sultanlarından biri ile evlenen gayrimüslim kadınlardan biridir. I. Mesud'un evlilik yaptığı kişinin Rus Knezi olan Svyatoslav Yaroslaviç'in kızı olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁴ Rus Knezi'nin kızı olan Melike'nin, II. Kılıç Arslan'ın¹⁴⁵ annesi ve I. Mesûd'un eşi olarak belirtilmektedir. Saxony Dükü Arslan Henry, Haçlı Seferlerinin sonlarında (1172) prestij elde etmek için Kudüs'e doğru karadan yola çıkmıştır. Bu yolculuğu sırasında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın yanına da gitmiştir.¹⁴⁶ Nitekim II. Kılıç Arslan, Alman Pensi Henry görüştüğü zaman Prens'e sevgi ile sarılmış ve Henry'e akraba oluşunu söylemiştir.¹⁴⁷ II. Kılıç Arslan, Töton bölgesinde yaşayan soylu kadının Ruten Kralı izdivacında, ondan

¹⁴² Tekiner, "Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp", 184.

¹⁴³ Oral, "Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan", 27.

¹⁴⁴ Altay Tayfun Özcan, "Lübeckli Arnold'un Chronica Slavorum Adlı Eserinde Arslan Heinric'in II. Kılıç Arslan'ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 1 (2016): 203.

¹⁴⁵ II. Kılıç Arslan, Sultan I. Mesûd'un en büyük oğludur. 1155-1192 yılları arasında tahta çıkmıştır. 1184 yılında ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırmıştır. Sultan Mesûd, Konya'ya büyük hükümdar olarak otururken melikler, bulundukları bölgelerde sultanın adından sonra kendi adlarına hutbe okutuyor ve kendi adlarına para bastırıyorlardı. Yaklaşık 40 yıl kadar süren saltanatında Anadolu'daki Türk hâkimiyetini sağlamayı başarmıştır. Bkz. Özaydın, "Kılıcarıslan II", 398-402.

¹⁴⁶ Özcan, "Lübeckli Arnold'un Chronica Slavorum Adlı Eserinde Arslan Heinric'in II. Kılıç Arslan'ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine", 195.

¹⁴⁷ Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 11; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 164; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 36.

dünyaya gelen kız çocuğunun annesi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸ Bu ifade Alman Prensi Henry'nin anne tarafından II. Kılıç Arslan'ın kuzeni sayıldığını göstermektedir.¹⁴⁹

Kaynaklar Melike'nin Hristiyanlık dinine bağlı olduğunu¹⁵⁰, ayrıca oğluna Hristiyanlara iyi davranmasını istediğini belirtmektedir. Melike'nin Hristiyan olduğunu gösteren bir diğer durum ise oğlu II. Kılıç Arslan'ın, annesi için inşa ettirdiği mezara bazı geceler haç bırakmış olmasıdır. II. Kılıç Arslan'ın Hristiyan halka gösterdiği tutumlar, onun hakkında farklı görüşleri ortaya çıkarmışsa da bu konu ile ilgili herhangi bir yabancı kaynakta kesin bir ifade bulunmamaktadır. II. Kılıç Arslan'ın Malatya patriğine bir asa ve 20 kızıl dinar hediye olarak gönderdiği ifade edilmektedir. Yine patriği İslami değerlere ters düşmesine rağmen Hristiyan âdetine göre İncil ve haç eşliğinde kabul ettiği kaynaklarda geçmektedir. Hristiyanların bu davete mızraklarının üzerinde haç işaretleriyle ve kendi ilahileri eşliğinde gittikleri, hatta Kılıç Arslan ile dini sohbetler ettikleri ifade edilmektedir.¹⁵¹ II. Kılıç Arslan'ın Hristiyanlara karşı olan bu hoşgörüsü, onun Müslüman kimliğinden uzak olduğunu göstermemelidir. Nitekim II. Kılıç Arslan, birçok cami, medrese, kervansaray inşa etmiş; ordusunda din adamları bulundurmıştır. Bundan dolayı da tarihe “*İslam Mücâhidi*” olarak geçmiştir.¹⁵²

Rus Knezi'nin Yaroslaviç'in kızı olduğu bilgisinin dışında yaşamı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. II. Kılıç Arslan'ın Prens Henry ile yaptığı görüşme, iki taraf arasında bit akrabalık olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra edinilen bilgiler yüksek olasılıkla bu Melike'nin Hristiyan dininde kaldığını göstermektedir. Nitekim oğlu II. Kılıç Arslan'ın annesinin mezarında mum yakıp haç koyması, ya da Hristiyanlar üzerindeki hoşgörüsü bu fikrin ağırlık kazanmasına sebep olmuştur.

¹⁴⁸ Özcan, “Lübeckli Arnold'un Chronica Slavorum Adlı Eserinde Arslan Heinric'in II. Kılıç Arslan'ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine”, 200.

¹⁴⁹ Özcan, 204.

¹⁵⁰ Özcan, 203.

¹⁵¹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 163.

¹⁵² Turan, 165.

1.10. I. Mesûd'un Eşi Danişmendli Emir Gazi'nin Kızı Melike Hatun

Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra oğlu I. Mesûd ile Şâhin Şâh arasında taht mücadelesi yaşanmıştır. Emir Gazi'nin desteği ile bu mücadeleyi Şâhin Şâh kazanmıştır. Şâhin Şâh'ın sultanlığı döneminde hapsedilen ancak bir müddet sonra kaçmayı başaran Mesûd, Danişmendli¹⁵³ Emir Gâzi'nin himayesine girmiş ve onun desteğini almak için kızı ile evlenmiştir.¹⁵⁴ Başlangıçta Şâhin Şâh'ı destekleyen Emîr Gâzi, kurmuş oldukları bir tuzak ile yaklaşık altı yıl tahtta kalan Şâhin Şâh'ı tahttan indirmiştir. Yerine damadı olan I. Mesûd'u 1134 (H. 528) senesinde Selçuklu tahtına oturtmuştur. Bir müddet sonra da kayınpederinin desteği ile iktidarı ele geçirmiştir. Emîr Gâzi yapmış olduğu bu strateji ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni, ölünceye kadar kendisine bağlı bir hale getirmiştir.¹⁵⁵

Uzun süre Malatya'da kalan Melik Şâh (Şâhin Şâh), Greklerin 1113 (H. 506) yılında Ege kıyılarına yapmış oldukları saldırılardan dolayı sefere çıkmıştır. Bizans İmparatoru Alexios,¹⁵⁶ bu sefer dönüşünde kendisine eşlik etme isteğinde bulunmuş,

¹⁵³ Danişmendli beyliğinin kurucusu Gümüş-tigin Ahmet Gazi'dir(498-1105). Türkmen ailesinden Ali Taylu'nun oğludur. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a sadakatini kanıtlamış bir emirdir. Bundan dolayı, Alp Arslan tarafından melik unvanı verilmiştir. Bilge bir kişiliğe sahip olduğu için "İbn Danişmend" diye de anılmıştır. Babası Ali Taylu zamanında Selçuklular ile kız alıp vermişlerdir. Bundan dolayı da akrabalık bağı söz konusudur. Danişmendli Beyliği , yaklaşık yüz yıl kadar yaşamıştır. Bu sürede Anadolu'ya hem dini açıdan hem de kültürel açıdan büyük katkıları olmuştur. Öyle ki Anadolu da ilk medreseler Danişmendli beyliğinin etkili olduğu bölgelerde (Tokat, Kayseri, Amasya, Sivas) kurulmuştur. Bkz. Mikail Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası* (Nüve Kültür Merkezi, 2011), 16.

¹⁵⁴ Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", 170; Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, 18; Selim Kaya ve Arda Deniz, "Sultan Şahin Şâh Devri Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dânişmendlilerle Münâsebetleri (1084-1117)", içinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, ed. Ali Açık ve Murat Serdar (Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016), 65; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Danişmendli Yağıbasan Oğullarının Selçuklu Siyasetine Etkisi", içinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, ed. Ali Açık ve Murat Serdar (Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016), 176; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 14.

¹⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 167; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV, VIII-238*; Serhat Altınkaynak, "Sultan I. İzzeddin Mesud Dönemi(1116-1155)", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 300; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 29-30; Mustafa Demirci, "Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", içinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, ed. Ali Açık ve Murat Serdar (Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016), 44; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 40.

¹⁵⁶ Selçuklu tahtına oturan Şâhin Şâh ilk iş olarak 1113 yılında Bizans üzerine ordu göndermiştir. Bu ordu İznik bölgesine kadar ilerleyerek Bursa ve Ulubat civarlarındaki yerleri ele geçirerek Çanakkale Boğazına kadar gelmiştir. Bu durumdan endişe duyan Bizans İmparatoru I. Aleksios'da ordusunu toplamıştır. İki taraf arasında yapılan mücadelede bir sonuca varılamamıştır. Bundan dolayı I. Aleksios'un barış teklifi üzerine 1116 yılında Afyonkarahisar taraflarında iki devlet

yolda karşılaşabileceği tehlikeler konusunda Şâhin Şâh'ı uyarmıştır. Ancak Şâhin Şâh bu teklifi kabul etmemiştir. Sefer dönüşünde Akşehir'e bağlı olan Tyragium (Konya-İlgin) bölgesinde, Akşehir Valisi¹⁵⁷ ile Danışmendlilerin tuzağına düşürülmüştür. Yakalanmış olan Şâhin Şâh'ın gözlerine mil çektirildiği ifade edilmektedir. Bazı kaynaklarda mil çekildikten sonra hâlâ görmeye devam ettiği bundan dolayı da yay kırışi ile öldürüldüğü ifade edilmiştir.¹⁵⁸

Komnena'nın Alexiad adlı eserinde de Sultan Şâhin Şâh'ın yakalanıp öldürülmesi şu şekilde anlatılır; Şâhin Şâh'ın bir rüya gördüğünü, bunu Alexios'un askerine yorumlattığından bahsetmektedir. Bu rüyaya göre Şâhin Şâh'ın düşmanları tarafından tehlike altında olduğu ifade edilmiştir. Şâhin Şâh her ne kadar bu duruma inanmak istemese de gözlemcileri önden göndermiştir. Gözlemciler Mesûd'un ordusu ile karşılaşmış, ancak taraf değiştirerek bu durumu Sultan Şâhin Şâh'a bildirmemişlerdir. Durumun farkına varan Şâhin Şâh, Bizans İmparatoru'nun yanına geri dönmek istemiş ancak Mesûd'a bağlı olup, Şâhin Şâh'ın dostu görünen Poukheas geri dönmesini engellemiş ve onu Tyragion'a doğru yönlendirmiştir. Konya'ya getirilen Şâhin Şâh'ın yardımcısına ve eşine az da olsa görebildiğini söylemesi üzerine öldürüldüğü görülmektedir.¹⁵⁹

I. Mesûd, 1145 (H. 539) tarihinde Bragana Kalesi'ni kuşatma altına almıştır. Bu kuşatmanın da beraberinde, Bizans topraklarına akınlar düzenlenmiştir. I. Manuel Komnenos bunun üzerine, 1146 (H. 540) tarihinde Selçuklular üzerine harekete geçmiştir. Bizans İmparatoru Komnenos, kalabalık bir ordu ile Konya'yı kuşatmıştır. Bizans ordusu karşısında Sultan Mesûd, Konya'ya girememiş, askerleri ile birlikte şehrin savunmasını kale dışından yapmıştır. Bu sırada Sultan Mesûd'un eşi de şehrin içinde bulunan kale ve surları savunma görevinde bulunmuştur. Yapılan kuşatmada,

arasında anlaşma yapılmıştır. Bkz. Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 43.

¹⁵⁷ Akşehir valisi olarak geçen Gazi adlı kişinin bu komploya ortak olma nedeni babası Asan Kataouk'un Şâhin Şâh tarafından öldürülmesi görülmektedir. Bkz. Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 105; Komnena, *Alexiad*, 499.

¹⁵⁸ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 349-50; Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 104-5; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 159-60; Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri" (Ege Üniversitesi, 2007), 26; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 22; Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 116.

¹⁵⁹ Komnena, *Alexiad*, 499-500.

Bizans ordusu bir sonuca varamadan geri dönmek zorunda kalmış, bir süre sonra da Sultan Mesûd ile anlaşma yapılmıştır.¹⁶⁰

Danışmendli Emîr Gazi, 1134 (H. 528) yılında vefat etmiş ve çocukları arasında çıkan taht mücadelesine Sultan Mesûd, damat sıfatı ile müdahil olmuştur. Mesûd'un Danışmendlilerin iç meselesine müdahalede bulunması onun Anadolu'da güçlü bir konuma gelmesini sağlamıştır. Başta Melik Muhammed'i desteklemiş ancak onun ölümü ile Zünnûn'u desteklemiştir. Hatta bundan dolayı kızlarından birini 1143 (H. 537) yılında Zünnûn ile evlendirmiştir. Bununla birlikte ölmeden önce damadı Zünnûn'a Kayseri ve Sivas şehirlerini vermiştir.¹⁶¹

Yapılan bu evlilik, siyasi münasebetlerden dolayı yapılmış bir evliliktir. Emîr Gâzi'nin kızının ismi, kim olduğu, yaşamı, ölümü ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Sadece eşi I. Mesûd ile birlikte Bizans'a karşı kaleyi savunmuş olması, bu Hatun'un siyasi rolünün de olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu evlilik I. Mesûd'a çok fayda sağlamış, Danışmendlilerin taht mücadelesine dahil olabilme imkanını vermiştir.

1.11. Sultan Mesûd'un kızı Melike Hatun ile Sivas Meliki Yağıbasan'ın Evliliği

Sultan Mesûd, kızını Sivas Meliki Yağıbasan¹⁶² ile evlendirmiştir. Danışmendliler arasında ortaya çıkan saltanat mücadelesinden faydalanmak isteyen Sultan Mesûd, Anadolu'nun hakimiyeti, Anadolu Selçuklularının eline geçmesi için öncelikle Kayseri Meliki Aynü'd-devle'yi kendisine tabii hale getirmiştir. Ardından Malatya üzerine giderek burayı da ele geçirmiştir. Bu iki şehirde yapmış olduğu hakimiyetten sonra kendi kızını da Sivas hâkimi Yağıbasan'a vermiştir.¹⁶³ Kaynaklarda

¹⁶⁰ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 109; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdarededeki Roller", içinde *Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)*, ed. Abdülkadir Yuvalı vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 383; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-191.

¹⁶¹ Demirci, "Selçuklular ve Danışmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", 45; Hacıgökmen, "Danışmendli Yağıbasan Oğullarının Selçuklu Siyasetine Etkisi", 180.

¹⁶² Abû'l-Farac, Sultan Mesûd'un kızı ile evlenen kişiyi Yakup Arslan olarak belirtmiştir. Bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 391.

¹⁶³ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 170; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 178; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile

Sultan Mesûd'un, Kilikya seferine çıkmadan önce kızını Yağıbasan'a zorla tehdit ve baskı ile verdiği ifade edilmektedir.¹⁶⁴ Sultan Mesûd, ölmeden önce damadı Yağıbasan'a Kapadokya ve çevresini, ayrıca Amasya ve Ankara bölgelerini vermiştir. Bu evlilik yapılarak Selçuklu-Danışmendli arasındaki akrabalık bağı tekrar kurulmuştur. Bu evliliğin yapılmasının en önemli nedeni, Kilikya Ermenilerinin, bazı şehirleri ele geçirip Türk topraklarına saldırılarda bulunmaları, bu ittifakın en kısa sürede yapılmasını gerektirmiştir.¹⁶⁵

Bu evlilik Sultan'ın ölümünden iki yıl kadar önce 1153 (H. 547) senesinde yapılmıştır. Evliliğin gerçekleşmesinden hemen sonra Sultan Mesûd, 1153 (H. 547) yılında Yağıbasan ile birlikte Kilikya Ermenileri üzerine yürümüştür. Fakat Toros dağlarında ilerlemek pek mümkün olmadığı için Ermenilere elçi göndermişlerdir. Bu elçi vasıtası ile Ermeniler, Sultan Mesûd'a tabii olmuşlar fakat ele geçirmiş oldukları toprakları vermemişlerdir. Sultan Mesûd bu durumla yetinerek Konya'ya geri dönmüştür.¹⁶⁶

Süryânî Mihâil bu evlilikten şu şekilde bahseder;¹⁶⁷ “*Türk Hükümdarlarından olan Sultan Mesûd, kızını Danışmend soyundan gelen Yakup Arslan ile evlendirdi. Bu evlilikten sonra Sultan Mesûd ve damadı Yakup Arslan Kilikya üzerine yürüdüler...*” Kaynaklarda Sultanın kızının Yağıbasan'ın yeğeni olduğu, bundan dolayı da İslam hukukuna göre bu evliliğin yapılmasının mümkün görülmediği ifade edilmektedir. Fakat kaynaklarda bu evliliğin geçiyor olması Sultan Mesûd'un başka bir eşinin olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹⁶⁸

Melike Hatun, 1164 (H. 559) yılında kocası Yağıbasan'ın Çankırı (Kiangan) taraflarında ani ölümü üzerine Yağıbasan'ın yeğeni olan İsmail ile evlenmiştir.¹⁶⁹

Toplum Üzerindeki Etkileri”, 52; Orhan, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 15.

¹⁶⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 33; Bıçak, “Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)”, 14.

¹⁶⁵ Demirci, “Selçuklular ve Danışmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”, 45–46.

¹⁶⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–246.

¹⁶⁷ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 170.

¹⁶⁸ Demirci, “Selçuklular ve Danışmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”, 46.

¹⁶⁹ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 196; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 400; Bıçak, “Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)”, 14; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 31; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 41.

İsmail, on altı yaşında iken bu evlilik gerçekleşmiş olup, Sivas şehrinin yönetiminin başına geçmiştir.¹⁷⁰ İsmail'in Sivas hükümdarı olması ile hanedan kavgaları da başlamıştır. Melik Zünnûn ve Yağıbasan'ın yeğeni olan İbrahim ve Elbistan emîri Mahmûd kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu durumdan yararlanmak isteyen II. Kılıç Arslan ise Danişmendli topraklarını ele geçirmek için harekete geçmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan, 1165 (H. 560) senesinde Darende, Elbistan ve Gedük bölgesini, 1169 (H. 564)'da Kayseri ve Zamantı bölgelerini Danişmendlilerden almıştır.¹⁷¹

Mahmûd, Kılıç Arslan'ın gücünden rahatsız olmaya başlamıştır. Bundan dolayı da Danişmendli Zünnûn'u, Sultan'ın kardeşi Şâhin Şâh'ı ve Artukluları yanına alarak, II. Kılıç Arslan ile mücadeleye girişmişlerdir. Sivas'ta bulunan İsmail'e haber göndererek şehrin himayesinin Zünnûn'a verilmesini istemişlerdir. Bu durum Kılıç Arslan tarafından onaylanmayınca, Kılıç Arslan'a karşı kurulmuş olan bu kuvvetler, Sivas üzerine doğru yürüdüler.¹⁷²

Kılıç Arslan'a karşı birleşen askerlerin Sivas'ta olmaları ayrı bir felaketi de beraberinde getirmiştir. Aynı yıl içinde, 1172 (H. 567) yılında ortaya çıkan şiddetli kış sonucunda Anadolu karlar altında kalmıştır. Su kaynaklarının donması sebebiyle açlık ve susuzluk hat safhaya gelmiştir. Ağır kış şartlarının etkisiyle Sivas'ta da kıtlık baş göstermiştir. Şehrin ileri gelenleri, İsmail'in halka erzak yardımı yapmasını talep etmişlerdir. Ancak İsmail, yazdan kalan buğday ambarı bulunmasına rağmen yardım teklifini kabul etmemiştir. Bunun üzerine, halk ayaklanarak İsmail'i, eşini yani Sultan Mesûd'un kızı Melike Hatun ve 500 kadar adamını öldürmüştür. Şehir halkı bu isyandan sonra ölüleri gömme gereksinimi bile duymamış ve cesetleri karların üzerine yığınlar halinde atmışlardır. Daha sonraki süreçte şehre hâkim olan Zünnûn, bu isyana dahil olan herkesi idam ettirmiştir.¹⁷³

¹⁷⁰ Demirci, “Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”, 46.

¹⁷¹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-136.

¹⁷² Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 114; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-136.

¹⁷³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 414; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 204; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII/136-137; Çakmak ve Dağlı, “II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1155-1192)”, 322; Muharrem Kesik, “Türkiye Selçukluları - Dânişmentliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Roller”, 391-92; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 147; Demirci, “Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”, 46; Ersan, “Türkiye Selçuklu Devleti”, X-198.

Sultan Mesûd'un kızı olan bu Melike'nin ismi, nerede doğduğu, yaşamı boyunca neler yaptığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu evlilik, sınır güvenliğini sağlamak için yapılmış bir evliliktir. Bu Melike ile ilgili bilgi olmamasına rağmen eşi Yağıbasan'ın ölümünden sonra onun yeğeni İsmail ile evlenmiş olması siyasi rolünün olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Sivas yönetiminin eşinin elinde olması ve kıtlık sonucunda ortaya çıkan isyanda öldürülmüş olması, yine bu hatunun şehir yönetimindeki etkisini göstermektedir.

1.12. Melike Selçuka Hatun

Melike Selçuka Hatun, Sultan Mesûd'un kızıdır. Melike, Bizans İmparatoru'nun yeğeni olan İonnes ile evlilik münasebetinde bulunmuştur. İonnes, Danışmendliler'in merkezi olan Niksar kuşatması sırasında, birçok askerini kaybetmiştir. Bunun ardından Türklere sığınarak Bizans İmparatorunun karşısında yer almıştır. Konya'da Müslüman olmuş ve 1140 (H. 534)'lı tarihlerde Sultan Mesûd'un kızı ile evlenmiştir. Selçuka Hatun'la beraber Konya'ya yerleşmiştir.¹⁷⁴ İonnes'in, herhangi bir baskı olmadan İslam dinine girmiş olması, onun Sultan Mesûd'un kızına âşık olduğundan kaynaklandığı belirtilmektedir. Nitekim İonnes babası ile birlikte Anadolu topraklarında sürgün hayatı yaşamış ve burada Sultan'ın kızını görmüş ve geri dönmesine rağmen onu unutamamıştır. Bundan dolayıdır ki amcası ile yaşadığı ufak tartışmada¹⁷⁵ hemen Sultan Mesûd'a sığınmıştır.¹⁷⁶

Bu evlilik ile Sultan Mesûd tarafından Çelebi unvanı verilmiş ve kendisine birçok mülk tahsis edilmiştir.¹⁷⁷ Sultan Mesud'un giderek güçlenip, topraklarını genişletmesi Bizans İmparator'u Manuel Komnenos'u rahatsız etmiştir. Komnenos bunun üzerine 1143 (H. 537) yılında sefere çıkmış ve 1146 (H. 540) yılında Konya

¹⁷⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-132; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 401; Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", 172; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 26.

¹⁷⁵ Niksar kuşatması'na İtalya'dan ünlü bir şövalye atsız bir şekilde katılmıştır. İmparator Komnenos, İonnes'den atını bu şövalyeye vermesini istemiştir. Nitekim İonnes'e ait başka atların da mevcut olduğu bilinmektedir. Başta bu arap atını vermek istemese de İmparator'un emri ile istemeyerek de olsa verdi. Bundan dolayı da öfkelenerek Türklerin safına geçmiştir. Niketas, İonnes'in bu tavrını düşüncesiz ve bencilce değerlendirmiştir. Bkz. Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri", 41.

¹⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 176; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 23; Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri", 42; Özdemir, "11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset", 110.

önlerine kadar gelmiştir.¹⁷⁸ Sultan Mesûd, Akşehir’de ordusunu hazırlarken Konya Kalesi’nin savunmasını Ionnes ve eşi Selçuka Hatun tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir.¹⁷⁹ İmparator Komnenos, Konya kalesini kuşatma altına aldı. Ancak kale etrafına yapılan çukurlar Bizans ordusunun başarısızlığa uğrayıp geri çekilmesini sağlamıştır.¹⁸⁰ Tarihçi Süryani Mihail ise sultanın kızının nişanlısı Ionnes’den ayrılıp, Nureddin Mahmud ile evlendiğini ifade eder. Hatta Tell-Başir denilen bölgenin çeyiz olarak verildiğini belirtmektedir.¹⁸¹ Ancak dönemin olayları bu durumun pek mümkün olamayacağını, Nureddin Mahmud ile evlenen Melike’nin muhtemelen başka biri olduğu ihtimalini ortaya çıkartmaktadır.¹⁸²

Kaynaklarda, Sultan’ın Tell-Başir’e gittiğini, 1150 (H. 544)’li yıllarda Nureddin Mahmûd ile görüştüğünü ve bu görüşmeden sonra kızını onunla evlendirdiğinden bahsetmektedir. Bu evlilik özellikle Bizans’a karşı yapılan siyasi bir evlilik olarak görülmektedir. Nitekim Nureddin Mahmûd, Haçlılara karşı başarılı bir şekilde mücadele ederken, 1149 (H. 543) tarihinde II. Joscelin’e karşı yenilmiş ve kayınpederi Mesûd’un yardımı ile kurtulmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra, Selçuka Hatun’un, babası Sultan Mesûd ile Bizans İmparatoru Manuel ile yaptığı bir savaşta, barış önerisinde bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Bununla beraber, Selçuka Hatun’un Selçuklu ülkesi üzerine yürümekte olan Manuel ile görüşme sağlamıştır. Görüşme sonucunda, II. Kılıç Arslan ve eşi Nureddin’in Bizans ile anlaşma yapmasını sağladığı elde edinilen kaynaklarda geçmektedir.¹⁸³

Bu Melike hakkında Sultan Mesûd’un kızı olması ve isminin Selçuka Hatun olmasının dışında hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Yapmış olduğu evlilik ile

¹⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 176; Ayönü, “Selçuklu-Bizans Münasebetleri”, 42.

¹⁷⁸ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 36.

¹⁷⁹ Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, 401; Uyumaz, “Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi”, 172; Muharrem Kesik, “Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri”, içinde *Sosyoloji ve Coğrafya*, ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan (İstanbul, 2006), 441–42; Bıçak, “Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)”, 17; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 101.

¹⁸⁰ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 36.

¹⁸¹ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 162.

¹⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 176; Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, 401; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 31–32; Orhan, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, 16; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 39.

ilgili fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Selçuka Hatun'un Nureddin Mahmud ile evlendiği dile getirilirken, bazı kaynaklarda da Bizans İmparatoru İonnes'in yeğeni ile evlendirildiği ifade edilmekte hatta önce İonnes ile nişanlı olduğu, ancak ayrılıp sonrasında Nureddin Muhammed ile evlendiği dile getirilmektedir. Ulaşılan bilgiler Selçuka Hatun'un birden fazla evlilik yapmış olması veya olabilme ihtimalini göstermektedir. Yine evliliği süresince, eşi İonnes ile kale savunmasında bulunması, Bizans ile Selçuklu Devleti arasında barış teklifinde bulunması, siyasi rolünün olduğu fikrini vermektedir. Ancak elde edilen kaynakların yetersizliği kesin bir sonuca ulaşmaktan alıkoymaktadır.

1.13. Sultan Mesûd'un Yeğeni – Malatya Meliki Aynûddeve'nin Eşi Melike Hatun

Sultan Mesûd'un yeğeni olan Melike Hatun'un hangi kardeşinden olduğu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar Sultan Mesud'un yeğeni olarak belirttikleri Melike'nin Aynû'd-devle ile evli olduğunu göstermektedir.¹⁸⁴ Ancak Danışmendliler ile Sultan Mesûd'un kardeşleri olan Melik Arap ve Şâhin Şâh (Melik Şâh)'ın birbirleri ile mücadele halinde olmaları, bu Hatun'un babasının Tuğrul Arslan olabileceği kanısını ortaya koymaktadır. Yine Mükrimin Halil Yinanç'a göre bu Hatun, Tuğrul Arslan'ın soyundan gelmektedir. Bu durum da bize Danışmenlilere gelin olarak giden bu Hatun'un, Ayşe Hatun'un torunu olduğunu göstermektedir.¹⁸⁵

Sultan Mesûd, Yağbasan'ın hakimiyetinde bulunan Sivas üzerine bir sefer yapmış ve bu sefer dönüşünde Aynû'd-devle'nin kendisine itaat etmesi için haber göndermiştir. Aynû'd-devle, Sultan'ı bu düşüncesinden vazgeçirmek için eşini yollamış, ancak Sultan bu durumu kabul etmemiş ve 1143 (H. 537) yılında Malatya'yı muhasara

¹⁸³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 388; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 32; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 39; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 33.

¹⁸⁴ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 166.

¹⁸⁵ Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Roller", 389.

etmiştir. Üç ay süre ile iki defa muhasara edilen Malatya’da fiili bir savaş yapılmamıştır.¹⁸⁶

Aynû’d-devle’nin 1152 (H. 546) yılında ölmesinin ardından yerine oğlu Zülkarneyn geçmiştir. Aynû’d-devle’nin kardeşi olan Yağıbasan, Sultan Mesûd’a tabi olmamaları konusunda yeğenine ve onun annesine tavsiyelerde bulundu. Bu duruma sinirlenen Sultan Mesûd Yağıbasan’ı kendine tabi hale getirdikten sonra 24 Temmuz 1152 (H. 546) yılında Zülkarneyn ve yeğeni olan Melike Hatun üzerine sefer düzenlemiştir. Sultan Mesûd tarafından yapılan bu muhasarada şehir halkı çok sıkıntılar yaşamış, bunun üzerine Sultan’ın yeğeni olan Hatun, amcasından af dileyerek ayaklarına kapanmıştır. Sultan Mesûd, Zülkarneyn’in huzuruna gelmesi ve kendisine tabi olması şartı ile muhasarayı kaldıracağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Zülkarneyn, Sultan’a tabiiyetini sunmuş ve Sultan Mesûd, Ağustos 1152 (H. 546) tarihinde Malatya hakimiyetini tekrar Zülkarneyn’e vermiştir.¹⁸⁷

Melike Hatun, Malatya idaresini oğlu Zülkarneyn’in elinden almış ve şehrin oğlu dışında kendisine de ait olduğunu savunmuştur. Süryani Mikhâil’e göre bu Hatun, şehrin idaresini kötü bir şekilde yönetmekte, din ayrımı, zengin fakir ayrımı yapmadan halktan ağır vergiler talep etmekteydi. Yanında bulunan kişilerin yanlış yönlendirmesine maruz kalan Hatun, uzun bir saltanat süreceği inancına girmişti. Şehri yanında bulundurduğu büyücülere göre yönetmekteydi. Girdiği bu taht hevesinden dolayı da oğlunu ortadan kaldırmak için harekete geçmiş, ancak bu durum bazı kişiler tarafından öğrenilmiş ve bu Hatun yanında bulunan kişiler ile beraber şehirden uzaklaştırılmıştır. Süryani Mikhâil’e göre şehrin kapısında bir müddet bekleyen Hatun, bir süre sonra çıplak ayak ile yürüyerek oradan ayrılmıştır. Oğlu Zülkarneyn ise annesinin şehirde bir araya getirdiği büyücülerin birçoğunu idam ettirmiş ve annesinin halkın omuzlarına yüklediği ağır vergileri hafifletmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 120; Muharrem Kesik, “Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdarededeki Roller”, 387.

¹⁸⁷ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 166; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 190; Muharrem Kesik, “Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdarededeki Roller”, 388.

¹⁸⁸ Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*, 167; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 190; Muharrem Kesik, “Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdarededeki Roller”, 39.

Bu Melike'nin kim olduğu, adı ve hangi sultanın kızı olduğu ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Sadece kaynaklarda Tuğrul Arslan'ın soyundan geldiğini öğrenilmektedir. Devletlerarası ilişkilerde çıkarlar doğrultusunda siyasi evlilikler yapmak son derece önemliydi. Sultan Mesûd'un yeğeni ile evli olan Malatya Meliki Aynü'd-devle, muhtemeldir ki edindiği bu siyasi evlilik ile Sultan Mesûd'a bağlı olmak istememiştir. Hatta bu durumu Sultan Mesûd'a kabul ettirmek için eşini amcasına göndermiştir. Nitekim bu durum Sultan Mesûd tarafından kabul edilmemiştir. Sonraki süreçte Aynü'd-devle'nin ölümü ile yerine geçen oğlu Zülkarneyn ve yeğeninin yine tabiiyet sıkıntısının olduğu görülmektedir. Sonraki süreçte meydana gelen olaylardan dolayı bu Hatun ve oğlu Zülkarneyn, Sultan'dan af dilemiş ve ona tabi hale gelmişlerdir.

Yukarıdaki bilgiler, Melike'nin siyasette aktif olduğunu ve devlete karşı baş kaldırarak kadar kendini güçlü gördüğü fikrini vermektedir. Nitekim, bu Hatun'un şehrin hâkimi olmak için her yolu denediğini görmekteyiz. Oğlu Zülkarneyn'i bile şehirden kovmuş ve şehrin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Yanında bulundurduğu büyücülerin etkisinde kalmış ve daha da ileriye giderek oğlunu ortadan kaldırmak istemiştir. Bu taht hevesi, Melike'nin birçok hatalar yapmasına sebep olmuştur.

1.14. Mavrozomes'in kızı Melike Hatun

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, birinci saltanatı döneminde bu evliliği gerçekleştirmiştir.¹⁸⁹ II. Kılıç Arslan, ölmeden önce yerine oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i getirmiştir. Ancak Gıyâseddin Keyhüsrev'in Sultanlığını, hiçbir kardeşi kabul etmemiştir. Her biri birbirinden bağımsız hareketlerde bulunmuştur. Kimi toprak ilhak ederken kimi de kendi adına para basmaya çalışmıştır.¹⁹⁰ Tokat meliki Rükneddin Süleyman Şâh, kardeşi ile taht mücadelesine girmiş ve topraklarını genişletme politikasını uygulamıştır. Kardeşleri üzerinde hakimiyet kurarak sahasını genişletmiştir. En sonunda da Konya önlerine kadar gelmiştir. Süleyman Şâh, kardeşi Gıyâseddin Keyhüsrev'e ait olan Konya şehrini yaklaşık dört ay kadar kuşatmıştır. İki taraf arasında

¹⁸⁹ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 126; Necipoğlu, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri(11 ve 12. Yüzyıllar)", 84; Güray Kırpık ve Hasan Akyol, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 348.

¹⁹⁰ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 125.

da uzlaşmanın sağlanmaması üzerine, şehir eşrâfı iki kardeşin arasını bulmaya çalışmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, maiyetindekilere dokunulmaması şartı ile Konya'yı terk edeceğini ifade etmiştir. Böylece Gıyâseddin Keyhüsrev tahtından feragat etmiş ve yerine Rükneddin Süleyman Şâh geçmiştir.¹⁹¹

Bizans kaynaklarında Süleyman Şâh'ın, kardeşi Gıyâseddin Keyhüsrev'e aşırı bir kin ve nefret beslediği, bunun sebebi olarak da annesinin Hristiyan olması gösterilmektedir.¹⁹² Nejat Kaymaz'ın Bizanslı tarihçi Niketas Choniates'ten yaptığı alıntıya göre, Rükneddin Süleyman Şâh'ın kardeşi Gıyâseddin Keyhüsrev ile giriştiği bu mücadele sadece taht kavgasından dolayı değil, Hristiyan bir anneden doğmuş olmasının verdiği bir öfkeden kaynaklanmaktaydı. Bunun yanı sıra Nejat Kaymaz, Osman Turan'ın bu durumu reddettiğini, iki kardeş arasında yapılan taht mücadelesinin bu konu ile ilgisinin olmadığını vurgulamaktadır.¹⁹³

Gıyâseddin Keyhüsrev, sürgün dönemi boyunca Ermeni Kralı Leon'a ve Suriye bölgesinde Halep emiri olan el-Melik'ül-Zâhir gibi birçok kişilere sığınmıştır. Ancak bu dokuz yıllık sürgün döneminde her ne kadar iyi bir muamele görse de beklediği desteği görememiş ve İstanbul'a giderek Bizans İmparatorluğuna¹⁹⁴ sığınmıştır. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans'a sığınmasının yanı sıra, 1204 (H. 600) yılında III. Haçlı seferleri vuku bulmuştur. İstanbul Latinler tarafından işgal edilmiştir.¹⁹⁵ Bu sırada Gıyâseddin

¹⁹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 268; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-259; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 155; Selim Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)" (İstanbul Üniversitesi, 2001), 51-52; Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", 77.

¹⁹² Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 59.

¹⁹³ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 36.

¹⁹⁴ Sultan II. Kılıç Arslan'ın, Bizans İmparatoru ile 1143-1180 senelerinde iyi ilişkiler kurmak maksadıyla İstanbul'da görüşmelerde bulunduğu belirtilmektedir. Franz Dölger, Kılıç Arslan'ın üç ay, Süryani Mikhail 80 gün İstanbul'da kaldığını ifade ederken, İbnü'l-İbri ise sadece sekiz gün kaldığını ifade etmektedir. İbri'nin beyanını dikkate almazsak, Kılıç Arslan'ın yaklaşık üç ay kadar kaldığını söyleyebiliriz. Bu süre zarfında da yapılan barış görüşmelerinde, muhtemel bir siyasal evlilik mümkün görünmektedir. Bundan dolayı da Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bu evlilik sonucu dünyaya geldiği ifade edilir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi ile mücadelesinde Bizans'a sığınması, bu ihtimali mümkün kılmaktadır. Bkz. Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 14.

¹⁹⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 24.

Keyhüsrev, çocukları ile beraber sonraki süreçte kayınbabası olan Mavrozomes'e sığınmış ve bu süre zarfında bu evlilik gerçekleşmiştir.¹⁹⁶

Bu evliliğin gerçekleşmesi için Gıyâseddin Keyhüsrev'e, evleneceği kişinin dinine karışmaması, bulunduğu şehirde ibadetini yapabileceği bir yer ve papazın olması şart koşulmuştur. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu talebe cevap olarak annesinin de Hristiyan olarak dinini özgürce yaşadığı ve babasının herhangi bir baskıda bulunmadığını söylemesi dikkat çekicidir.¹⁹⁷ İstanbul Latinler tarafından 1204 (H. 600) yılında işgal edilince Gıyâseddin Keyhüsrev, kayınpederine ait olan kaleye sığınmıştır. Mavrozomes, Gıyâseddin Keyhüsrev'e, 'Allah bize teselli gösterinceye kadar bu kale ikimize de yeter', demiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Süleyman Şâh'ın ölümüne kadar kayınpederinin yanında bulunmuştur.¹⁹⁸

Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu evliliği yapmasındaki temel sebep olarak maddi güç elde etmek görülebilir. Ancak özellikle Selçuklu sarayı ile Bizans arasında yapılan evliliklerden dolayı aralarında kurulan yakın ilişkiler, bu evliliğin gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır.¹⁹⁹ Süleyman Şâh'ın ölümü ile birlikte devletin ileri gelenleri I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e haber göndererek onu tahta davet ettiler. Mavrozomes, damadına her türlü desteği vereceğini ve her zaman hizmetinde bulunacağını söyleyerek, onun yanında olmuştur. Böylece Gıyâseddin Keyhüsrev ailesini de yanına alarak Konya'ya dönmüştür.²⁰⁰ Bunun yanı sıra I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in uzun bir

¹⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 269–70; İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XII–169; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–265; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", 715; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 159; Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 113; Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri", 447; Cevdet Yakupoğlu, "Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafik Yayınları, 2012), 354; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 558; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X–212; Özdemir, "11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset", 123.

¹⁹⁷ Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 99.

¹⁹⁸ Hebraeus ve Gregory Abû'l-Farac Bar, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 474; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 271; İbnü'l-Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XII–169; Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 115; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 173.

¹⁹⁹ Sara Nur Yıldız ve Haşim Şâhin, "Sultanların Yakınında: Mecdüddînîşhak, İbn Arabî ve Selçuklu Sarayı", içinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, ed. A.C.S Peacock ve Sara Nur Yıldız (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 145.

²⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 273; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, 265; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", 716; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular*

süre Bizans'ta bulunması, burada evlilik gerçekleştirmesi, Bizanslı unsurların Selçuklu Devleti içerisinde yerleşmelerine, hatta bazı aristokratların Selçuklu Devleti'nde yüksek bir mevkiye gelmesine ve toprak sahibi olmasına sebebiyet vermiştir.²⁰¹

Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'da tahta geçtiği sırada yanında kayınpederi Manuel Mavrozomes'de bulunmaktaydı. Gıyâseddin Keyhüsrev, sultan olunca kayınpederine Denizli, Honas ve Menderes civarındaki bölgeleri vermiştir.²⁰² Kayınpederinin bu yerleri ele geçirmesi için maiyetine askerler vermiş ve bölgenin fethedilmesini sağlamıştır. Manuel Mavrozomes, bu bölgelere hâkim olunca, burada Selçuklulara bağlı bir beylik kurmuştur. Bundan dolayı da bazı kaynaklara Mavrozomes'e Melik unvanı da verilmiştir. Bu bölgenin Mavrozomes'e verilmesinin nedeni, giderek güçlenmekte olan Laskaris'e karşı bir ortak varis olduğunu hissettirmektir. Ancak Mavrozomes, Denizli bölgesindeki idareyi sürdürememiştir. Bundan dolayı da bu bölge Selçuklu topraklarına katılmıştır. Mavrozomes, bir süre sonra Theodoros Laskaris'e karşı ağır bir yenilgi almış ve bunun sonucunda da Konya'ya damadının yanına dönmüştür. Hatta Müslüman olmadığı halde Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Beylerbeyi makamına kadar yükselecektir.²⁰³

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sadık hizmetkârı olarak anılan Mavrozomes için kaynaklar, "Komnenâ Emîr" olarak bahsetmektedir.²⁰⁴ Damadı Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra da, İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad dönemlerinde de büyük bir saygı görmüştür.²⁰⁵ Ancak 1230 (H. 627) yılından sonra Mavrozomes hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁰⁶

Melike Hatun'un ismi, yaşamı, nerede doğduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece Bizans soyundan geldiği ve Mavrozomes'in kızı olduğu kaynaklarda ifade

Dönemi, 159; Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 118; Çiftçiöğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 13.

²⁰¹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 50.

²⁰² Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 161.

²⁰³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 281; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-268; Kaya, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)", 130; Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri", 447-48; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 50; Çiftçiöğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 18; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 177.

²⁰⁴ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 209.

²⁰⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 282.

edilmektedir. Bu evlilik, Gıyâseddin Keyhüsrev ile Rükneddin Süleyman Şâh arasındaki mücadelenin sonucunda, Keyhüsrev'in İstanbul'a kaçması ile gerçekleşmiştir. Eşinin dinine müdahale etmemiş ve tahta geçtiği sırada Kayınpederine Anadolu'da idare etmesi için topraklar sunmuştur. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin Hristiyan olması ve sürgün zamanında Bizans'da fazlaca vakit geçirmesi, onlar üzerinde hoşgörüsünün olduğunu göstermektedir.

²⁰⁶ Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri", 448.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELİŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1211-1237)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yükseliş döneminde, Selçuklu Sultanları deniz ve limanlara sahip çıkmak için faaliyetlerde bulunmuşlar ve önemli bir ticaret ağı oluşturarak güçlenmişlerdir. En parlak dönem olan Alâeddin Keykubad zamanında doğudan gelen Moğol tehlikesini için önlemler alınmış ve Moğol tehlikesi bir süre de olsa bertaraf edilmiştir. Yine Alâeddin Keykubad döneminde Harezmşahlar, Yassı Çemen Savaşı'nda yenilgiye uğratılmış, Mengücekliler de ortadan kaldırılarak Anadolu'da Türkmen birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti, bu dönemde gücünün zirvesinde iken Melikeler de kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. I. İzzeddin Keykavus'un eşi olan Raziye Hatun'un akrabaları olan Yağıbasan oğullarının I. Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkartmak istemişlerdir. Raziye Devlet Hatun'un akrabalarının bu tutumunda bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak meydana gelen bu hadiseden dolayı bazı tarihçiler Raziye Hatun hakkında bilgi vermek istememişlerdir. Nitekim I. İzzeddin Keykavus'un diğer eşi Selçuk Hatun hakkında bilgiler mevcut iken Raziye Devlet Hatun hakkında bilgilerin yetersizliğinin akrabalarının bu tutumundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın vefatı ile eşleri Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliyye Hatun arasındaki yaşanan olaylar Anadolu Selçuklu tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Alâeddin Keykubad, Melike-i Adiliyye'den olan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı ölmeden önce veliaht olarak bırakmıştır. Mahperi Hatun bu durumu kabul etmemiş olacaktır ki Saadettin Köpek'in de etkisiyle II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmıştır. Selçuklu Sultanı olan Keyhüsrev, Melike-i Adiliyye'yi boğdurtmuş, kendi

çocukları olana kadar esir tuttuğu kardeşlerini de öldürmüştür. Bununla da yetinmeyen Keyhüsrev, üvey annesinden olan kız kardeşlerini Selçuklu topraklarından uzaklaştırmıştır.

Alâeddin Keykubad'ın eşi olduğu ifade edilen Melike İsmetü'd-Dünya Hatun hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Daha çok yabancı kaynaklarda Melike'nin Keykubad'ın amcası Mugiseddin Tuğrul Şah'ın kızı yani kuzeni ile evli olduğu belirtilmektedir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın yanına gitmediği daha çok Erzincan bölgesinde bulunduğu belirtilmektedir.

2.1. Melike Râziye Devlet Hatun

Râziye Devlet Hatun'un babası Danişmendli Muzâfferüddin Mahmud'dur.²⁰⁷ Konya'da bulunan Kadınhanı ve Hâtuniye Mescidi kitabesinde ifade edilen bilgilere rastlanmıştır.²⁰⁸ Râziye Hatun için “*Âl-i Selçuk*” unvanı kullanılmıştır. Bu unvanın kullanılması, onun Selçuklu sarayına gelin olarak gittiğini göstermektedir. Yine Râziye Hatun için “*Devlet*” isminin de kullanılması, bu durumu destekler niteliktedir. Dönemin tarihi ele alındığında ise evliliğin yapılabileceği tek kişi I. İzzeddin Keykâvus'tur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi²⁰⁹ olduğu iddia edilse de İzzeddin Keykâvus'un²¹⁰ eşi olabileceği daha ağırlık kazanmaktadır. Bu evliliğin Sultan İzzeddin Keykâvus'un Malatya Meliki olduğu zamanda gerçekleştiği düşünülmektedir.²¹¹

Kaynaklar Sultan İzzeddin Keykâvus'un ikinci eşi olan Behrâm Şah'ın kızı hakkında oldukça bilgi verirken, aksine Sultanın ilk eşi olan Râziye Devlet Hatun

²⁰⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun”, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, sayı 44 (2015): 38; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 30.

²⁰⁸ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 32.

²⁰⁹ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 164.

²¹⁰ I. İzzeddin Keykâvus, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğludur. Babasının ölümünden sonra 1211-1220 yılları arasında Anadolu Selçuklu sultanı olmuştur. Tahta çıktıktan sonra kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ı esir etmiştir. Sinop ve Antalya gibi önemli limanları ele geçirmiştir. Ermeni ve Trabzon bölgesindeki Krallıkları vergiye bağlamıştır. Bunların yanı sıra birçok hastane, medrese ve kervansaray yaptırmıştır. Özellikle Sivas'ta yaptırmış olduğu Darü's-şifa tıp merkezi niteliğinde idi. 1220 yılında Halep üzerine yaptığı seferde hastalanarak vefat etmiştir. Bkz. Faruk Sümer, “Keykâvus I”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/351-353.

²¹¹ Hacıgökmen, “Danişmendli Yağıbasan Oğullarının Selçuklu Siyasetine Etkisi”, 180; Demirci, “Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”, 48; Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 33.

hakkında neredeyse hiç bilgi vermemektedirler. Bu duruma sebep olarak gösterilen en önemli etken, Râziye Devlet Hatun'un akrabaları Yağıbasan oğullarının, Selçuklu siyasetinde göstermiş oldukları tutum ve tavidir. Nitekim iktidar mücadelesinde I. Alâeddin Keykubad'ı desteklemeleri, Sultan'ı rahatsız etmiştir.²¹²

I. İzzeddin Keykâvus'un eşi Râziye Hatun'dan henüz çocuğunun olmaması, taht mücadelesine girdiği kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ı Minşar Kalesi'ne hapsetmesini zaruri hale getirmiştir. Ancak Anadolu Selçuklularında I. Alâeddin Keykubad ile I. İzzeddin Keykâvus arasında yapılan iktidar kavgasında Râziye Hatun'un akrabaları, I. Alâeddin'e destek olmuşlar ve hatta daha da ileriye giderek hapis altında tutulan I. Alâeddin Keykubad'ı çıkartmaya çalışmışlardır. Yağıbasan oğullarının bu tavır ve tutumu I. İzzeddin Keykâvus'u oldukça rahatsız etmiştir. Râziye Devlet Hatun'un akrabalarının, devlet siyasetinde aktif rol oynadıklarına bir diğer örnek de babası Muzafferüddin Mahmud'un, I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında vali olarak görev yapmış olmasıdır. Babası Muzafferüddin'in birçok medrese ve hân inşa ettiği de görülmektedir.²¹³

I. İzzeddin Keykavus'un asıl hayal kırıklığı Yağıbasan oğlu Zâhirüddin İliğ'in I. Alâeddin Keykubad'a destek vermesidir. Bu durum I. İzzeddin Keykâvus'un kin ve öfke duymasına sebep olacaktır. Hatta Keykavus bu duruma o kadar öfkeleneyecektir ki Eyyûbiler ile yaptığı Tel-Başir seferinde Zahirüddin İliğ'in mezarını tespit ettirip kemiklerini yaktırmıştır. İzzeddin Keykâvus'un bu tavrı Danişmendli Türkmenlerin kendisine sırt çevirmesine sebep olacaktır. Hatta bu sebeple Alâeddin Keykubad'ı desteklemiş ve hapis hayatından kurtarmak istemişlerdir. Bu dönemde yaşanan olaylar İzzeddin Keykavus'un ölümünü de şüpheli hale getirmiştir. İzzeddin Keykavus'un Danişmendliler ile giriştiği bu mücadeleden dolayı zehirlendiği veya öldürülmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.²¹⁴

²¹² Hacıgökmen, "Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun", 42; Demirci, "Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", 48.

²¹³ Hacıgökmen, "Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun", 39-40; Demirci, "Selçuklular ve Danişmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", 48; Hacıgökmen, "Danişmendli Yağıbasan Oğullarının Selçuklu Siyasetine Etkisi", 180; Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 34-35; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 49.

²¹⁴ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 81-82.

Râziye Devlet Hatun'un vakfiyesinden anlaşılmaktadır ki, Raziye Hatun ya çocuk sahibi olmamıştır ya da çocuklarının küçük yaşta olduğu görülmektedir. Vakfiyesindeki mescidin yenilenme görevini kardeşi Bedreddin Biremoni'nin yapması, bu fikri destekler niteliktedir.²¹⁵ Râziye Hatun'un Bedreddin Biremoni'nin haricinde Etsûz Elti Hatun adında da bir kız kardeşinin olduğunu kaynaklar ifade etmektedir.²¹⁶ Her ne kadar siyasi etkilerden dolayı hakkında pek fazla bilgi bulunmasa da Anadolu Selçuklu döneminde, özellikle Konya bölgesinde yapmış olduğu vakıflar ve yardımlardan dolayı Devlet Hatunlarının başında gelmektedir.²¹⁷ Râziye Devlet Hatun'a ait bazı vakıflar, Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında yıpranmış ancak bu vakıflar Melike'nin vefatı ile 1223 (H. 619) senesinde I. Alâeddin Keykubad zamanında tekrar yaptırılmıştır.²¹⁸

Râziye Hatun vakfiyesinde Konya Devlet Hatun Sarayı'ndan bahsedilmesi, yapının ona ait olduğunu göstermektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan arşiv belgesine göre sarayın 1213 (H. 609) tarihinden önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu yapı günümüze kadar gelememiştir. Yine Râziye Hatun'a ait Konya'nın Karatay ilçesinde 1213 (H. 609) senesinde Konya Hâtuniye mescidinin yapıldığı görülmektedir. Mescidin doğusunda bir mezarın olduğu ve bunun da Râziye Devlet Hatun'a ait olduğu ifade edilmektedir.²¹⁹ Günümüze ulaşan bir diğer eser ise Konya Kadın Hânı'dır. Kitabede 1225 (H. 621) senesinde Mahmud kızı Râziye Devlet Hatun tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Günümüze kadar ulaşan yapının iki farklı vakfiyesi bulunmaktadır.²²⁰ Râziye Devlet Hatun'un 1223-1230 (H. 619-627) tarihlerinde ölmüş olabileceği düşünülmektedir.²²¹

Râziye Devlet Hatun'un ne zaman doğduğu hakkında eldeki kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus ile evliliği, onun hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamıştır. Danışmendli soyundan geldiği,

²¹⁵ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 41; Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 36; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 53.

²¹⁶ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 37.

²¹⁷ Demirci, "Selçuklular ve Danışmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", 49.

²¹⁸ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 39.

²¹⁹ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 42.

²²⁰ Bekmez, 45.

²²¹ Hacıgökmen, "Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun", 40.

evliliğinden herhangi bir çocuğunun olmadığına veya varsa bile eldeki kaynaklarla bu bilgiye ulaşılamamıştır. Bedreddin Biremoni ve Etsûz Elti Hatun adında iki kardeşinin olduğu görülmektedir. Râziye Hatun'un ailesinin Selçuklu taht mücadelesine müdahalede bulunmaları, hoş görülmemiş olacaktır ki, birçok kaynakta hakkında herhangi bir malumat verilmemektedir. Yine de Konya ve çevresinde yapmış olduğu eserler onun Bâni kişiliği hakkında az da olsa bilgi vermektedir.

2.2. Melike Selçuk Hatun

Melike Selçuk Hatun'un I. İzzeddin Keykâvus ile 1216-1218 (H. 612-614) yıllarında evlendiği düşünülmektedir.²²² Babası Erzincan hükümdarı Behrâm Şâh'tır.²²³ Selçuk Hatun'un anne tarafından II. Kılıç Arslan'ın torunu olduğu düşünülmektedir.²²⁴ Yani Selçuk Hatun, I. İzzeddin Keykâvus'un hâlâsının kızıdır.²²⁵ Bir taraftan kendi kızını Sultan ile evlendiren Behrâm Şâh, diğer taraftan da sultanın kızı ile evlenmiştir. Evliliğin yapılmasının asıl amacı iki taraf arasında samimi ilişkileri oluşturmaktır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'da yapmış olduğu fetihlerin devamında, bölgedeki Selçuklu hakimiyetini arttırmak için bu evliliği yapmıştır.²²⁶ Ermeni seferi dönüşü, devlet ileri gelenleri ile görüşme yapan Keykâvus, evlenmek istediğini dile getirmiştir. Yapılan istişare sonucunda nesep ve soy bakımından kendine en uygun kişinin Behram Şâh'ın kızlarından biri olabileceği kanaatine varmışlardır.²²⁷

²²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 167; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-279; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 90; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 47.

²²³ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 167.

²²⁴ Biçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)", 23; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 220; Antony Eastmond, *Tamta's World (The Life and Encounters of a Mediaval Noblewomen from the Middle East to Mangolia)* (London: Cambridge University Press, 2017), 93.

²²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 322; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 405; Emine Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düşün Törenlerine Bir Bakış", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 5 (2020): 27.

²²⁶ Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, 206; Yakupoğlu, "Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)", 381.

²²⁷ İbni Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, çev. Mehmet Nuri Gençosman (Ankara: Uzluk, 1941), 71; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 56; İbn Bibi, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 199; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 30; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 53.

Sultan İzzeddin Keykâvus, devlet hazinesinden hazırlattığı birçok hediyeleri, elçiler ile beraber Behrâm Şâh'ın kızını istemek üzere göndermiştir.²²⁸ Sultan I. İzzeddin Keykâvus, sarayda bulunan dâyeleri²²⁹ elçiler ile beraber Erzincan'a kız istemek için göndermiştir.²³⁰ Elçiler aracılığı ile yapılan istişarelerden sonra yapılan izdivaç teklifi kabul edilmiş ve çeyiz için yaklaşık üç aylık bir süre istenerek, hemen düğün hazırlıklarına başlamışlardır.²³¹ İşlemeli başörtüler, elbiseler, altın yüklü katırlar, kolyeler, yüzükler, altın ve gümüş kaplar ile kaseler, değerli kumaşlar ve kitapların yanı sıra, erkek ve kadın köleler, atlar ve develerden oluşan çeyiz hazırlığı²³² tamamlandıktan sonra Kadı Şerâfeddin, nikâh işlemleri için Sivas'ta bulunan Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmiştir. Sultan İzzeddin Keykâvus, Türk örf ve adetlerine göre bir şölen verdi. Yapılan düğünde Frenk, Rum, Kazvinli ve Deylemli çavuşlar, kendi bayrak ve hançerleri ile sultanın yanında yer aldılar. Bu çavuşların önlerine gümüşle işlenmiş tabaklar içerisinde altınlar dağıtıldı.²³³

İki tarafın şâhitleri önünde Kadı Sadrüddin Lehâveri tarafından I. İzzeddin Keykâvus ve Selçuk Hatun'un nikâhları kıyılmıştır. Kıyılan nikâhta Mehir olarak Selçuk Hatun'a elli bin muaccel, elli bin müeccel olmak üzere yüz bin dinar verilmiştir. Düğün alayının başında bulunan din ve devlet görevlilerine derecelerine göre altınlar dağıtılmıştır.²³⁴ Sultan düğün eğlencesinde yaklaşık 700 bin dinar altın, 400 at ve birçok

²²⁸ Abdullah Bakır, “Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği” (Marmara Üniversitesi, 2008), 245; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 200.

²²⁹ Daye kelimesi Farsça'da dadı manasına gelmektedir. Dayelerin protokolde kendilerine ait yerleri bulunmakla beraber daha çok Sultan eşleri ve çocuklarına hizmet etme görevindeydiler. Bkz. Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 166–67.

²³⁰ Merçil, 166–67.

²³¹ Bakır, “Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, 245; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 200; Uyumaz, “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış”, 28.

²³² İbni Bibi eserinde düğün için hazırlanan çeyiz eşyalarının herkesi kışkandıracak kadar çok olduğu, gönderilmek üzere hazırlanan hayvanların hesabının yapılmasının imkânsız derecede fazla olduğu bir çeyiz olduğu ve herkesi hayrete düşürecek bir gösterişte olduğunu ifade eder. **Bkz.** Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 201.

²³³ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 224; Uyumaz, “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış”, 30; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 322.

²³⁴ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 72; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 323; Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, 106; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009), 365–66; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 202; İbni Bibi, *Selçuknâme*, çev. Mükrimin Halil Yinanç (İstanbul: Kitabevi, 2017), 59–60; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 52–53.

değerli eşya dağıtmıştır. Yine Fahreddin Behrâm Şâh, kendi maiyetindeki kişilere üç yüz bin akçe dağıtmıştır.²³⁵

Sultan Keykâvus, nikâh töreni son bulduktan sonra, gelini getirtmek üzere Emir Mübârizeddin'i görevlendirmiştir. Nikâh töreninden yaklaşık on gün sonra hazırlıkların tamamlanması ile birlikte gelin alayı Erzincan'dan yola çıkmıştır.²³⁶ İzzeddin Keykâvus, gelin alayının yaklaştığını öğrenince etrafın süslenmesini ve düğün töreninin başlatılmasını istemiştir. Gelin alayı Sivas'a geldikten sonra, Selçuk Hatun'u saraya götürmüşlerdir. Alayın gelmesinin ardından tüm gece şölen devam etmiştir. Sultan İzzeddin Keykâvus ve Selçuk Hatun'un düğün şöleninde ileri gelenler, hocalar, dâyeler ve mûtribler²³⁷, karşılama töreninden düğün bitimine kadar bulunmuştur.

Düğün yaklaşık bir hafta sürmüştür.²³⁸ Düğün gecesinden sonra Sultan, Kadı Şerâfeddin'e iki yüz hayvan üzerine yüklenmiş değerli kumaşlar ve elbiseler, 500 hil'at ve 700 bin dirhem gümüş akçe göndermiştir. Kadı Şerâfeddin bu hediyeleri yanında bulunan beylere mertebelerine göre dağıtmıştır.²³⁹ Yapılan bu evlilik ile birlikte Sultan İzzeddin Keykâvus, doğu bölgesini güvence altına almıştır.²⁴⁰ İzdivacın 1216-1217 (H. 612-613)'de yapıldığı ifade edilmektedir. I. İzzeddin Keykâvus ve eşinin çocuklarının olmadığı düşünülmektedir. Bu düşünceye sebep olan durum, Sultan'ın kendi yerine bir varis bırakmamış olmasıdır. Bundan dolayı da onun yerine kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçmiştir.²⁴¹

²³⁵ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Kaykâvus (1211-1220)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 89; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", 30.

²³⁶ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 74; İbni Bibi, *Selçuknâme*, 62.

²³⁷ Arapça bir kelime olan Mutrib, çalgıcı, şarkıcı manasına gelmektedir. Selçuklu döneminde özellikle tahta çıkma, düğün kutlamaları gibi yapılan şölenlerde mutrib veya mutribeler çok önemli bir yere sahiptirler. Yapılan şölenlerde bu sanatçıların sabaha kadar çalgılar çalıp, şarkı söyledikleri ifade edilmektedir. Mutribler, saraya bağlı (mutribân-ı hasse) ve halktan (mutribân-ı şehr) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Bkz. Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 136-37.

²³⁸ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 408; Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 365; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 204-5.

²³⁹ Turan, *Selçuklu Zamanında Türkiye*, 324; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 207; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 224; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", 31; Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 48.

²⁴⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 74.

²⁴¹ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 408; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 54; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 2018.

Selçuk Hatun'un, Sultan İzzeddin Keykâvus ile evliliğinden önceki yaşamına dair elde edilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Selçuk Hatun'un evliliği daha çok siyasi bir evlilik olarak görülmektedir. Nitekim Selçuk Hatun, Selçuklu Sarayına gelin olarak gelirken, Sultan'ın kız kardeşi de Behrâm Şâh ile evlendirilmiştir. Üç ay süren çeyiz hazırlığından sonra, yaklaşık bir hafta süren düğünün Selçuklu Sarayı'na yakışır bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Bu evlilikten çocuklarının olmadığı kanısı hasıl olmuştur. Nitekim İzzeddin Keykâvus'un iktidarı sürecinde I. Alâeddin Keykubad'ı hapsedtirmiş olması, kendi yerine bir varis bırakmamış olması bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Bilgisi verilen düğün hazırlıkları haricinde Selçuk Hatun'un yaşamı hakkında elde edilen kaynaklardan herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yine adına yapılmış olan bir inşa ya ulaşılmaması hakkındaki kısıtlı bilgiler de etkili olmuştur.

2.3. Melike Mahperi (Huand) Hatun

Mahperi Hatun, Rum asıllı Kyr Vart (Bardas)'ın kızı olup, Bizans Tekfuru Ermeni kökenli Rûpenid'in soyundan gelmektedir. Farsça kaleme alınan Bezm-û Rezm eserinde²⁴², Mahperi Hatun'un bu soydan geldiği ifade edilmektedir.²⁴³ Selçuklu Devleti'ne gelin gelmeden önce Prenses Destina ismi ile anılmaktaydı.²⁴⁴ Mahperi Hatun'un Rum asıllı olmasının yanı sıra Ermeni olduğuna dair de görüşler bulunmaktadır.²⁴⁵ Kyr unvanının Trabzon İmparatorluğu tarafından kullanılmış olması, onların asil bir soydan geldiklerini göstermektedir. Kyr kelimesi Yunanca Kyrios kelimesinden, Türkçeye geçen anlamı ile “*bey, hükümdar, hâkim, emir*” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁶

²⁴² Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm, Eğlence ve Savaş*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 55.

²⁴³ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 58; Eastmond, *Tamta's World (The Life and Encounters of a Mediaval Noblewomen from the Middle East to Mangolia)*, 99; Shukurov, “Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği”, 99; Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 45; Ayşegül Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 6 (2020): 167; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 102; Demir, “Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 423.

²⁴⁴ Osman Oral, “Prenses Destina'nın Mahperi Hatun Oluşu”, *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2014): 2.

²⁴⁵ Hatice Demir, “Mahperi Huand Hatun'un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü* 29, sayı 4 (2020): 302.

²⁴⁶ Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 167.

Mahperi Hatun, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın²⁴⁷ ilk eşidir. Sultan Alâeddin Keykubad, Moğol tehlikesine karşı birçok tedbirler almıştır. Özellikle Konya, Kayseri gibi şehirlere kaleler yapmış ve etrafını surlar ile çevirmiştir. Alâeddin Keykubad, Anadolu bölgesinde almış olduğu tedbirlerden sonra 1221 (H. 617) yılında Alanya bölgesine doğru fetih yapmak istemiştir. Daha sonra Sultan, Mübârizüddin Er-Tokuş himayesindeki ordu ile Kalonoros kalesini kuşatma altına almıştır.²⁴⁸

Kalenin idaresinde bulunan Rum asıllı Kyr Vart, savunma da başarısız olacağını anlayınca Emir Mübârizüddin er-Tokuş'tan barış talebinde bulunmuş ve Sultan Alâeddin Keykubad, kaleyi mücadele etmeden almıştır. Kyr Vart'ın Sultan'a övgü dolu mektuplar yazması, Sultan Alâeddin'in hoşuna gitmiş ve Kyr Vart ile bir akrabalık münasebeti kurmak istemiştir. Bu durum Kyr Vart tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yapılan evlilik ile beraber Sultan Alâeddin, kayınpederi Kyr Vart'a Konya Akşehir emirliği ile birkaç köyün idaresini vermiştir.²⁴⁹ Kyr Vart, Sultan ile barış anlaşması yaptıktan sonra, yanında bulunan kadınlardan birini gönderdiği ifade edilmektedir. Sultanın evlendiği bu kadın hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. İbni Bibi eserinde bu evlilik için satın aldığı cariyelerden birini gönderdiğini ifade eder.²⁵⁰

Yine İbni Bibi'nin, Sultan Alâeddin Keykubad'ın eşi Melike-i Adiliyye'den uzun uzun bahsederken, Mahperi Hunat Hatun ile ilgili herhangi bir bilgi vermediği

²⁴⁷ I. Alâeddin Keykubad 1190 yılında doğmuştur. Babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'dir. Abisi İzzeddin Keykâvus'un sultanlığını kabul etmemiş, Erzurum Meliki olan Muğiseddin Tuğrul Şâh ile Ermeni Kralı Leon'un desteği ile mücadeleye girmiştir. Ancak bir müddet sonra muvaffak olamamış ve 1212 yılında esir edilmiştir. Abisinin ölümünden sonra Sivas'ta tahta çıkmıştır. Sultanlığı döneminde Eyyûbiler ile ilişkilerinin düzeltilmiştir. Alanya'da bir tersane yaptırmıştır. Ülke sınırlarını doğuda Van Gölü'ne kadar yaymıştır. Kırında'ki Suğdak kentini Selçuklu Devleti'ne bağlamıştır. Sultanlığı boyunca devleti gelebileceği en güçlü konuma getirmiştir. 1230 yılında Yassı Çimen Savaşı ile Celâleddin Herzamşâh'ı ortadan kaldırmıştır. 1237 yılında vermiş olduğu ziyaret sırasında yediği etten zehirlenerek vefat etmiştir. Bkz. Faruk Sümer, "Keykubad I", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/357-359.

²⁴⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-284; Demet Turgut, "Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar" (Anadolu Üniversitesi, 2015), 8.

²⁴⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 336; Refik Turan, "Sultan Alaaddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 388; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 270; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 568; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 59; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 33; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-223; Muhittin Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", içinde *Prof. Dr. Ali Aktan Armağanı*, ed. Özen Tok ve Muhittin Kapanşahin (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 447; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 166.

²⁵⁰ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 270.

görülmektedir.²⁵¹ Ermeni tarihçi Simbat ise bu kişinin Kyr Vard'ın kızı olduğunu ve dinini terk etmediği için Alâeddin Keykubad'ın herhangi bir münasebette bulunmadığından bahseder. Yine Vincent de Beauvais de bu kişi için Kyr Vard'ın cariyesi olarak bahsetmektedir.²⁵² Osman Turan'da eserinde bu Melike'den Kyr Vard'ın kızı olarak bahsetmektedir.²⁵³ Bu iki farklı tutumdan dolayı, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin Kyr Vart'ın kızından bir başkası da olabileceği düşünülebilir. Ancak Keyhüsrev'in annesinin Rum olması Kyr Vart'ın kızı olma ihtimalini daha da artırmaktadır.²⁵⁴

Evliliğin 1221 (H.617) senesinde olabileceği ifade edilmiştir. Mahperi Hatun evlendiği zaman 15-20'li yaşlarda olduğu tahmin edilmektedir. Yanında Fahreddin Sîvâstûs adında Rum asıllı bir köle olduğu belirtilmektedir.²⁵⁵ Sultan Alâeddin Keykubad, evlendiği eşinin dinine müdahale etmeyeceğine dair söz vermiştir. Ancak bu Hatun Selçuklu sarayına geldikten sonra İslam dini ile tanışmış ve bir müddet sonra Müslüman olmuştur.²⁵⁶ Mahperi Hatun'un İslam dinine geçmesi ile ilgili bazı rivayetler mevcuttur. Kayseri'ye gelin gelmek üzere yola çıkan Hatun, İncesu taraflarında dinlenmek istemiştir. Bu sırada bir rüya görmüştür. Rüyasında bir Pir'in kendisine üzüm ikramında bulunduğunu ve İslam dininden bahsettiğini görmektedir. Bu pirin etkisinde kalan Destina Hatun, İslam dinine girmeye karar vermiştir. Bu pirin Şeyh Tûresan Veli olabileceği yönünde fikirler bulunmaktadır. Nitekim Mahperi Hatun'un bir müddet sonra Şeyh Tûresan Veli türbesini yaptırması bu fikri destekler niteliktedir.²⁵⁷

Mahperi Hatun'un İslam dinini kabul etmesine rağmen babası Kyr Vart ile kardeşleri Kyr Hâdid ve Kyr Hâye'nin Hristiyan inancında kaldıkları kaynaklarda geçmektedir.²⁵⁸ Osman Turan'da Kyr (Kir) Kedid adında birinin Gıyâseddin

²⁵¹ Nejat Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 25.

²⁵² Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 82; Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 423.

²⁵³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 403; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 229.

²⁵⁴ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 111.

²⁵⁵ Shukurov, "Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği", 106.

²⁵⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 403; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-298.

²⁵⁷ Oral, "Prenses Destina'nın Mahperi Hatun Oluşu", 2-3.

²⁵⁸ Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 102.

Keyhüsrev'in²⁵⁹ dayısı, Alâeddin Keykubad'ın da kayınbiraderi olabileceğini ifade etmektedir.²⁶⁰ Kyr Hâdid ve Kyr Hâye, Mahperi Hatun'un kardeşleri olarak geçmesine rağmen, bu kişilerin Rum asıllı olan Berdûliye Hatun'un kardeşleri olduğu ifade edilmektedir. Yine Sultan Alâeddin Keykubad ile evlenen bu Hatun'un Kyr Vart'ın kızı olabileceği gibi yanında bulunan cariyelerden de biri olması, Mahperi Hatun'un kardeşlerinin Kyr Hâye ve Kyr Hâdid olduğu ile ilgili şüpheleri daha da arttırmaktadır. Yine elde edilen kaynaklar, meydana gelen olaylar açısından, bu iki kişinin daha çok Berdûliye Hatun'un kardeşleri olabileceği ihtimalini göstermektedir.

Sultanın eşinin, babasının yaşadığı süre boyunca dinini değiştirmedeğini hatta sarayda yanında bir şapel bulundurduğundan bahsedilmektedir.²⁶¹ Ancak babasının ölümünden sonra Hristiyan dinini bırakıp Müslüman olduğu ve Mahperi Hatun adını aldığı, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından ifade edilmektedir. Bu ismin yanına ayrıca Hunat (Huvand, Hoven) ismini de almıştır. Bazı tarihçilere göre "Hunat" kelimesi Selçuklu ailesini temsil etmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sultanlar için kullanılan özel bir isim olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bazı tarihçilerde o dönemde bölgede mezarı bulunan Huvand adında bir dervişin bulunduğunu, bundan dolayı bu ismin verildiğini ifade etmektedirler. Yine kelime köken bakımından incelenmiş ve Ermeniler için önemli bir yere sahip olan Yonannes Hovhânnes adında bir aziz ile bağlantısının olabileceği düşünülmüştür.²⁶²

Yine rivayetlere göre Destina Hatun'a Mahperi ismini veren kişinin Sultan Alâeddin Keykubad olduğu düşünülmektedir. Nitekim Sultan Alanya fethi sırasında bir kadını rüyasında görmüştür. Kadının vermiş olduğu moral ile beraber bu kaleyi fethettiği ifade edilmektedir. Kyr Vart'ın kızı ile evliliğinin gecesinde, Destina

²⁵⁹ Kaynaklarda Mahperi Hatun'un bir müddet Hristiyan inancında olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de dayılarının etkisinde kaldığı düşünülmektedir. Toplum içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, Hristiyan halkın haklarının savunulduğu görülmektedir. Nitekim Gıyâseddin Keyhüsrev'in meliklik döneminde Erzincan'da bulunması da bu durumu daha da artırmıştır. Nitekim, Erzincan ve Erzurum'da Hristiyanların çokluğu, burada domuz eti ve şarapların fazlalığı gezginleri hayrete düşürmüştür. Bkz. Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, 205.

²⁶⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 120.

²⁶¹ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 46.

²⁶² Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 422.

Hatun'un güzelliğine hayran kalmış ve rüyasında gördüğü melek yüzlü kadının o olabileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı da Mahperi unvanını vermiştir.²⁶³

Mahperi Hatun'un köken olarak Ermeni olabileceği fikrini destekleyen bir diğer durumda, antik döneme ait olduğu düşünülen sanduka kapağında bulunan lahitte Hristiyan inancına benzer defnedilme ritüelinin bulunmuş olmasıdır. Bu durum Mahperi Hatun'un yaşamış olduğu kültürden etkilendiği izlenimini bizlere vermektedir. Yine Mahperi Hunat Hatun'un 1243 (H.640) Köseadağ Savaşı'nda ailesi ile birlikte Ermenilere sığınması, bu düşünceleri destekler niteliktedir.²⁶⁴ Hunat Hatun türbesinin de yapı olarak sekizgen bir biçimde inşa edilmesi, Hristiyan inancında da vaftizhanelerin yapısının sekizgen yapıda olması, Hatun üzerinde inanç ve kültür yönünden hâlâ etkisini sürdürdüğünü göstermektedir.²⁶⁵

Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1243 (H. 1243) tarihinde II. Boudouin'e verdiği mektupta annesinin, babasının sağlığında Hristiyan inancını yaşadığı ve kendisinin iktidara geçtiği zamanda da Hristiyan olduğunu ifade etmektedir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans ile temas halinde bulunması muhtemelen annesinden kaynaklıdır. Mahperi Hatun'un yaklaşık 1235 (H. 632) yılında İslam dinine girdiği kabul edilmektedir. Mahperi Hatun, esas olarak eşi I. Alâeddin Keykubad'ın ölümü ile siyaset alanında oldukça etkili olmuş, bunun yanında sanat alanında da birçok yapı inşa etmiştir. Yine oğlunun iktidarı süresinde yaptığı hayır işleri de onun Müslüman olduğuna bir örnek gösterilebilir.²⁶⁶

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Amid seferine çıkmadan önce Mahperi Hatun'dan olan oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Erzincan bölgesine atamış, Eyyûbi soyuna mensup olan Melike-i Adiliyye'den olan İzzeddin Kılıç Aslan'ı da veliaht ilan etmiştir.

²⁶³ Oral, "Prenses Destina'nın Mahperi Hatun Oluşu", 3.

²⁶⁴ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 424.

²⁶⁵ Demir, 431.

²⁶⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, "I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", *Mediterranean Journal of Humanities* 1, sayı 2 (2012): 126; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 25; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 59; Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", 448; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 45-46; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 167.

Devlet mensuplarından da veliaht tayinine onay için biat almıştır.²⁶⁷ Mahperi Hatun'un, I. Alâeddin Keykubad'ın ölümü ile birlikte oğlunu tahta çıkartmak için giriştiği mücadele, onu Anadolu Selçuklu tarihinde önemli bir konuma getirmiştir. Oğlu Gıyâseddin'i 16 yaşında tahta çıkartan Mahperi Hatun, onun vasiliğini üstlenmiştir. Bu da göstermektedir ki Mahperi Hatun, İslam dinini kabul etmiş veya kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁶⁸ Gıyâseddin Keyhüsrev'in tecrübesizliği, Selçuklu Devleti'nin yönetiminin annesi Mahperi Hunat Hatun'a ve vezir Saadettin Köpek'in eline geçmesine neden olmuştur.²⁶⁹ Tarihçi Enver Benhân, Sultan Alâeddin Keykubad'ın taht ihtirası yüzünden öldürüldüğünü açıkça dile getirmiştir. Bunda özellikle Mahperi Hatun'un etkisinin oldukça fazla olduğunu, bunun da devletin temelini derinden sarstığından bahsetmektedir.²⁷⁰

Mahperi Hatun'un oğlu olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde meydana gelen Köseadağ Savaşı²⁷¹ ile birlikte 1243 (H. 640) senesinde Moğollar, Anadolu'yu istila etmiş,²⁷² bundan dolayı Mahperi Hatun, kızını (Selçukî Hatun olduğu düşünülmektedir), cariyeye ve yardımcılarını yanına alarak Kilikya'ya kaçmıştır. Ancak Ermeni Kralı Hetum (Hâitum), Mahperi Hatun'u Moğolların hoşnutluğunu kazanmak için teslim etmiştir.²⁷³ Esir edilenler arasında Gürcü Hatun'un da olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Yine başka kaynaklarda da Mahperi Hatun ile birlikte esir edilen kişinin Gâziye Hatun olduğu ifade edilirken,²⁷⁴ Mahperi Hatun ile birlikte Moğollara esir düşen

²⁶⁷ Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd Dönemine (1120-1237) Bir Bakış", *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001): 127; Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri", 173.

²⁶⁸ Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Âdiliye-", 460.

²⁶⁹ Şapolyo, *Selçuklu İmaratorluğu Tarihi*, 181.

²⁷⁰ Şapolyo, 224.

²⁷¹ II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultan olduğu dönemde, Devlet yönetimindeki başarısızlığı Moğolların dikkatinden kaçmamıştır. Bundan dolayı yaklaşık 30 bin kadar Moğol askeri ile 1242-1243 yılında Anadolu'ya doğru hareket etmişlerdir. Yanlış savaş taktiğinin yanı sıra daha ilk çarpışmada Selçuklu ordusu dağılmaya başlayacaktır. Akabinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev kıyafet değiştirerek önce Tokat'a ardından Amasya'ya kaçmıştır. Moğollar iki gün kadar bekledikten sonra hayal edemeyecekleri kadar çok mücevhere sahip olmuşlardır. Bkz. Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/272-273.

²⁷² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 35.

²⁷³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 543; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 583; Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, 143; Turgut, "Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar", 10; Demet Kara, "Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar", *Turkish Studies-Historical Analysis* 14, sayı 1 (2016): 112; Eastmond, *Tamta's World (The Life and Encounters of a Mediaval Noblewomen from the Middle East to Mangolia)*, 99; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 172.

²⁷⁴ Kara, "Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar", 112.

kişinin Berdülüye Hatun olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁵ Bazı kaynaklara göre Ermeniler, Moğolların gönlünü hoş etmek amacıyla bir mektup yazmışlar ve bu mektupta Mahperi Hatun'un yanında bulunduğunu ifade ederek, Mahperi Hatun'un Moğollara esir düşmesini sağlamışlardır. Mahperi Hunat Hatun'un türbesindeki kitabe "şehide" olarak geçmesi, onun Moğollar tarafından öldürülmüş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.²⁷⁶

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, annesi ve kız kardeşinin Ermeniler yüzünden esir edildiğini öğrenince 1245 (H. 642) yılında Kilikya üzerine sefer düzenlemiştir. Ancak yapılan mücadele herhangi bir sonuca varamamıştır. Çünkü Sultan Gıyâseddin, 1246 (H. 643) senesinde vefat etmiştir.²⁷⁷ Mahperi Hunat Hatun'un II. Gıyâseddin Keyhüsrev adında bir oğlu ve ismi bilinmeyen bir kızı olmuştur.²⁷⁸

Gıyâseddin Keyhüsrev vefatından önce Gürcü Hatun'dan olan II. Alâeddin Keykubad'ı yerine varis olarak seçmiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra bu veliaht kararına uyulmamıştır. Bazı önemli askeri beyler IV. Kılıç Arslan'ı tahta çıkartmak için davet etmişlerdir. Devlet içindeki önemli konumundan dolayı Celâleddin Karatay bu sorunu çözmeye çalışmıştır. Sultan'ın büyük oğlu durur iken en küçük Melik'in tahta çıkmasının hoş karşılanmayacağını ifade etmiştir. Bundan dolayı üç kardeşin aynı anda tahta oturtulmasını, yaş sıralamasına göre isimlerinin anılması teklifinde bulunmuştur.²⁷⁹ Karatay bu şekilde devlet içindeki karışıklıkları önlemeyi ve Selçuklu Devleti'ni bir arada tutmayı amaçlamıştır. Karatay'a göre yine asıl Sultan II. İzzeddin Keykavus'tu.²⁸⁰ Moğol elçileri II. İzzeddin Keykavus'un Han'ın yanına gitmesini istemiştir. Ancak devlet adamları bunu uygun görmemiş, II. İzzeddin Keykavus ile birlikte IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ın da gitmesini istemiştir. Karatay IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı yanında bulunanlar ile birlikte bırakarak II. İzzeddin Keykavus'u Moğol Han'ına göndermiştir. Yolculuk

²⁷⁵ Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks* (Boston: BRILL Press, 2016), 108.

²⁷⁶ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 543; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2012): 100; Turgut, "Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar", 11; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 167.

²⁷⁷ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 545.

²⁷⁸ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 61.

²⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 467; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 28.

²⁸⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 469.

esnasında Celâleddin Karatay'ın ölüm haberini duyan II. İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Kılıç Arslan'ın tahtı alacağı endişesinden dolayı geri dönmüştür. Moğollara gitmesi için II. Alâeddin Keykubad'ı göndermiştir.²⁸¹

Mahperi Hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ile üç torunu arasında taht mücadelesinde aktif rol oynamıştır.²⁸² Mahperi Hatun, torunu II. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Han'ının yanına gittiğini öğrenince arkasından gitmiştir. Moğolistan seferi sırasında her yerde saltanatı hak eden kişinin II. Alâeddin Keykubad²⁸³ olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴ II. Mesûd²⁸⁵, Moğolların hoşgörüsü ile Selçuklu tahtına geçmiştir. II. Mesud başkentte olmadığı bir zamanda Mahperi Hatun, devleti II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki oğlu ve II. Mesûd arasında pay etmek istemiştir. Bundan dolayı da iki taraf arasında taht mücadelesi gerçekleşmiştir. Mahperi Hatun bu sorunu çözebilmek için Eşrefoğlu Halil Bey ve Karamanoğlu Güneri ile birlikte hareket etmiştir. Vezir Sahip Ata, iki taraf arasındaki bu mücadeleyi yatıştırmaya çalışsa da iki taraftan da birçok kişi ölmüştür. Bütün bu çatışmalara rağmen Eşrefoğlu Halil ile Karamanlı Güneri'nin destekleri ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki oğlu, Konya'da Mayıs 1285 (H. 683) tarihinde tahta geçmişlerdir.²⁸⁶

²⁸¹ Turan, 471–72; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 29.

²⁸² Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 47; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”, 168.

²⁸³ II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğludur. Annesi Gürcü Hatun'dur. Gıyâseddin Keyhüsrev, eşine olan düşkünlüğünden dolayı oğlu II. Alâeddin Keykubad'ı veliaht olarak ilan etmiştir. Ancak onun ölümünün ardından devlet adamları en büyük kardeş olarak II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarmışlardır. Bu iki kardeş dışında bir de IV. Kılıç Arslan bulunmaktaydı. Bu üç kardeş arasında çıkabilecek mücadelenin önlenmesi için Celâleddin Karatay, üç kardeşin aynı anda tahta çıkması fikrini öne atmıştır. Bu üçlü saltanat dönemi çok uzun sürmeyecek 1254 yılında Mengü Han'ın kurultayına katılmak için yola çıkan II. Alâeddin Keykubad'ın Erzurum'da vefatı ile son bulacaktır. Bkz. Faruk Sümer, “Keykubad II”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/359.

²⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 472; Turgut, “Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar”, 12; Kara, “Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar”, 13.

²⁸⁵ II. İzzeddin Keykâvus Kırım'da iken oğlu II. Gıyâseddin Mesûd'u veliaht ilan etmiştir. Ancak Selçuklu Devletindeki Moğol baskısı etkisini hâlâ göstermiş, bundan dolayı İlhanlı hükümdarı Ahmet Teküder, Anadolu toprakları II. Mesûd ile III. Gıyâseddin Keyhüsrev arasında paylaştırmıştır. Ancak bu durum Keyhüsrev tarafından kabul edilmemiştir. Ahmet Teküder'in yerine geçen Argun Han, Gıyâseddin Keyhüsrev'i öldürerek II. Mesûd'u tahta çıkartmıştır. Anadolu Devleti'nin son sultanı kabul edilen II. Mesûd, 1308 yılında Kayseri'de vefat etmiştir. Moğol baskısından dolayı kendini zehirlediği ne dair ihtimaller bulunmaktadır. Bkz. Muharrem Kesik, “Mesûd II”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/342-344.

²⁸⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-344; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 599.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocukları tahta geçmelerine rağmen bu siyasi karışıklık bir sonuca ulaşamamıştır. Anadolu'da meydana gelen karışıklıklara bir yenisi daha eklenmiş ve Türkmenler, Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocukları adına Moğollara karşı ayaklanmışlardır. Sahip Ata'nın başında bulunduğu ordunun Konya'ya girmesiyle, Mahperi Hatun'un şehri terk etmek zorunda kaldığı veya Sivrihisar'a gönderildiği ifade edilmektedir. Bütün bu olaylardan dolayı Sultan Mesûd, Keyhüsrevin annesini ve iki çocuğunu 1285 (H. 683) yılında Argun Han'a göndermiştir. Argun Han bu iki çocuğun Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocuğu olmadığını ileri sürerek, çocukların başlarını Türkmenlere göndermiştir.²⁸⁷

Mahperi Hatun, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümü ile birlikte 1238 (H. 635) yılında Kayseri'de birçok yapı inşa etmiştir. Oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1246 (H. 643) yılında Tarsus kuşatmasında ölmüştür. Bunun yanında Mahperi Hatun'un kitabesinde oğlundan şehit olarak bahsedilmesi onun oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra vefat ettiğini göstermektedir.²⁸⁸ Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Mahperi Hatun'un 1221 (H. 617) yılında evlendiği göz önüne alınırsa, eşi Alâeddin Keykubad'ı 1237 (H. 634) yılında yani 16 yıl sonra kaybetmiştir. Bu doğrultuda bakıldığında yaşının 16-20 olduğu zamanlarda evlendiği düşünülmektedir. Bu da onun 1201-1205 (H. 597-601) tarihlerinde doğduğunu, eşi Alâeddin Keykubad'ı 32-36 yaşlarında, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i 41-45 yaşları arasında, tahta çıkması için destek verdiği torunu II. Alâeddin Keykubad'ı 49-53 yaşlarında, son olarak da eğer hayatta olduğu düşünülürse kendi türbesinin yanına defnedilen torunu Selçukî Hatun'un vefatında 79-83 yaşlarında olduğu ifade edilebilir.²⁸⁹

Eşinin ölümü ile birlikte siyasi alanda etkin olan Mahperi Hatun, mimari alanda da birçok çalışma yapmıştır. Bunlardan biri Kayseri Hunat Hatun Külliyesidir. Külliye'nin bânisi Mahperi Hunat Hatun olmakla beraber, cami kısmı 1238 senesinde inşa edilmiştir. Diğer bölümlerden medrese, hamam, türbe gibi kısımlara ait kitabeler

²⁸⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-344; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 599.

²⁸⁸ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 58; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 167.

²⁸⁹ Turgut, "Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar", 13; Kara, "Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar", 113.

bulunmadığı için net bir bilgi verilememektedir.²⁹⁰ Hunat Hatun Cami kitabesinde hem saray soyundan gelen kişilere kullanılan “*İsmetü’ d-dünya ve’ d-din*” unvanını kullanmış hem de saray kanı taşımayan ancak Sultan’ın çocuğunu dünyaya getirenler için kullanılan “*Saffetü’ d-dünya ve’ d-din*” unvanlarını kullanmıştır. Özellikle külliyesine ait olan kitabede yazılan “*Valide Sultan*” ismi o dönemdeki otoritesinin etkisini göstermektedir.²⁹¹

Türbe, caminin kuzey-batı kısmında yer almaktadır. Türbe üzerinde yapılan işçilik Selçuklu döneminin istisna yapılarından biri olmuştur. Ancak etrafındaki yapılar, özellikle de caminin duvarları, bu güzelliğin ön plana çıkmasına engel olmuştur. Türbe kısmına gidebilmek için önce medreseden geçilmesi gerekmektedir. Türbe sekizgen bir yapıda olup, kesme taşlarla örülmüştür. Türbe geometrik yapılı kabartmalar, mukarnaslar, ilginç kemer frizleri ile şekillendirilmiştir. Üç sanduka yer alan türbede, antik döneme ait lahitte kullanılmıştır.²⁹² İhtişamlı bir şekilde inşa edilen türbenin iç kemer kısımları sade bir şekilde bırakılmıştır. Sadece kibar mazgal pencereler kullanılmıştır.²⁹³

Mahperi Hatun adına yapılmış olan, Mahperi Hatun türbesi Kayseri’de inşa edilmiş olup, Kayseri Kalesi’nin doğu tarafında surların dışında, iç kalenin karşısında bulunmaktadır. Türbenin inşa tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, 1260-1270 (H. 658- 668) yılları arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁹⁴ Türbesinin yanında torunu Selçukî Hatun’a ait bir sanduka bulunmaktadır.²⁹⁵ Yaptırmış olduğu ilk eserin cami olması ve bu caminin kapısında Kur’ân ayetinin bulunması, onun Müslüman olduğunu kanıtlama çabasında olduğu fikrini ortaya koymaktadır.²⁹⁶ Başka

²⁹⁰ Oral, “Prenses Destina’nın Mahperi Hatun Oluşu”, 6; Kemaloğlu, “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”, 98; Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 61; Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 427.

²⁹¹ Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 436.

²⁹² Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 25; Oral, “Prenses Destina’nın Mahperi Hatun Oluşu”, 7.

²⁹³ Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 26.

²⁹⁴ Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”, 18; Mehmet Ekiz, “Keykubad Ailesine Ait Türbeler ve Şah Cihan Hatun Türbesi Hakkında Bazı Notlar”, içinde *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II)*, ed. Abdulkadir Yuvalı vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 177.

²⁹⁵ Oral, “Prenses Destina’nın Mahperi Hatun Oluşu”, 11; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”, 168.

²⁹⁶ Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 170.

görüşlere göre de, Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefatı ile Gıyâseddin Keyhüsrev'in iktidara geçmesi, Mahperi Hatun'un bu konudaki rolünü ve Hristiyan kimliğini unutturmak için bu yapının inşa edildiği yönündedir.²⁹⁷

Melike-i Adiliyye'nin türbesi Kayseri'de şehrin dışında yapılmış iken Hunat Hatun'a ait türbe şehrin içinde etrafı çevrili bir avlu içerisinde. Dıştan bakıldığında türbenin saklanmış bir yapıda görünmesi, o dönemin siyasi olayları ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim Mahperi Hunat Hatun, Moğollara esir düşmüş ve bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Ancak torunları arasındaki taht mücadelesine dahil olmuş ve torunu II. Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkartmak istemiştir. Bundan dolayı da Moğolların tepkisine sebep olmuştur. Türbesinin de bu siyasi etkiden dolayı saklı bir biçimde inşa edildiği ifade edilmektedir. Türbenin girişinde herhangi bir kitabenin bulunmaması ya da açıklamanın yapılmaması da bunu destekler niteliktedir.²⁹⁸

1489 senesinde Kayseri'ye bağlı İncesu ilçesindeki Şeyh Tûresan Veli Zâviyesi'ndeki vakfiyesinde Niğde ve Ürgüp bölgesinde ikamet ettiğinden bahsedilmekte ve muhtemelen de bu bölgede öldüğü, cenazesinin de daha sonraki süreçte Kayseri'ye getirtildiği ifade edilmektedir. Ölüm zamanı ile ilgili net bir tarih verilemese de türbe içerisindeki sanduka da belirtilen 1284 (H. 682) tarihi Mahperi Hunat Hatun'un ölümünün 1254-1284 (H. 651-682) yılları arasında olabileceği ihtimali vermektedir. Mahperi Hatun'un Selçuklu sarayından uzaklaştırılmış olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak da kendisinin torunları arasındaki taht mücadelesinde aktif rol oynaması gösterilmektedir.²⁹⁹

Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı ve Köprüsü ise Mahperi Hunat Hatun tarafından 1238 (H. 635) senesinde yaptırılmıştır.³⁰⁰ Kervansarayın Mahperi Hunat Hatun tarafından yapıldığı kanaatine avlu kapısının yukarı kısmında bulunan kitabeden de görmektedir. Kitabede: “*Sâfvetü’-d-dünya ve’din vâlidetü’s-Sultânü’s-selâtin*

²⁹⁷ Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”, 19.

²⁹⁸ Turgut, “Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar”, 12–13; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”, 182.

²⁹⁹ Oral, “Prenses Destina’nın Mahperi Hatun Oluşu”, 8; Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 60; Kara, “Türkiye’nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 47; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”, 168.

³⁰⁰ Serkan Sunay, “Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı”, içinde *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, ed. Hakkı Acur (Ankara, 2007), 256.

Mahperi Hatun fî seneti sitte ve selasin ve sittimie... ” yazmaktadır. Yine avlunun kapalı olan bölümün kapısında ise Mahperi Hatun’a övgülerde bulunulmuş ve bu kervansarayın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde 1239 (H. 636) yılında yapıldığı ifade edilmiştir. Uzun bir süre bakımsız bir durumda olan kervansaray, özellikle insan eliyle yapılan müdahalelerden dolayı oldukça yıpranmış durumdadır. Bundan dolayı da kervansarayın yapıldığı dönemin muhteviyâtından yoksun kalınmıştır.³⁰¹

Yakın bir zamana kadar yıkık bir halde bulunan köprü, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiş ve hizmete açık hale getirilmiştir. Köprü üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte Kervansaraya yakın mesafede olması bânisinin Hunat Hatun olduğu düşüncesini akla getirmektedir.³⁰² Bu eserlerin yanı sıra Mahperi Hatun tarafından yaptırılan ya da onun yaptırdığı düşünülen birçok eser daha bulunmaktadır. Bunlar: Yozgat-Saraykent Çınçanlı Sultan Hânı (1239), Amasya Ezine Pazar Hânı, Yozgat-Örencik Köyü Çekereksu Hânı-Köprüsü (1239-1240), Tokat-Tahtoba Köyü Tahtoba Hânı, Tokat Çiftlik İlçesi Çiftlik Hânı (Çamlıbel Hânı), Tokat İbibse Köyü İbibse Hânı, Kayseri Şeyh Tûresan Zâviyesi’dir.³⁰³

Hunat Hatun’un Şeyh Tûresan Zaviyesinin bânisi olmasıyla, halkın gözünde saygınlığının daha da artmasına sebep olduğu düşünülebilir.³⁰⁴ 1238 yılından 1247 yılına kadar yaklaşık 12 yapı yaptırmıştır.³⁰⁵ Bu yapıların tamamı başkent olarak görülen Konya’da değil de Kayseri ve çevresinde yapılmıştır. Mahperi Hatun’un otoritesini bu bölgede güçlendirmiş olması dikkat çekici bir husustur.³⁰⁶ Bölgenin jeopolitik açıdan ticaret ağı olması Mahperi Hatun’un burada kalmasını gerekli kılmıştır.

Mahperi Hatun’un yaptırmış olduğu eserlerde adına ithaf edilen övgüler, Anadolu Selçuklu Melikelerine kıyasla oldukça fazladır. Temiz, hayırsever, iffetli sıfatlarının yanı sıra, çocuk sahibi olan Sultan eşlerine verilen “*Sâfvetü’ d-dünya ve ’d-din*” unvanı kullanılmıştır. Kullanılan unvanlar içerisinde en dikkat çekici olan

³⁰¹ Sunay, 257.

³⁰² Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 71.

³⁰³ Bekmez, 75–85.

³⁰⁴ Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 434.

³⁰⁵ Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 170.

³⁰⁶ Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 430.

“Çağının Meryemi” ve “Zamanın Haticesi” unvanını kullanmış olmasıdır. Çağının Meryem’i ifadesinde, Hunat Hatun’un Hristiyan inancının ifade edilmek istendiği düşünülmektedir. Antalya- Alanya bölgesinde bulunan Cumâcun Câmî³⁰⁷ olarak bilinen Panaghia kilisesinde, Meryem ikonasının bulunmuş olması bu fikri destekler niteliktedir.³⁰⁸

Yine Mahperi Hatun’un türbesinin daha önceden var olan Hristiyan bir mabet üzerine yapıldığı ve bu mabedin Aziz Yohânnas’e ait olduğu düşünülmektedir. Aziz Yohânnas, o dönemde sadece Hristiyanlar için değil Müslümanlar için de önemli bir kişi olduğu ifade edilmektedir. *Zamanın Haticesi* unvanını da muhtemelen İslam inancına olan yakınlığından dolayı kullanmıştır. Nitekim İslâm dininde Hz. Muhammed’in eşi olması sebebiyle önemli şahsiyetlerden olan Hz. Hatice, İslâm’ı kabul eden ilk kişilerden olduğu için önemli bir yere sahiptir.³⁰⁹

Hayatını yazmış olduğu şiir ile şu şekilde ifade etmiştir:

Bir Rüya Gibi Geçti Ömrüm
Alanya’da Prenses Destina adıyla doğdum,
Rüya işaretiyle Mahperi Hunat oldum,
Evlendim, eşim Sultan Keykubad Alâeddin,
Doğdu yavrumuz şehzade Keyhüsrev Gıyâseddin.
Siyasetname, takdim ettti Dâye Necmeddin³¹⁰,
Mevlâna’ya aşk öğretti Seyyid Burhâneddin³¹¹.

³⁰⁷ Antalya Bölgesi’nde bulunan eski bir Bizans Kilisesi’nden camiye çevrilmiştir. Bölgede Kesik minare cami, Hünkâr cami olarak anılır. Şehzade Korkut’un Teke-ili valiliği zamanında camiye çevrilmiştir. Bkz. Semavi Eyice, “Korkut Camii”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/207-208.

³⁰⁸ Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”, 303.

³⁰⁹ Demir, 308.

³¹⁰ 1177 yılında Rey’de doğmuştur. Necmeddîn-i Râzi olarak da bilinir. Dâye kelimesinin birçok müridi yetiştirdiği için verildiği düşünülmektedir. Tefsir ve hadis dersleri için Horosan’da bulunduktan bir süre sonra Kübreviyye Tarikatı’nın şeyhi Necmeddîn-i Kübrâ’nın yanına Hârizm’e gitmiştir. Bkz. Mehmet Okuyan, “Necmeddîn-i Dâye”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006), 32/496-497.

³¹¹ Seyyid Burhâneddin, 1169 yılında Tirmiz’de doğmuştur. Seyyid Hasan Tirmizi’nin oğludur. Tirmiz’de eğitim gördükten sonra 1208 yılında Belh şehrine Mevlâna’nın babası Baheddin Vele’ın yanına gitmiştir. Daha çocuk yaşta olan Mevlâna’nın atabeyi olmuştur. Bahaeddin Vele’ın ailesi ile birlikte Tirmiz’e yerleştiler. Bundan sonraki yaşamında inzivaya çekilmiştir. Ancak Bahaeddin Vled’in Konya’da olduğunu öğrenince Konya’ya gitmiştir. Buradan Kayseri’ye gitmiş imam ve

*Çalışırlar Ahi Evran'la³¹² Fatma Bacı,
Baha Veled³¹³, Mevlâna³¹⁴ velilerin tacı,
Sadreddin-i Konevi³¹⁵ kaleleri setretti. ³¹⁶*

Kayseri ve çevresi ve özellikle Kapadokya taraflarında Müslüman nüfusun yanı sıra Hristiyan nüfusun da fazlaca olması Mahperi Hatun'un bu bölgede faaliyet göstermesine sebep olarak görülebilir. Yine Mahperi Hatun'un oğlu II. Gıyâseddin Kehüsrev'in meliklik döneminde Ermeni nüfusunun yoğunlukta olduğu Erzincan'a gönderilmesi annesinden kaynaklandığı fikrini ortaya koymaktadır. Nitekim bu net bir sonuç vermese de Alâeddin Keykubad'ın eşinin dini sebebiyle oğlunu buraya melik yapmış olabileceği fikrini verebilmektedir.³¹⁷ Bütün bu meseleler Mahperi Hunat hatunun Rum mu Ermeni mi sorusuna net bir cevap vermemektedir. Ancak yapılan çalışmalar Mahperi Hunat Hatun'un daha çok Ermeniler ile temas halinde olduğunu bizlere göstermektedir.

müderis olarak durduktan sonra tekrar inzivaya çekilmiştir. Ancak Bahaeddin Veled'in vefat haberini duymuş ve Konya'ya gelmiştir. Yaklaşık dokuz yıl Konya'da Mevlâna'ya şeyhlik yapmış ve 1241 yılının başlarında vefat etmiştir. Bkz. Semih Ceyhan, "Seyyid Burhâneddin", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/56-58.

³¹² Anadolu'daki Ahilik teşkilatının kurucularındandır. Ahi Evran'ın 93 yıl yaşadığı, bundan dolayı da Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve Hacı Bektâşi Veli ile aynı dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da birçok yeri gezdikten sonra Kırşehir'e yerleşmiş ve ölünceye kadar orada bulunmuştur. Bkz. İlhan Şâhin, "Ahî Evran", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/529-530.

³¹³ 1151 yılında Belh'de doğdu. Mevlâna Celâleddin Rumi'nin babasıdır. Küçük yaştan beri hikmet, tasavvuf ve dinin ilimler alanında ciddi eğitim görmüştür. Necmeddin-i Kübra'nın müridi ve Ahmed el-Gazzali'den geçen tarikat hırkasını giydiği ifade edilmektedir. Anadolu'ya hicretinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Bkz. Mehmet Nazif Şâhinoğlu, "Bahâeddin Veled", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/460-462.

³¹⁴ 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Yaklaşık 5 yaşında iken ailesi ile birlikte Belh'den ayrılıp Anadolu'ya göç etmişlerdir. Alâeddin Keykubad'ın daveti üzerine Konya'ya yerleşmişlerdir. 17 yaşlarında iken Şerafeddin Lala'nın kızı olan Gevher Hatun ile evlenmiş, onun ölümü ile İzzeddin Ali'nin kızı Kirâ Hatun ile evlenmiştir. 24 yaşında iken babasının vefatı ile onun yerine geçmiş ve müderrislik yapmıştır. 9 yıl kadar Seyyid Burhaneddin'in müridi olmuştur. Seyyid Burhaneddin vefat ettikten sonra Konya'da Şems Tebrizi ile karşılaşmıştır. Mevleviyye tarikatının kurucusu olan Mevlâna, 1273 yılında rahatsızlanarak vefat etmiştir. Bkz. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/441-448.

³¹⁵ 1209 yılında Malatya'da doğmuştur. Muhyiddin İbnü'l-Arabi ile tanışmış ve şeyh- mürid ilişkisinden bir süre sonra dost olmuşlardır. Mevlâna Velâleddin-i Rûmî ile de dostluk kurmuştur. Vahdet-i Vücut fikrinin İbnü'l-Arabi'den sonraki en önemli temsilcisidir. Konya'da vefat etmiştir. Bkz. Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevi", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/420-425.

³¹⁶ Oral, "Prenses Destina'nın Mahperi Hatun Oluşu", 12-13.

³¹⁷ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 431.

Mahperi Hunat Hatun ile ilgili elde edilen kaynaklarda, Sultan I. Alâeddin Keykubad ile evliliğinden sonraki olaylar hakkında bilgiye ulaşılmaktadır. Bu evlilikten önceki yaşamı hakkında eldeki kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bazı kaynaklar, meydana gelen olaylardan sebeple onun 1201-1205 yılları arasında doğduğunu ifade etmektedir. Ancak bu tarihlerin tahminden öteye gitmediği görülmektedir. Alâeddin Keykubad'ın Alanya Kalesi'ne yaptığı sefer neticesinde gerçekleşen bir evliliktir. Hakkındaki bilgilerin azlığı onun yaşamı boyunca Hristiyan olduğu yönünde bir izlenim verse de Devlet siyasetinde aktif rol oynaması, oğlunu tahta çıkartarak Melike-i Adiliyye ve hanesine yapılan muameleden sorumlu tutulmuş olabileceği fikrini vermektedir. Mahperi Hatun'un Ermeni soyundan geldiği vurgulanmış, nitekim yaşamı boyunca bölgede yapmış olduğu temaslar ile bu bilginin doğru olabileceği düşünülebilir.

Kültürel alanda yapmış olduğu faaliyetlerin yanı sıra siyasi alanda etkin rol oynadığı görülmektedir. Nitekim oğlunu tahta çıkartırken Saadettin Köpek ile birlikte hareket ettiği, Köseadağ Savaşı'nda Tatarlar tarafından Moğollara esir düştüğü, torunlarının taht kavgalarına müdahalede bulunduğu eldeki kaynaklardan öğrenilmektedir. Anadolu Selçuklu Melikeleri arasında kendisi için kullanmış olduğu unvanlar, Mahperi Hatun'un diğer kadınlara kıyasla otoritesinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. Türbesinde adına ithaf ettirdiği kelimeler ona Valide Sultan vasfını kazandırmıştır.

2.4. Melike-i Adiliyye Hatun (Gâziye Hatun)

Melike-i Adiliyye Hatun, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ikinci eşidir. Evlilik akdi 1227 (H. 624) yılında yapılmıştır.³¹⁸ Celâleddin Harezmşah'ın³¹⁹, Doğu Anadolu

³¹⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-287; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 173; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-226.

³¹⁹ Asıl adı Mengübürtidir. Harizmşâh Devleti'nin son hükümdarıdır. Babası Sultan Alâeddin Muhamed tarafından veliaht ilan edilmiştir. Moğolların saldırılarından dolayı Hindistan taraflarına kaçmıştır. Ancak burada fazla duramamış ve Kirmân bölgesine doğru gitmiştir. Kardeşi Celâleddin Pirşâh ile mücadeleyi kazanmış ve bütün İran'ı hâkimiyeti altına almıştır. Azerbaycan ve Gürcistan taraflarına seferler düzenlemiştir. Moğol tehlikesine karşı Celâleddin Harizmşâh ve I. Alâeddin Keykubad bir anlaşma yapmış ancak Moğol tehlikesinden dolayı Keykubad geri çekilmiştir. Bundan dolayı Celâleddin, Anadolu üzerine harekete geçmiş ve bütün toprakları hâkimiyeti altına almak istemiştir. Eyyübilerin desteği ile yapılan Yası Çimen savaşında Celâleddin kaçmak zorunda kalmış ve kaçtığı bölgede öldürülmüştür. Bkz. Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşâh", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/248-250.

sınırlarına kadar gelmesi, Sultanın Artuklu ve Eyyûbiler ile ittifak kurmasına sebep olmuştur. Bu ittifakın neticesinde de Sultan Alâeddin Keykubad, Gâziye Hatun ile evlenmiştir.³²⁰ İbni Bibi bu evliliğin Çemişkezek ve Kahta seferlerinin ardından gerçekleştiğini ifade etmektedir.³²¹ Bunun yanı sıra farklı kaynaklarda, evliliğin bu iki seferden sonra 22 Aralık 1227 (H. 624) yılından sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir.³²² Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ilk eşi her ne kadar Mahperi Hatun olsa da resmi eş Melike-i Adiliyye Hatun olmuştur. Mahperi Hatun'un Müslüman kimliği taşınaması bu muameleye sebep olarak görülmektedir. Nitekim Melike-i Adiliyye Hatun'dan olan bir yaşındaki oğlu İzzeddin'in veliaht ilan edilmesi de bu durumu desteklemektedir.³²³

Melike-i Adiliyye Hatun'un Eyyûbi hükümdarı Melik Âdil'in³²⁴ kızı olduğu ifade edilmiş, ancak bazı kaynaklarda II. Kılıç Arslan'ın oğlu Melik Tuğrul Şâh'ın kızı³²⁵ olduğu, Âdil isminin ona verilen bir unvan olduğu ve Eyyûbi Melik'i Âdil'in kızı Gâziye Hatun ile karıştırıldığı ifade edilmektedir. Ancak kaynaklara bakıldığında Melike-i Adiliyye Hatun, Gâziye Hatun olarak da geçmektedir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın, İlk evliliğinden 5-6 yıl sonra³²⁶ iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerden dolayı yapılan bir evliliğidir. Özellikle Moğol ve Harezmsah tehlikesi, bu ittifakı gerekli hale getirmiştir.³²⁷ Sultan Alâeddin Keykubad, Hokkabazoğlu Seyfeddin ile yaptığı istişarede, devletin güvenliğini ve gücünü artırmak için Eyyûbiler ile akrabalık

³²⁰ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 173; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 410; Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi", 177; Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 353; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 570.

³²¹ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 274; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 83.

³²² Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 83; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 169.

³²³ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 180; Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 34.

³²⁴ Melik Âdil, 1200-1218 yılında Eyyûbi Devleti'nin hükümdarıdır. Selahaddin Eyyûbi'nin kardeşleri içinde dirayeti ve kabiliyeti ile ön plana çıkmayı başarmıştır. Selahaddin Eyyûbi'nin ölümünden sonra Mısır'ı ele geçirmiş ve tahta çıkmıştır. 1218 yılında Şam bölgesinde vefat etmiştir. Yaşamı boyunca Haçlılara karşı mücadelede bulunmuştur. İtalyan Devletleri ile önemli ticaret anlaşmaları yapmıştır. Hazineyi dolu tutmaya önem göstermiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, "el-Melikü'l-Âdil I", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/59-60.

³²⁵ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 48.

³²⁶ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 47.

³²⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-287; Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 158; Züriye Çelik, "Moğol İstilası ve Türkiye Selçuklu Devleti" (Selçuk Üniversitesi, 2014), 37; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 16.

yönünden ilişki kurmaya karar vermiştir.³²⁸ Sultan Alâeddin Keykubad'ın amcası olan Erzurum meliki Tuğrul Şâh'ın, Melik Eşref ile samimi ilişkilerinin de olması bu evlilik kararını etkilemiştir.³²⁹

Sultan Alâeddin Keykubad, Eyyûbiler ile ilişki kurmak için esir aldığı Arap kumandan İzzeddin b. Bedr'i özgür bırakarak Şam'a göndermiştir. Ardından Eyyûbi Sultan'ı Melik Âdil'in kızı ile evlenmek istediğini dile getirmiştir. Bu evlilik talebi Eyyûbiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Evliliğin gerçekleştirilmesi için Sultan Alâeddin Keykubad'ın emri ile devlet hazinesinden alınan birçok değerli mücevherler, kıymetli elbiseler, birçok cariye ve soylu atlar ve develer üzerine yüklenmiş kıymetli hediyeler ile birlikte, başında Hokkabazoğlu Seyfeddin'in bulunduğu önemli devlet adamları, Melike-i Adiliyye'yi istemek üzere Şam'a hareket etmişlerdir.³³⁰ Ancak yolculuk esnasında Hokkabazoğlu Seyfeddin'in ölmesi ile yerine Şemseddin Altunaba geçmiştir.³³¹

Altunaba, Şam'a vardığı zaman Âdil'in oğulları Melik Eşref, Melik Gazi, Melik Fahreddin ile şehrin ileri gelenleri tarafından büyük bir saygı ile karşılanmıştır. Şemseddin Altunaba, yanında bulunan değerli hediyeleri, köle ve cariyeleri Sultan Keykubad adına teslim etmiş ve ardından nikâh akdi gerçekleşmiştir. Ancak gelinin çeyizinin tamamlanması için bir müddet beklemesi gerekmiştir.³³² Nikâh akdinden sonra saltanat otağının Malatya'da kurulmasına karar verilmiş, bu doğrultuda da Sultan Alâeddin Keykubad, emirleri ile beraber 1227 (H. 624) yılında Malatya'ya doğru hareket etmiştir. Ancak yolculuk esnasında vücudunda çıban çıkmış ve daha Malatya'ya ulaşmadan rahatsızlanmıştır. Sultan Alâeddin Keykubad, cerrah olan Vasıl tarafından tedavi edilmiş ve düğün hazırlıkları kaldığı yerden devam etmiştir. Şehir gösterişli bir

³²⁸ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 311; Çelik, “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, 34; Özbek, “Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbiler'in Siyasi İlişkileri (1175-1250)”, X-345.

³²⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 505; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi I-XII*, XII-313.

³³⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-287; Uyumaz, “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış”, 31.

³³¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 350; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 311; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 58-59; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 59-60; Kapanşahin, “Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”, 448; Uyumaz, “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış”, 27.

şekilde süslenmiş, gelin alayının etrafında bulunanlar çeşitli mücevherler ile donatılmıştır. Yaklaşık bir hafta boyunca her türlü ikramlıklar, değerli mücevherler dağıtılmıştır.³³³

Anadolu, Musul, Şam ve Mısır bölgelerinden gelen sanatkârlar ile oyuncular tarafından eğlenceler yapılmış ve bu düğün töreni yaklaşık bir hafta kadar sürmüştür. Düğün eğlencesinde Seyyid Taceddin ve birçok dervişin bulunduğu bir grup Konya'ya gelmişler ve burada kendilerini ateşe atmak, kamçıdan kan akıtmak ve kızgın demiri ağızlarına koymak gibi birçok hokkabazlık gösterisinde bulunarak halkın dikkatini çekmişlerdir.³³⁴ Alâeddin Keykubad ve Melike-i Adiliyye'nin düğün töreninde yapılan şenlikler süresince kavvâllar³³⁵ da bulunmuştur.³³⁶ Yapılan bu düğün şenliği, yolculuk boyunca durulan her şehirde kutlanmıştır.³³⁷ Bu evlilik ile Sultan Alâeddin Keykubad ile Adiliyye Hatun'un İzzeddin Kılıç Arslan, Rükneddin ve Melike Hatun adında çocukları olmuştur. Ancak kaynaklar onun bir kızının daha olduğunu dile getirmektedir.³³⁸ Bazı kaynaklarda da bu evlilikten iki kız ve iki oğlunun olduğu ifade edilmektedir.³³⁹

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Mahperi Hatun'dan dünyaya gelen II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Erzincan valisi olarak görevlendirirken, Melike-i Adiliyye'den olan bir yaşındaki oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı yerine varis ilan etmiştir.³⁴⁰ 1237 (H. 634) yılında Kayseri'de yapılan resmi bir tören ile oğulları arasında görev taksimi yapmış ve devlet büyüklerinden veliaht ilan ettiği dokuz yaşındaki İzzeddin Kılıç Arslan'a itaat

³³² Bibi, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 312; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 411.

³³³ İbni Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 116–17; Erdoğan Merçil, "Selçuklu Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı", içinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 535.

³³⁴ Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 129–30.

³³⁵ Hanende kelimesi Farsçada 'okuyucu, okuyan' anlamına gelmektedir. Bu kelimeye eş anlam olarak kavvâl ve gûyande kelimeleri de kullanılmaktadır. Erkek veya kadınların tek veya toplu olarak yaptıkları musikiyi ifade eder. Kavvallar yaptıkları fasıllarda sırasıyla def eşliğinde gazel, beste, nakış ve kâr söyler, ardından kendilerine özgü kıyafetler ile semâ etmektedirler. Bkz. Nuri Özcan, "Hânende", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1997, s: 27, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hanende>.

³³⁶ Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 131.

³³⁷ Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", 31.

³³⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 81; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 61.

³³⁹ Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile", 169.

³⁴⁰ Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 433.

etmeleri için yemin almıştır. Ancak Sultan I. Alâeddin Keykubad öldükten sonra görülmektedir ki devlet ileri gelenleri II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Sultan olarak görmüştür. Devletin önde gelenlerinin desteğini alan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Saadettin Köpek'in yaptığı bir plan neticesinde tahta çıkmıştır.³⁴¹

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Melike-i Adiliyye'den olan oğlunu tahta aday olarak göstermesi, bazı tarihçiler arasında, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin Hristiyan kimliğinden kaynaklandığı belirtilmiş, bunun yanı sıra devleti idare edebilecek kabiliyette olmadığı ifade edilmiştir.³⁴² Ancak İbni Bibi bu yorumların aksine, bu fikrin özellikle mevcut bulunan Moğol baskısından dolayı, Eyyûbiler ile siyasi yollardan güçlü bir bağ kurmasından ibaret olduğunu dile getirmektedir. Bundan dolayıdır ki, Melike-i Adiliyye'nin bir oğlunu Sultan olarak gösterirken diğer oğlunu da Suriye bölgesinde hâkim olarak aday göstermiştir.³⁴³

Alâeddin Keykubad yaptığı plan ile Suriye bölgesini fethedecek ve bu bölgeyi oğlunun idaresine bırakacaktı. İki oğlunun da Eyyûbi kanını taşıması, hem Selçuklu Devleti ile Eyyûbi Devleti arasındaki bağı güçlendirecek, hem de Suriye bölgesindeki Selçuklu hakimiyetinin Eyyûbiler tarafından kabul edilmesini kolaylaştıracaktı.³⁴⁴ Bunun yanı sıra iki Melik arasındaki karakter farklılıklarının, bu tayin de etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in karakter bakımından tutarsız, dengesiz ve zayıf bir yapıda olduğu belirtilmektedir. Yine babası gibi devleti yönetecek bir zekada ve yetenekte olmadığı ifade edilmektedir. Bu hususlar bir araya geldiğinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev veliaht ilan edilmemiştir. Hatta ileride kardeşler arasında çıkabilecek sorunlar göz önüne alınarak merkezden oldukça uzak bir yer olan Erzincan'a tayin edilmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 405; Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd Dönemine (1120-1237) Bir Bakış", 127; Ahmet Akşit, "Melile-i Adiliyye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelelerine Dair İzler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, sayı 11 (2002): 241; Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 546; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 86; Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, 353; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 60; Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi - Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", 449-50.

³⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 357.

³⁴³ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 94.

³⁴⁴ Kaymaz, 95; Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, 381.

³⁴⁵ Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, 382.

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, tahta çıktıktan sonra üvey annesi Melike-i Adiliyye'yi ve üvey kardeşlerini kendisi için bir tehdit olarak görmüş, onların hayatta olmalarının tahtı için bir tehlikeye sebebiyet vereceğini düşünmüştür. Bu sebeple de tahta çıkmasında önemli rol oynayan Saadettin Köpek'i üvey annesi ve kardeşlerini ortadan kaldırması için görevlendirmiştir.³⁴⁶ Selçuklu Sarayı'nda yaklaşık 10 yıl kadar yaşamış olan Melike-i Adiliyye Hatun, Ankara kalesine hapsedilmiş ve bir müddet sonra eski Türk âdet ve töresine göre yay kirişi ile öldürülmüştür. Kızlarından biri Halep'e diğeri de Kahire'ye evlilik münasebetiyle gönderilirken, Melik İzzeddin Kılıç Arslan ile Melik Rükneddin³⁴⁷ de Uluborlu (Burgulu) kalesinde hapse atılmıştır.³⁴⁸

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, çocukları olduktan sonra üvey kardeşlerini öldürtmek istemiştir. Bu göreve Mübârizeddin Armağan Şâh getirilmiştir. Ancak bazı kaynaklar, Mübârizeddin Armağan Şâh'ın bu görevi yerine getiremediğini, üvey kardeşlerin öldürülmediğinden bahseder.³⁴⁹ İbni Bibi, Mübârizeddin Armağan Şâh'ın iyi ve ahlaklı bir insan olduğundan, bundan dolayı da bu iki şehzadeyi öldürmediğini, onların yerine iki köleyi öldürdüğünü³⁵⁰ ifade etmektedir.³⁵¹

³⁴⁶ Bakır, “Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, 537; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 111.

³⁴⁷ Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 167.

³⁴⁸ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 192; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 409–10; Şapolyo, *Selçuklu İmaratorluğu Tarihi*, 182; Akşit, “Melile-i Adiliyye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelelerine Dair İzler”, 241; Doğan, “Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”, 22; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 455; Kesik, “Melik Şahinşah'ın Saltanat Mücadelesi (1155-1176)”, 89–91; Çelik, “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, 128; Eastmond, *Tamta's World (The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia)*, 175; Kapanşahin, “Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”, 454.

³⁴⁹ Bakır, “Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, 538.

³⁵⁰ 1249 yılında Moğol İstilâsından bir müddet sona Türkmen Ahmed isyanı çıkmıştır. Türkmen Ahmed, isyanı sırasında kendisinin, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi olduğunu yaymıştır. Böylece etrafında birçok kişiyi toplayabilmiştir. Nitekim Armağanşâh'ın bu iki şehzadeyi öldürmediği ihtimali ve Ahmed Şâh'ın yanında kardeşi ile beraber Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi olduğu iddiası, Alaaddin Kekubad'ın çocukları olma ihtimalini göz önüne getirmiştir. Ancak bu iddialar aslını çok yansıtamamış, gerçek dışı kabul edilmiştir. Bkz. Çelik, “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, 128.

³⁵¹ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 193; Günler, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri”, 98; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 111; Mustafa Uyar, “Moğol İstilâsı Döneminde Selçuklular”, içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 413; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 456; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 47; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 315; İbni Bibi, *Selçuknâme*, 156; Ersan, “Türkiye Selçuklu Devleti”, X–231; Kapanşahin, “Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”, 455–56.

İbni Bibi eserinde Melike-i Adiliyye'ye birçok övgüler ithaf etmekte, iffetli ve namuslu olduğundan bahsetmektedir. Bunun yanı sıra öldürülmeden önce abdest alıp iki rekât namaz kıldığından ve namazın bitişinden sonra şu şekilde dua ettiğini aktarır:³⁵²

“Allah’ım, ben senin kulunum ve kulunun zulüm görmüş, ümitsizliğe düşmüş, değersiz kızyım. Benimle çocuklarım arasına karanlık perde koydular. Ruhumu ve vicdanımı köreltip kanımı akıtmaya niyet ettiler. Allahım, çocuklarımı sana emanet ediyorum. Onları koru. Sen tövbeleri kabul eder, kullarına acırsın,” dedi.

Melike-i Adiliyye'nin ölmeden önce yapmış olduğu bu dua sarayda bulunan hocalar tarafından not edilmiştir. Yine Melike-i Adiliyye ölmeden önce sürekli olarak şu şekilde duada bulunmuştur.³⁵³

“Zalimlere hak ettikleri cezayı ver. Bana acı ve beni bağışla, tövbelerimi kabul et” dedikten sonra başörtüsünü iki üç kat dolayıp yüzünü kapayarak Kible 'ye dönüp oturdu. Hizmetçilerle helalleşti. Kelime-i şehâdet getirip Kur'an okumaya başladı. Cellatlar gelip, böyle dünya iffetlisi bir kadını cennet bahçesine gönderdiler.”

Melike-i Adiliyye'nin tutsak edilen iki oğlunun yanı sıra kızlarının olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Adiliyye Hatun öldürülüp, iki şehzade tutsak edilirken; melikelerin de Anadolu'dan uzaklaştırıldığı görülmektedir. Kaynaklarda Melikelerin dört kız kardeş olduğu belirtilmektedir. Bunlardan Melike Hatun, 1238 (H. 635) tarihinde Melik Nâsır ile nikâhlandırılmıştır. Kızlardan biri Kahire'ye, diğeri ise Halep'e gönderilmiştir. Tarihçiler bunun sebebini, taht mücadelesine dahil olabilmek ihtimallerini engellemek olduğunu ifade etmektedirler. Melike-i Adiliyye'nin kızları Keyhüsrev'in ölümünden bir müddet sonra af ilan edilmesi ile geri dönmüşlerdir.³⁵⁴

Melike-i Adiliyye kümbeti, 1247 (H. 644) yılında Kayseri'de şehirden uzak bir yerde kızları tarafından inşa ettirilmiştir. Çifte kümbetler olarak da bilinen bu türbenin

³⁵² Bakır, “Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, 537; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 455–56.

³⁵³ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 455–56.

³⁵⁴ Akşit, “Melike-i Adiliyye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelelerine Dair İzler”, 242–43; Doğan, “Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”, 23.

karşısındaki bölüm, günümüzde mevcut değildir.³⁵⁵ Her ne kadar türbenin sahibinin ismi yazılmamış olsa da dönemin şartları ve kitabede yazılan meselelerden dolayı türbe sahibinin Melike-i Adiliyye olduğu görülmektedir.³⁵⁶ Türbe kızları tarafından Yusuf b. Musa'ya yaptırılmıştır.³⁵⁷ II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Ankara'da öldürülen Melike-i Adiliyye'nin cenazesi, Keyhüsrev'in ölümü ile birlikte kızları tarafından Kayseri'ye nakledilmiştir. Kızları tarafından yaptırılan türbe, Adiliyye'nin ölümünden 10 yıl sonra yaptırılmıştır. Türbenin ifadesinde “*şehide*” tabiri kullanılmaktadır. Melike-i Adiliyye'nin türbesinin kitabesindeki “*meşhed*” ifadesinin dini özelliği olan kimselerin şehit olduğunu vurgulamak amacıyla kullanıldığını görmekteyiz.³⁵⁸

Adına yapılmış olan Melike-i Adiliyye türbesinde toplamda üç tane kitabe bulunmaktadır. Eyyûbi hattı ile yazılan beş satırlık kitabede Melike-i Adiliyye'nin kızları, annelerine yapılan muamelenin kırgınlığını ifade etmektedirler.³⁵⁹ Türbe kitabesinde yazılmış olan “*zamanın Zübeydesi*” ifadesi dikkat çekmektedir. Melike-i Adiliyye, Eyyûbilerde Melik Âdil'in kızıdır. Bundan dolayı hem soylu bir kişilik hem de saray kökenli olduğunu görülmektedir. Zamanın Zübeydesini, Abbasi Döneminde yaşamış olan Zübeyde karakteri ile ilişkilendirdiği düşünülmektedir. Nitekim Zübeyde, Abbasi Halifesi Harun Reşid'in eşidir. Bunu yanı sıra Halife Muhammed Emin'in annesidir. Yine Zübeyde'nin oğlu Muhammed ile Harun Reşid'in diğer oğlu arasında yaşanan sıkıntılar, İzzeddin Kılıç Arslan ile II. Gıyâseddin Kevhüsrev arasında yaşanan sıkıntılara benzetilmiştir. Zamanın Zübeydesi ifadesi ile Melike-i Adiliyye Hatun'a hem soylu hem de hayırsever sıfatları verilmek istenmiştir.³⁶⁰

³⁵⁵ Ekiz, “Keykubad Ailesine Ait Türbeler ve Şâh Cihân Hatun Türbesi Hakkında Bazı Notlar”, 178.

³⁵⁶ Önkâl, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 24.

³⁵⁷ Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 177.

³⁵⁸ Kapaşahin, “Kayseri’de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Âdiliye-”, 456; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 183.

³⁵⁹ “*Burası, Eyuboğlu Melik Âdil Ebu Bekir'in -Allah onların kabirlerini nurlu, ruhlarını ve kokularını güzel kokulu eylesin- kızı uğur ve bereketlerin kaynağı, melikeler melikesi, dünya ve ahiretin hatunu, üstün hasletlerin sahibi, zamanın Zübeyde'si, dünyada kadınların efendisi, İslam'ın ve Müslümanların yüz akı, din ve dünyanın koruyucusu, takva sahibi, güzel ahlaklı saadetli melikenin şehitliğidir. Bunun yapılmasını muhterem kızları Allah onları emellerine ulaştırsın ve hallerini güzel kılsın- 645 yılında emretti*”. Bkz. Kapaşahin, “Kayseri’de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”, 458.

³⁶⁰ Demir, “Mahperi Huand Hatun'un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”, 310.

Kitabeye, Melike Hatun'un adı yazılmamış, yalnızca baba ismi kullanılmıştır. İki kat olarak inşası yapılan türbenin, kızları tarafından inşa edildiği belirtilmektedir.³⁶¹ Türbenin alt kısmı kare bir yapıya sahipken yukarıya doğru sekizgen bir şekilde yükselmektedir. Türbenin zaman içerisinde tahrip olduğu görülmektedir.³⁶² Yine yapıldığı dönem dikkate alındığında Mahperi Hatun hayatta iken yapıldığı düşünülebilir.³⁶³ Türbenin şehir dışında inşa edilmesi hanedandan bağımsız olarak veya dışlanmış olarak değerlendirilmektedir.³⁶⁴ Bir diğer bakış açısı da türbenin şehir içinde kaybolmasını engellemek olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca türbenin şehir dışında yapılmasının bir diğer nedeni de o dönemde Sivas-Malatya yolunun Eyyûbi sınırında olması olarak değerlendirilmektedir. Dikkat çeken bir diğer konu da Türbenin kitabesinde dönemin sultanının isminin bulunmamasıdır. Her ne kadar Adiliyye Hatun'un yaşadığı bu hazin durum II. İzzeddin döneminde olmasa da babasının II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde olması Selçuklu Hanedanına olan kırgınlığı göstermektedir.³⁶⁵

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın eşleri Mahperi Hunat Hatun ve Melike-i Adiliyye'nin kendi dönemlerinde yaptırdıkları inşalar onların siyasal ve toplumsal güçlerinin de etkisini göstermekteydi. Ancak dikkat çeken bir husus vardır ki Uluborlu Ulu Cami, Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış iken; Kayseri Hunat Hatun Cami, Sultan'ın ölümünden sonra yaptırılmıştır. Zamanlamanın farklı olma sebebi Mahperi Hunat Hatun'un Sultan'ın ölümünden sonra İslam'ı kabul etmesi olarak görülmektedir.³⁶⁶

Melike-i Adiliyye Hatun'un Eyyûbi soyundan geldiği elde bulunan kaynaklardan görülmektedir. Bundan dolayı yapılan evliliğin sınır güvenliğini sağlamak için yapıldığı anlaşılmaktadır. 1227 (H. 624) yılında yapılan evliliğin öncesine dair Melike-i Adiliyye Hatun hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Alâeddin Keykubad'ın Melike-i

³⁶¹ Scott Redford, "Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykubad, İsmetü'd-dünya ve'd-dîn ve Selçuklu Tarih Yazımı", içinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, ed. A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 133; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 132-34.

³⁶² Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 24.

³⁶³ Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile", 181.

³⁶⁴ Bekmez, 182; Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri", 20.

³⁶⁵ Akşit, "Melike-i Adiliyye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelelerine Dair İzler", 243-44.

³⁶⁶ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 183.

Adiliyye'den olan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın varis kabul edilmesi, bazı fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Nitekim bazı tarihçiler Mahperi Hatun'dan olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veliaht olmama sebebini annesinin Hristiyan soyuna dayandırmışlardır. Ancak elde edilen diğer kaynaklarda da Gıyâseddin Keyhüsrev'in devleti idare edecek bir yapıda olmadığı, buna en uygun kişinin İzzeddin Kılıç Arslan olduğu ifade edilmiştir. Her ne kadar varis İzzeddin Kılıç Arslan ilan edilse de Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra özellikle de Saadettin Köpek'in etkisi ile Keyhüsrev'in tahta çıkarıldığı görülmektedir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasından sonra Melike-i Adiliyye ve kardeşlerine karşı yaptığı muamelede yakınlarının etkisinde kaldığı muhtemeldir. İbni Bibi'nin eserinde Adiliyye Hatun'dan övgü ile bahsetmesi onun karakteri hakkında az da olsa bilgi vermektedir.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ile merkezden uzaklaştırılan Melikelerin annelerinin mezarını Kayseri dışına yaptırdıkları kaynaklarda anlatılmıştır. Özellikle kabrin şehrin dışında olması ile ilgili birçok fikir ortaya konmuştur. Daha çok Selçuklu Hanedanına olan kırgınlık vurgulanmakta iken bazı kaynaklarda da bundan ziyade türbenin yapısının bozulmasının önlenmesi amacıyla burada inşa edildiği konusunda fikirler de mevcuttur. Melike-i Adiliyye Hatun türbesinde Selçuklu Devleti ile arasında bir ilişki yokmuş izlenimini görülmektedir. Nitekim türbe kitabesinde Eyyûbi soyundan geldiği ifade edilmektedir. Yine şehide gibi unvanların kullanılması, Adiliyye Hatun'un gördüğü muamele hakkında bazı izlenimler vermektedir.

2.5. Melike İsmetü'd-Dünya Ve'd-Din Hatun

Melike Hatun, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hem eşi hem de kuzenidir. Melike Hatun, Alâeddin Keykubad'ın amcası Muğiseddün Tuğrul Şâh'ın kızıdır.³⁶⁷ Bütün yaşamı boyunca Erzurum'da bulunmuş ve Alâeddin Keykubad ile evliliğini burada gerçekleştirmiştir. Unvan olarak "*İsmetü'd-Dünya ve'-Din*" isminin kullanılması, onun Selçuklu soyundan geldiğini kanıtlar niteliktedir. Hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İbni Bibi'nin, I. Alâeddin Keykubad'ın eşleri Mahperi Hunat Hatun ve Melike-i Adiliyye'den bahsederken, bu melikeden bahsetmemesi dikkatlerden kaçmamıştır. Hakkındaki bilgilere Erzurum'da yapılmış olan Uluborlu kitabelerden

öğrenilmektedir.³⁶⁸ Erzurum’da bulunan Uluborlu kitabesinde bu Melike’nin Alâeddin Keykubad’ın eşi olduğu kesin bir şekilde belirtilmektedir. Kitabede Uluborlu camisinin İsmetü’l-Dünya ve’l-din Melike Hatun’un kendi parasıyla yaptırıldığı ifade edilmektedir. Melike hakkında bilgilerin yetersiz olmasının sebeplerinden biri de 1910 yılında mescitte çıkan yangınla beraber kitabenin de yanması ve sadece bir parçasının günümüze kadar gelmiş olması gösterilebilir.³⁶⁹

Sultan İzzeddin Keykâvus vefat ettikten sonra, Eşraf Briha dağında bulunan Masara Kalesi’nde tutulan Alâeddin Keykubad serbest bırakılarak tahta çıkartılmıştır. Bazı kaynaklar Alâeddin Keykubad’ın, sultanın ölümünden önce serbest bırakıldığını, ancak biat eden kimsenin olmadığı belirtilmektedir. Alâeddin Keykubad, Sultan olduktan sonra etrafında bulunan Ermeni ve Rumların düşmanca tavırlarda bulunduklarını görmüştür. Bundan dolayı Erzurum meliki olan amcası Tuğrul Şâh’ın, Melik Eşref ile samimiyetini fırsat bilerek, Melik Eşref ile siyasi ilişkiler kurmak istemiş ve amcası Tuğrul Şâh’ın kızı ile evlenmek istemiştir. Bu evlilik ile birlikte iki taraf birbiri ile ittifak halinde olacak ve birbirlerine karşı kötü niyetle bulunmayacaklardı. Bu şekilde kuzeyden gelebilecek tehlikelerin önüne geçmiş olmuşlardır. Bu evlilik iki taraf anlaştıktan sonra yaklaşık üç yıl sonra gerçekleşmiştir.³⁷⁰ Ancak yapılan bu evliliğe melikenin kardeşi Rükneddin Cihân Şâh’ın karşı çıktığı ifade edilmektedir.³⁷¹

Ebul Ferec’e göre bu evliliğin yapılmasının amacı, Anadolu’nun kuzey kısımları ile Güney Kafkasya’daki Selçuklu topraklarının hakimiyetini ele geçirmektir. Bunu sağlayarak da Selçuklu Devleti’nde herhangi bir rekabet iddiasında olan kimse kalmayacaktır. Nitekim Cihân Şâh’ın bu evliliğe karşı gelmesi ile beraber, Keykubad’ın Cihân Şâh’a düşman olması pek de mümkün görülebilir.³⁷² Bir süre sonra Sultan

³⁶⁷ Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 56–60; Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”, 309.

³⁶⁸ Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü’l-dünya ve’l-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 121; Demir, “Mahperi Huand Hatun’un Hristiyan ve Bani Kimliği”, 435.

³⁶⁹ Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü’l-dünya ve’l-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 122.

³⁷⁰ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi II*, 505; İbnü’l-Esir, *El- Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi I-XII*, XII–313.

³⁷¹ Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü’l-dünya ve’l-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 132.

³⁷² Redford, 133.

Alâeddin'in amcası Tuğrul Şah'ın 1225 yılında vefat etmesi ile Oğlu Rükneddin Cihan Şah yerine geçmiştir. Babasının aksine Cihan Şah, Celâleddin Harezmşah ve Melik Eşref'e karşı bağlılığını gösterirken, Anadolu Selçuklu Sultanı olan Alâeddin Keykubad'a karşı da cephe almıştır. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad önce Yassı Çimen Savaşı ile Celâleddin Harezmşah'ı mağlup etmiştir. Ardından Melik Eşref ile anlaşma saplayarak Erzurum'a doğru hareket etmiştir. Erzurum beyleri Cihan Şah'a ve emrinde bulunanlara dokunmamak şartı ile bir anlaşma sağladılar. Alâeddin Keykubad, Cihan Şah'ı ve kardeşini affetmiş ve Eyüp Hisar ile Aksaray'ı bölgesini ıkta olarak vermiştir.³⁷³

Rükneddin Cihân Şâh'ın, Celâleddin Harezmşah ile yaptığı iş birliği sonucunda, Alâeddin Keykubad'ın onu Erzurum'da öldürdüğünü ifade ederken; Harezmşah tarihçisi olan Nesevi'de Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Alâeddin Keykubad'ın kuzeni Cihân Şâh'ı bir katıra bağlayıp Erzurum'a götürdüğünü ve sonra da öldürdüğünü ifade etmektedir. Ebul Ferec'e göre de Rükneddin Cihân Şâh, öldürülmemiş aksine affedilmiştir.³⁷⁴ Erzurum Meliki'nin kız kardeşi olan Melike, kardeşinin serbest bırakılması için Sultan'a ricada bulunmuştur. Bu duruma öfkelenen Sultan'ın Melike'yi öldürttüğü, ardından Erzurum Meliki Melik Eşref'i de denizde boğdurttuğu ifade edilmektedir.³⁷⁵

Bütün bu olaylara baktığımız zaman İsmetü'd-dünya ve'd-din Hatun'un Alâeddin Keykubad'a öfke duyması pek mümkün görülmektedir. Nitekim bu hatunun çocukluğunun Erzincan'da geçtiği II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e destek vermesi bu öfkenin sebeplerinden biri olarak görülebilmektedir. Hatta İsmetü'ddünya Hatun'un Mahperi Hatun ile birlikte hareket ettiği ve Melike-i Adiliyye'nin öldürülmesinde etkisinin olup olmadığı soru işareti olarak kalmaktadır.³⁷⁶

Yukarıda da bahsedildiği gibi İsmetü'd-Dünya Ve'd-din Melike Hatun, Uluborlu camisini Mayıs 1232 (H. 629) yılında kendi parasıyla yaptırmıştır. Caminin kitabesinde

³⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 372–73.

³⁷⁴ Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü'd-dünya ve'd-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 132.

³⁷⁵ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 528–29; Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü'd-dünya ve'd-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 132.

³⁷⁶ Redford, “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykûbad, İsmetü'd-dünya ve'd-din ve Selçuklu Tarih Yazımı”, 133.

şu şekilde yazmaktadır:³⁷⁷ “Bu mescit, Ulu Hükümdar Yüce Şâhenşâh, Allah’ın Yeryüzündeki gölgesi, fethin babası, Alâe’d-dünya ve’d-din Keykubad b. Keyhüsev zamanında, şehit hükümdar Tuğrulşâh b. Kılıçarslan’ın kızı, Âdil, alim Melike İsmetü’d-dünya ve’d-din Safvetü’l-İslam ve’l-müslimin malıyla yaptırılmıştır.”

Bu Hatun’un üç özelliği dikkate değerdir. Birincisi soy bakımından diğer Melikelerin birçoğuna göre II. Kılıç Aslan’ın soyundan gelmesi, ikinci olarak kendi ekonomik gücünün eşininkinden ayrı olması ve son olarak da kitabesinde kendisi için Âdil ve alim sıfatlarının kullanılması dikkate değerdir. Yine bu hatunun soyu üç farklı nesle kadar uzanırken eşi Alâeddin Keykubad’ınki sadece iki soya uzanmaktadır. Bundan dolayı da bu hatun, soy üstünlüğünü birçok şekilde hissettirmiştir. Kullanmış olduğu İsmet unvanı da onun hanedan soyundan gelen bir kişi olduğunu göstermektedir. Nitekim İsmet unvanı sadece iktidarda yeri olan hanedan üyesi bir hatuna verilmektedir.³⁷⁸

Ulaşılan kaynaklarda, Melike’nin Muğiseddin Tuğrul Şâh’ın kızı olduğu dışında, I. Alâeddin Keykubad ile evliliği öncesinde yaşamı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sultan’ın hem eşi hem kuzeni olduğu, bundan dolayı da asil bir soydan geldiği eldeki kaynaklardan öğrenilmektedir. İncelendiği zaman Melike’nin Sultan Alâeddin Keykubad’a karşı bir öfkesinin olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak en büyük etkenin Melike’nin kardeşi Cihân Şâh ile Alâeddin Keykubad arasında yaşanan anlaşmazlık, bunun sonucunda da Cihân Şâh’ın öldürülmesi gösterilebilir. Bu sıkıntılardan dolayı da Alâeddin Keykubad’ın diğer eşleri hakkında bilgi sahibi olur iken, bu Melike hakkında bilgi bulunmaması yaşanan bu sıkıntıdan dolayı olabilir.

Melike Hatun ile ilgili sadece Uluborlu Camisinin kitabesinde bilgi bulunması dikkate değerdir. Ayrıca bu öfkenin sonucunda Melike’nin Alâeddin Keykubad’ın ölümünde de etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim bakıldığı zaman II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Erzincan bölgesine tayin edilmiştir ve Keyhüsrev’in melikliği boyunca Melike Hatun ile irtibata geçmemiş olması pek akla yatkın görülmemektedir. Melike’nin ne zaman öldüğü hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Erzincan’dan hiç ayrılmamış olduğu görülmektedir.

³⁷⁷ Redford, 123.

2.6. Melike Hatun

Melike Hatun, Sultan I. Alaadin Keykubad'ın kızıdır. Annesi Melike-i Adiliyye Hatun'dur. Dayfe'nin³⁷⁹ torunu olan Melik Nâsır³⁸⁰ ile izdivâcî olmuştur. Babası Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev iki devlet arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla Melik Nâsır'ın kız kardeşi Gâziye Hatun ile evlenmiş, ardından kız kardeşi Melike Hatun'u gelin olarak verme teklifinde bulunmuştur.³⁸¹ Melik Nâsır, nikâh işlemleri için 1238 (H. 635) Nisan-Mayıs zamanlarında İbnü'l-Âdim'i Kayseri'ye göndermiştir. Melik Nâsır adına İbnü'l-Âdim, Melike Hatun adına ise Kemalüddin Kamyar vekil olarak tayin edilmiştir. Sultan II. Gıyâseddin tarafından nikâh işlemleri en erken sürede tamamlanmış ve elli bin altın karşılığında nikâh kıyılmıştır. Nikâh işlemlerinin adından, Keykubadiye Sarayı'nda büyük bir eğlence düzenlenmiştir.³⁸² Nikâhtan sonra birçok altın, gümüş hediyelikler dağıtılmış ayrıca İbnü'l-Âdim tarafından bin altın hediye edilmiştir. Bu evlilik ile birlikte Eyyûbi Devleti Selçuklulara bağlı olmuştur.³⁸³

Melike Hatun 1253-1254 (H. 650-651) yılları arasında Anadolu'dan Dımaşk'a gelmiş ve eşi Melik Nâsır'dan 1255-1256 (H. 652-653) tarihlerinde el-Alâeddin dünyaya gelmiştir. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in üvey kardeşlerine yaptığı bu muamele iktidar kavgasında sadece erkek kardeşlerini tehdit görmediğini gösterir.

³⁷⁸ Redford, 124; Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler", 309.

³⁷⁹ Eyyûbi Hükümdarı Selahaddin Eyyûbi'nin kardeşi, Melik Âdil'in kızıdır. bkz. Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", 36.

³⁸⁰ 1230 yılında Halep'te doğmuştur. Babası Melik Aziz'in ölmesi üzerine Eyyûbilerin Halep ve Dımaşk Meliki olmuştur (1236-1260). Yaşı küçük olduğu için Dayfe Hatun'un himayesinde hareket etmekteydi. Halep topraklarını korumayı ve genişletmeyi amaç edinmiştir. Ancak hem haçlılar hem de Moğollar ile karşı karşıya gelmiştir. Memlük Devleti ile ilişkileri bozulmuştur. Hatta bir taraftan Moğol saldırısı ile karşı karşıya kalırken bir taraftan da Memlükler tarafından suikast düzenlenmiştir. Kurtulmayı başaran Melik Nâsır, bir süre sonra yakalanıp Hülâhu'ya teslim edilmiş ve öldürülmüştür. Bkz. Cengiz Tomar, "el-Melikü'n-Nâsır, Yûsuf", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/78-79.

³⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 406; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 577; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 255; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 49.

³⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 406; İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), IV; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 255.

³⁸³ İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, IV; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 366; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", 413; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Dügün Törenlerine Bir Bakış", 32; Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", 269.

Sultanın ölümünden sonra ülkede çıkan genel af dolayısıyla I. Alâeddin Keykubad'ın kızları tekrar memleketlerine dönmüştür. Burada anneleri adına Melike-i Âdile Kümbeti (Çifte Kümbet) inşa ettirdikleri³⁸⁴ ifade edilmesine rağmen Melike Hatun'un, Anadolu'ya hiç dönmediği tahmin edilmektedir.³⁸⁵

Elde edilen kaynaklarda Melike'nin yaşamı hakkında çok az bilgi sahibi olunmaktadır. Melike-i Adiliyye'nin kızı olduğu bundan dolayı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in merkezden uzaklaştırmak için yaptırdığı bir evlilik olarak düşünülebilir. Yaşamı boyunca ne yaptığı ne zaman ve nerede öldüğü ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak Keyhüsrev'in ölümünden sonra sürgünden geri dönen kardeşlerinin arasında olmadığı bilgisine ulaşılmaktadır.

³⁸⁴ Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 62–63; Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 86–87.

³⁸⁵ Hacıgökmen, “I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, 124; Bekmez, “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Âdile”, 270.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YIKILIŞ DÖNEMİ MELİKELERİ (1237-1308)

Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra Sultan olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, dini bir niteliği olan Baba İshak isyanı ortaya çıkmış ve Gıyâseddin Keyhüsrev bu isyanı bastırmakta zorluk çekmiştir. İsyanın zor bastırıldığını gören Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin o kadar da güçlü olmadığını anlayarak Selçuklulara saldırmışlar ve yapılan Köseadağ Savaşı neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti büyük bir yenilgi alarak Moğollara bağlı hale gelmiştir. Bu yenilgi Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışını hızlandırmıştır.

Moğolların egemen olduğu dönemde özellikle Melikelerin maiyetinde bulunan kişiler ile birlikte kaçtığı görülmektedir. Dönem incelendiğinde Bizans asıllı olan Melikelerin Moğol baskısından Bizans İmparatorluğu'na sığındıkları görülmektedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşlerinden Gürcü Hatun'un Moğollara esir düştüğü, diğer eşi Berduliye Hatun'un Bizans İmparatorluğu'na sığındığı kaynaklarda belirtilmektedir. Melikelerin bu dönemde de Moğol tahakkümüne rağmen kendi çocuklarını tahta çıkartmak istemişlerdir. Selçuklu Sultanları, devleti güçlü tutmak için yabancı devletlerle siyasi evlilikler gerçekleştirmiştir. Yıkılış döneminde Melikelerin durumuna bakıldığında özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk kez görülen bir evlilik meydana gelmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Melike Selçuka Hatun Moğollara gelin olarak verilmiştir. Abaka Han'ın oğlu Argun Han ile yapılan evlilik ulemanın tepkisine sebep olmuştur. Selçuka Hatun, eşinin ölümünden bir müddet sonra Anadolu'ya tekrar geri dönmüştür.

3.1. Melike Gürcü Hatun

Gürcü Hatun, Gürcü Kraliçesi Rosudan ile Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrul Şâh'ın oğlu olan Gıyâseddin Mesûd'un kızıdır. Bu da Gürcü Hatun'un Selçuklu soyuna³⁸⁶ mensup olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda ismi Thamara olarak geçmektedir. İlk evliliğini II. Gıyâseddin Keyhüsrev³⁸⁷ ile yapmıştır.³⁸⁸ Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Gürcü kalelerine akınlar düzenlemesi ve bazı Gürcü topraklarını ele geçirmesi³⁸⁹, Ahbaz (Gürcü) Kraliçesi Rosudan'ı korkutmuş ve bunun üzerine Gürcü Kraliçesi, Sultan Alâeddin Keykubad'a bir mektup göndermiştir. Yazmış olduğu mektupta: kendisinin Sultanın kulu olduğunu, her isteğine boyun eğdiğini, onun yüceliğinin kendisini affedebileceğini, topraklarını kendisine bırakmasını, buna karşılık olarak da Selçuk ve Davud soyundan gelen kızını gelin olarak oğlu Gıyâseddin'e vermek istediğini, bu şekilde kurulacak akrabalık bağı ile güçlü bir bağ elde edilebileceğini ifade etmiştir.³⁹⁰ Bu mektup ile beraber iki taraf arasında yapılan

³⁸⁶ Tuğrul Şâh Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğludur. Babasının vefatı ile kardeşler arasında bir iktidar mücadelesi yaşanmış ve bu mücadeleyi Tokat Meliki Süleyman Şâh kazanmıştır. Süleyman Şâh, kendisine karşı bağlılığını bildiren Elbistan Meliki Tuğrul Şâh'a Erzurum'u idare etmesi için vermiştir. 1200 tarihlerinde Gürcüler ile birçok mücadelede bulunmuş ve onları ağır yenilgilere uğratmıştır. Bir müddet sonra Gürcü Kraliçesi Rosudan, Tuğrul Şâh'ın oğlu ile Hristiyan olması şartıyla evlenmiştir. Bu evlilikten Thamara ve David dünyaya gelmiştir. Thamara, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenmiş, bir müddet sonra da Gürcü Hatun adını almıştır. Bkz. Faruk Sümer, "Tuğrul Şâh", TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul, 2012), 346–47. Gürcüler 1223 yılında Ahlat bölgesine akınlar düzenlemiş ve Tuğrul Şâh'ı zor durumda bırakmışlardır. Gürcü Kraliçesi Rosudan ise yapılan müzekarelere karşılık Tuğrul Şâh'ın oğlu ile Hristiyan olması koşulu ile evlenme teklifinde bulunmuş ve Tuğrul Şâh bu teklifi mecbur kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugrul-sah>; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 81.

³⁸⁷ II. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1221 yılında doğdu. 7 yaşında iken Erzincan ve çevresine melik olarak gönderilmiştir. Babası I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra devlet eşrafi sayesinde tahta çıkarılmıştır. Saadettin Köpek'in etkisiyle yanında bulunmayan devlet adamlarını ortadan kaldırmıştır. Keyhüsrev, Bir süre sonra Saadettin Köpek'in taht hevesinde olduğunu anlamış ve onu öldürtmüştür. Bu sırada ortaya çıkan Babai Ayaklanmasını güçlükle bastırmışlardır. Bu ayaklanma ile devletin zayıf düştüğünü düşünen Baycu Noyan Anadolu'ya sefer düzenlemiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev, Köseadağ yenilgisinden sonra Ermeniler üzerine düzenlemiş olduğu Tarsus kuşatması sırasında 25 yaşlarında iken vefat etmiştir. Bkz. Ali Sevim, "Keyhusrev II", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/348-350.

³⁸⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 88; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 578.

³⁸⁹ Osman Turan, eserinde Hâh kalesi dahil olmak üzere yaklaşık otuz kalenin ele geçirildiğini, her yerin Gürcü cesetleriyle dolduğunu ve Selçukluların birçok ganimet elde ettiğini ifade eder. Bundan dolayı Gürcü Kraliçesi, Kemaleddin Kamyar'a elçi göndererek barış teklifinde bulunmuş ve buna karşılık da kızını Selçuklulara gelin olarak vermiştir. Bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme, Araştırmalar)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1958), 79.

³⁹⁰ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 167; Ersan ve Alican, *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, 139.

görüşmelerde Prenses Tamara ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in evlenmesine karar verilmiştir.³⁹¹

İki taraf arasındaki anlaşmadan sonra Gürcü Hatun'un güzelliğini duyan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kraliçe Rosudan'ın kızı ile evlenmek için yalvardığı ve birçok hediyeler gönderdiği ve kızının dinine karışmayacağına dair yeminler ettiği ifade edilmektedir.³⁹² Düğün akdi Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra gerçekleşmiştir. Evliliğin gerçekleştirilmesi için Şehâbeddin Kirmâni, birçok değerli hediye ile birlikte Tiflis'e gitmiştir. Burada hazırlıkların tamamlanmasıyla gelin alayı ile Konya'ya doğru yola çıkmıştır. Şehâbeddin Kirmâni, Erzincan'a vardığı zaman Sultan'a ulaklar aracılığı ile haber göndermiş ve bu haber ile Kayseri'de düğün hazırlıklarına başlanmıştır. Gelin alayının Kayseri'ye gelmesiyle, Gıyâseddin Keyhüsrev ve Gürcü Hatun'un düğünü gösterişli bir şölen ile gerçekleşmiştir.³⁹³

Prenses Tamara'ya yani Gürcü Hatun'a din değiştirmesi konusunda herhangi bir baskıda bulunulmamıştır. Gordlevski, Gürcistan Kraliçesi Rosudan'ın kızını din değiştirmemesi şartı ile gelin verdiğini ifade etmektedir.³⁹⁴ Gürcü Hatun için '*İberyalı bir Kraliçe'nin Hristiyan kıyafetler ile Selçuklu sarayına geldiği*' şeklinde bahsedilmektedir. Öyle ki evlendikten sonra yanında Papaz ve Gürcü hizmetçiler hatta Rosudan'ın yeğeni David'de bulunmuştur.³⁹⁵ Saraya Hristiyan olarak gelen Tamara bir süre sonra İslam'ı kabul etmiş ve Gürcü Hatun adını almıştır. İslam'ı kabul ettikten sonra Selçuklulara gelin geldiği sırada yanında bulunan David ve Katolik Papaz³⁹⁶

³⁹¹ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 465; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 20; Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", 38; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 66; Özbek, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîler'in Siyasi İlişkileri (1175-1250)", 348; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 67.

³⁹² Ömer Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 13, sayı 33 (2016): 388.

³⁹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 414; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 466; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 73; Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 104–5; İbni Bibi, *Selçuknâme*, 162; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", 33.

³⁹⁴ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 57.

³⁹⁵ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), 115.

³⁹⁶ Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın yeğeni David ve Papazın esir edilme süresi, Tatarların Anadolu'ya gelişine kadar sürmüştür. Esir tutuldukları kaleden Tatarlar tarafından serbest bırakılmışlardır. Bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 538.

yakalanarak esir edilmişlerdir.³⁹⁷ Gürcü Hatun'un Müslüman olmasından sonra 1280 (H. 678)'lerde hâlâ Kapadokya Beliserama Kilisesi Hamisi olduğu ve hâlâ Hristiyan olan halk ile ilişkilerini sürdürdüğü ifade edilmektedir.³⁹⁸ Yine Gürcü Hatun'un Kapadokya-Beliserama Kilisesi'ndeki freskte Basileios Giagoupes ile beraber resmedildiği belirtilir.³⁹⁹ Hatta Gürcü Hatun'un Kapadokya Kilisesi'ndeki Basileous'u usta olarak gördüğü ifade edilmektedir.⁴⁰⁰ Gordlevski, yazmış olduğu eserde Gürcü Hatun'dan *Kiçi Hatun* diye bahsetmektedir.⁴⁰¹

Osman Turan'ın Gürcü kaynaklarında yapmış olduğu çalışmalarda, Gürcü Hatun'un zorla İslam dinine girdiği ifade edilmektedir. Gürcü Kraliçesi Rosudan, yeğeni David'i öldürmesi için kızı Gürcü Hatun'a birçok mektup yazmıştır. Bu mektuplar karşılığını bulmayınca Kraliçe Rosudan damadı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e mektup göndermiştir. Kendi oğlunu tahta çıkartmak amacıyla kızı ve yeğenine iftira atma teşebbüsünde bulunmuş bu sebeple de yazmış olduğu mektupta, Gürcü Hatun'un David ile bir münasebetinin olduğunu ifade etmiştir. Gürcü Kaynaklarına göre, bu mektubu okuyan Sultan, eşini zorla İslam dinine sokmuş ve David'i de hapsedirmiştir. Ancak Gürcü kaynakları haricinde elde bulunan diğer kaynaklara bakıldığında, Gürcü Hatun'un zorla İslam dinine girmediği, kendi isteği doğrultusunda din değiştirdiği görülmektedir.⁴⁰²

Kraliçe Rosudan'dan gelen mektuba öfkelenen Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gürcü Hatun'un kuzeni olan David'i önce denize attırdığı ardından da bir kuyuya atılmasını istediği ifade edilmektedir. David'in kuyudan çıkamaması için etrafı ve üzeri taşlarla örülmüştür. Babası tarafından David'i gizlice korumak için görevlendirilen Sason adında biri David'in hapsedildiği yeri öğrenmiştir. Sason, gizlice bir tünel kazmış ve yaşamını sürdüreceği kadar yiyecek ile yaklaşık beş yıl kadar

³⁹⁷ Abû'l-Farac, 537; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 94; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 68; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 68; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 103-4.

³⁹⁸ Shukurov, "Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği", 105.

³⁹⁹ Shukurov, 106; Shukurov, *The Byzantine Turks*, 204.

⁴⁰⁰ Eastmond, *Tamta's World (The Life and Encounters of a Mediaval Noblewomen from the Middle East to Mongolia)*, 341.

⁴⁰¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 242.

⁴⁰² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 415; Bıçak, "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)"; Çiftçiöğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 15; Bekmez,

David'e yardım etmiştir.⁴⁰³ Ömer Subaşı'nın çalışmasında kullandığı Gürcü kaynaklarında, II. Gıyâseddin keyhüsrev'in bu mektubu okuduktan sonra eşi Gürcü Hatun'u bütün gücüyle dövdüğü ifade edilmektedir. Melike'nin yanında bulunan hizmetçileri ya öldürdüğü ya da sürgüne gönderdiği belirtilmektedir.⁴⁰⁴ Bu konu ile ilgili Nejat Kaymaz eserinde, Rosudan'ın kızı Tamara ve yeğeni David'i, Gıyâseddin Keyhüsrev'i gizlice öldürmesi için görevlendirdiğinden bahseder. Ancak sarayda uzun müddet kalan Tamara ve David'in kendi çıkarlarını korumak için yazdıkları mektupların Sultan'ın eline geçtiği, bundan dolayı da Sultan'ın eşini zorla Müslüman etmeye çalıştığı, akabinde David'i hapsedtiği ve beraberindeki birçok kişiyi de öldürdüğü ifade edilir.⁴⁰⁵

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, eşi Gürcü Hatun'a fazlasıyla düşkündü. Bastırmış olduğu devlet paralarında güneş ve aslan temsilinde kendisini ve eşini yansıtmak istemiştir Aslında Sultanın dinar ve dirhem üzerine eşinin resmini bastırmaya çalıştığını ancak bu durumun ileri gelenler tarafından kabul edilmediğini, bundan dolayı da güneş ve aslan temsilini kullandığını ve bu güneş temsilinin eşini ifade ettiğini dile getirmektedir.⁴⁰⁶

Gıyâseddin Keyhüsrev'den biri erkek (II. Alâeddin Keykubad), iki kız (Aynü'l-Hayat-Havendzâde) çocuğu olmuştur. Gürcü Hatun'un İslam'ı kabul ettikten sonra hem sosyal hem de siyasi alanda etkinliği giderek artmıştır.⁴⁰⁷ Sultanın, Gürcü Hatun'a karşı zaafı, onun yakınlarının ve birçok Gürcü komutanın sarayda önemli konumlara gelmesine ve saray içinde rahat bir şekilde hareket etmelerine sebep olmuştur. Saray içerisinde dağıtılan rüşvetler ile birçok kişinin hak etmediği askeri rütbelere ve önemli rütbelere elde ettiği görülmektedir.⁴⁰⁸ Öyle ki bazı kaynaklarda II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in dinsizleştiği ve önüne bırakılan her belgeyi imzaladığı ifade

“Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 105; Subaşı, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, 390.

⁴⁰³ Subaşı, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, 390–91.

⁴⁰⁴ Subaşı, 393.

⁴⁰⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 416; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 151.

⁴⁰⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 415; Şapolyo, *Selçuklu İmaratı Tarihi*, 185; Mahmud, *Selçuk-nâme I-II*, II–155; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 75; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 269; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 104.

⁴⁰⁷ Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 68.

edilmektedir.⁴⁰⁹ Gıyâseddin Keyhüsrev, kendisinden sonra oğlu Alâeddin Keykubad'ı doğar doğmaz sultan ilan etmiştir. Hem Gürcü Hatun'un soy bakımından üstünlüğü hem de Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşine karşı aşırı düşkünlüğünün veliaht tayin etmede rol oynadığı düşünülmektedir.⁴¹⁰

Moğollar'ın Anadolu'yu işgalleri sırasında eşi II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun ve maiyetindekilerle birlikte Ermeni topraklarına doğru kaçmışlardır.⁴¹¹ Ancak Ermeni Kralı Moğolların hoşnutluğunu kazanmak amacıyla Selçuklu Hanedanına mensup olan kişileri Moğollara teslim etmişlerdir. Bu kişiler içerisinde Gürcü Hatun'un da bulunduğu ifade edilmektedir.⁴¹² Gürcü Hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (1246) Mûineddin Süleyman Pervâne⁴¹³ ile nikâh kıymıştır.⁴¹⁴ Bazı kaynaklar Gürcü Hatun'un, Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi değil, ikisinin çocukları olan ve Gürcü Hatun ismini taşıyan kişi olduklarını ve bu kişinin Pervâne ile evlendiğinden bahseder.⁴¹⁵ Gürcü Hatun'un Pervâne ile evliliğinden sonra Müslüman olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁶ Mûineddin Pervâne, Gürcü Hatun ile evlenmesinin sonucunda devlet idaresini istediği gibi yönetebilmiştir.⁴¹⁷

Gürcü Hatun, bu evlilikten sonra Mevleviliğe ilgi duymaya başlamış ve Mevlâna'nın en yakınlarından biri olmuştur. Mevlâna'nın talebelerinden Hüsâmeddin Çelebi, dostları ile sohbet ortamında bulunurken bir anda yanındaki dervişlerden birini

⁴⁰⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 125; Kaymaz, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, 58; Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", 392; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-232.

⁴⁰⁹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 334.

⁴¹⁰ Kansu Ekici, "Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)" (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005), 4.

⁴¹¹ Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 100.

⁴¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 451-52.

⁴¹³ II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziridir. Bu görevinden önce de Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuştur. Moğol baskısının oldukça fazla olduğu bir dönemde devleti idare edebilmeyi başarmıştır. Ancak ölümü ile de Moğol baskısı giderek artmıştır. Kendisine rakip gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırmıştır. Bu hareketi ile devletin çöküşünü hazırlayan kişi olmuştur. Çocukları tarafından 1277-1322 yıllarında Sinop'ta Pervâneoğulları Beyliği kurulmuştur. Bkz. Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/91-93.

⁴¹⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 154; Çiftçiöğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 16.

⁴¹⁵ Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 89.

⁴¹⁶ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 269.

⁴¹⁷ Yasemin Aktaş, "Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Saltanatının İlk Yılları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 55 (2015): 203; Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", 394.

Gürcü Hatun'a göndermiş ve başına bir felaket gelmesini istemiyorsa⁴¹⁸ bulunduğu ortamı terk etmesi gerektiği haberini göndermiştir. Gürcü Hatun bulunduğu saraydan çıktıktan hemen sonra sarayın duvarı çökmüştür. Bu olaydan sonra Gürcü Hatun, Mevlâna'ya daha bağlı bir hale gelmiş, ihtiyacı olan kişilere sadakalar vermiş ve Hüsâmeddin Çelebi'ye hediye olarak on bin dirhem Sultânî ve beş bin dirhem Yûsûfî göndermiştir.⁴¹⁹

Mevlâna'nın harem dairesinde yaşayan Şeyh Selâhâddin'in kızı, hattat Mevlâna Nizâmeddin ile evlendirilmek istenmiştir. Ancak evlendirilmek istenen Hediye Hatun'un kendine ait bir çeyizi bulunmamaktaydı. Mevlâna, çeyiz sorununun halledilmesi için saraydan Usta Hatun'u yanına çağırarak ve Hediye Hatun'un bu durumunu anlatması için Gürcü Hatun'a göndermiştir. Gürcü Hatun, kendi hazinesinden birkaç kat kıyafet, kıymetli mücevherler, yüzük, gerdanlık, küpe, bilezik gibi takılar hazırlatmıştır. Bunun yanı sıra ev eşyası olarak da perde, halı, kilim seccade ve tam bir mutfak takımından oluşan bakır kaseler, tepsi ve kazanlar hazırlatarak, Hediye Hatun'un çeyizi tamamlanmış ve Usta Hatun aracılığıyla Mevlâna'ya teslim edilmiştir. Hazırlanan çeyizler o kadar fazlaydı ki, Mevlâna bu çeyizlerin yarısını Hediye Hatun'a verirken diğer yarısını da Ârif Çelebi'nin annesi Fatma Hatun'a vermiştir.⁴²⁰

Selçuklu hanedanından olan kadınlar, erkeklerin ailelerine getirdikleri gelirlerin bir kısmına sahip olmaktaydılar ve bu gelirlerin tasarrufu tamamen onlara aitti. Kendilerine ait sarayları, yanlarında bulunan hizmetçileri ve kendi tasarruflarında bulunan hazineleri vardı.⁴²¹ Nitekim Gürcü Hatun'a Mevlâna'nın müridi Bedreddin'den hediye olarak bir yakut verilmiş, bunun karşılığında da Gürcü Hatun, Bedreddin'e seksen bin sultani değerinde hediyeler göndermiştir. Mevlâna'ya ait olan bir gömlek,

⁴¹⁸ Buna benzer bir durum Gömeç Hatun'un da başına gelmiştir. Sohbet ortamında bulunan Gömeç Hatun'un yanına bir anda Mevlâna gelip Gömeç Hatun'u tavanın çökeceğine dair uyararak, oda boşaltıldıktan hemen sonra tavan çökmüştür. Bkz. Kazım Paydaş, "Eflâkî'nin Menakıb'ül Ârifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, sayı 8 (2013): 469, <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=1869>; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 50.

⁴¹⁹ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menakibi II (Manakib al-Ârifin)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet, 1973), 177.

⁴²⁰ Ahmet Eflâkî, II-157; Paydaş, "Eflâkî'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", 461-62; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 69; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 79; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düşün Törenlerine Bir Bakış", 28.

Alâmeddin Kayser tarafından Gürcü Hatun'a hediye olarak verilmiştir. Bunun karşılığında da Gürcü Hatun, Kayser'e yüz bin dinar hediye etmiştir.⁴²²

Gürcü Hatun, Mevlâna'ya o kadar bağlıydı ki her zaman onun yanında olurdu. Bir gün Gürcü Hatun'un Kayseri'ye gitmesi gerekmiş olup, Mevlâna'yı görememe sıkıntısına girmişti. Bunun üzerine Aynü'd-devle-i Rumi isminde bir ressamdan Mevlâna'nın resmini çizmesini istemiştir. Rumi, Mevlâna'dan resminin çizilmesi için izin almak istemiş, daha konuyu kendisi ile konuşmadan Mevlâna'dan '*yapabilirsen ne ala*' sözünü işitmiştir. Aynü'd-devle, çizdiği resimlere her bakışında resmin değiştiğini görmüş ve Mevlâna'nın birbirinden farklı yaklaşık yirmi adet resmini çizip, Gürcü Hatun'a vermiştir. Gürcü Hatun, bu resimleri yanına alıp, o şekilde yolculuğa çıkmıştır.⁴²³

Gürcü Hatun, Mûineddin Pervâne'ye bir sebepten dolayı kırılmış ve bundan dolayı kendisinden boşanmak istemiştir. Pervâne'nin istediği şeyi kabul etmesi karşılığında onu affedebileceğini dile getirir. Pervâne bu isteğini kabul edeceğine dair yemin ettikten sonra Gürcü Hatun, Pervâne'nin kendisini boşamasını ister. Bu durum karşısında çaresiz kalan Pervâne bu durumu engellemeye çalışmış ve Mevlâna'dan yardım istemiştir. Mevlâna, eşini alttan almasını ve onu oyalayarak geçiştirmesini dile getirir. Gürcü Hatun ve Mûineddin Pervâne'nin bir kızı olduğu ve isminin de Gürcü Hatun (Ayn-ül-Hayat) olduğu dile getirilmektedir.⁴²⁴ Gürcü Hatun'un kızı Ayn-ül-Hayat'ın da Mevleviliğe ilgi duyduğu ve sürekli bu ortamlarda bulunduğu belirtilmektedir.⁴²⁵

Gürcü Hatun, Mevlâna vefat ettiği zaman Alâmeddin Kayser'e türbesinin yapımı için yardımlarda bulunmuş, parasının yetmediği zaman eşi Mûineddin Pervâne'den

⁴²¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 303.

⁴²² Paydaş, "Eflaki'nin Menakıb'ül Ârifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", 470.

⁴²³ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Manakib al-Ârifin)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet, 1973), 400-401; Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 91; Paydaş, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", 476; Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 31.

⁴²⁴ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Manakib al-Ârifin)*, 405; Paydaş, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", 466; Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", 395; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 81.

⁴²⁵ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Manakib al-Ârifin)*, 287.

seksen bin dirhem ve Kayseri gelirlerinden yaklaşık elli bin dirhem destekte bulunarak türbenin yapımını tamamlanmıştır.⁴²⁶ Anadolu Selçuklu Devleti'nde sadece Melikler eğitim görmemiş, bunun yanı sıra Sultan kızlarına da ‘‘muâllimler’’ eğitim vermiştir. Nitekim Gürcü Hatun’un sarayında Usta Hatun adında bir muâllim bulunmaktaydı.⁴²⁷ Memlük Hükümdarı olan Baybars, 1277 (H. 675)’de Anadolu şehrine girdiğinde Mûineddin Pervâne ile beraber vezir Fahreddin Ali, naip olan yeğeni Eminüddin Mikâil, Müstevfî Celâleddin Mahmud, Atabeg Mecdeddin Muhammed’in bulunduğu önemli devlet adamları ile eşi Gürcü Hatun ve yanında bulunan yaklaşık 400 cariyesi ile beraber Tokat’a gitmiştir. Sultan Baybars, Kayseri’de Cuma namazını kılmış ve burada kendisine birçok hediye takdim edilmiştir. Hediyelerin birçoğunun Gürcü Hatun’un ardında bıraktığı eşyalar olduğu söylenmektedir.⁴²⁸

Kaynaklarda Pervâne’nin Van bölgesinde, Moğollar tarafından 1277 yılında öldürüldüğü belirtilmektedir.⁴²⁹ Ebu’l-Ferec, Pervâne’nin Ermenistan’daki Aladağ bölgesinde, Moğollarla bir ziyafet sofrasına oturduğunu bahseder. Şarap içmeyen Pervâne’ye kısırak sütü ikram edilir. 1276 (H. 674) yılında Moğol Han’ının verdiği işaret ile Pervâne parça parça edilerek öldürülmüştür.⁴³⁰ Bazı kaynaklarda Pervâne’nin bir ziyafet sırasında zehirlendiğinden bahsedilmez. Abaka Han⁴³¹, Mûineddin Pervâne’nin Tokat’taki mallarına el koymuş, ayrıca Pervâne’ye ait olan Şebinkarahisar kalesinin de teslimini istemiştir. Ancak kalenin Pervâne’nin adamları tarafından teslim edilmemesi, Pervâne’ye olan güvenin azalmasına neden olmuştur. Bundan dolayı da Abaka Han, Pervâne’nin öldürülmesini istemiştir. Mûineddin Pervâne yanında bulunan bazı adamları ile beraber iki rekât namaz kıldıktan sonra Ağustos 1277 yılında

⁴²⁶ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 108.

⁴²⁷ Merçil, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, 190.

⁴²⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII–333; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 164–65; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 278; Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, 143; Doğan, “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”, 89.

⁴²⁹ Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 188.

⁴³⁰ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi II*, 600.

⁴³¹ Hülagu’nun oğludur. 1234 yılında Moğolistan’da doğdu. Yaklaşık 17 yıl boyunca tahtta kalmıştır. Ülkesinde iç karışıklıklara izin vermemiş, istilan edilen yerlerdeki vergileri azaltmıştır. Yaşamı boyunca Müslüman olmamış geleneklerine bağlı kalmıştır. Bkz. Faruk Sümer, “Abaka”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/8.

öldürülmüştür.⁴³² Moğol tehlikesinden dolayı Tokat bölgesine giden Gürcü Hatun'un hayatı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁴³³

Özellikle sosyal yaşamda etkin olan Gürcü Hatun'un banisi olduğu en önemli eser 1273 (H. 673) yılında vefat eden Mevlâna Celâleddin Rumi için yapılmış olan Konya Mevlâna Türbesi'dir. Türbe, Mevlâna'nın ölümünden sonra 1274 (H. 674) yılında Gürcü Hatun, eşi Mûineddin Pervâne, Sultan Veled⁴³⁴ ve Alâmeddin Kayser tarafından inşa edilmiştir.⁴³⁵ Kubbe-i Hâdra olarak anılan türbe, dokuz kubbeden oluşan bir bölümde bulunmaktadır. Türbenin kible cephesi ve iki yan tarafı kapatılmış olup; dört fil ayağı üzerine inşa edilmiştir. Yapının altında bulunan türbe, yapısı gereği ilk mezar odası olan türbedir.⁴³⁶ Türbe ilk hali ile günümüze kadar gelememiştir. Türbenin etrafında birçok eklemeler yapılmıştır. Yapının ilk hali değerlendirildiğinde süslemede çini sanatının yoğun olduğu ifade edilebilir. Günümüze kadar gelmiş olan bu yapının en önemli kısmı Mevlâna için yapılan Sandukadır. Oldukça yüksek ve geniş olarak tasarlanan sanduka babası Bahaddin Veled'in mezarının üzerinde bulunmaktadır.⁴³⁷

Elde edilen kaynaklar Gürcü Hatun'un Selçuklu soyundan gelen bir Prenses olduğunu göstermektedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evliliğinden sonra Selçuklu sarayına Hristiyan kimliği ile geldiği kaynaklarda geçmektedir. Bazı kaynaklarda Gürcü Hatun'un bir müddet sonra Müslüman olduğu yazılırken, bazı kaynaklarda da Mûineddin Pervâne ile evlendikten sonra Müslüman olduğu belirtilmiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yaşamı süresinde Hristiyan halkla olan ilgisi, Kilise ziyaretlerinin olması ya hâlâ Hristiyan olduğunu ya da Müslüman olsa da aradaki bağı kopartmak istemediği kanısını vermektedir.

Eşi Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gürcü Hatun'a karşı büyük bir sevgi duyduğunu, bundan dolayı da bastırıldığı paralarda onu temsilen güneş ve ay simgesi kullandığı görülmektedir. Hatta bu etki ile devlet yönetiminde birçok Gürcü asıllı kişilerin görev

⁴³² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-335.

⁴³³ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 106.

⁴³⁴ Sultan Veled, 1226 yılında Larende'de doğmuştur. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin oğludur. Dedesi Bahaeddin Veled'in adını kullanmıştır. Yazmış olduğu şiirlerde Veled mahlasını kullanmıştır. Bkz. Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/521-522.

⁴³⁵ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 108-9.

⁴³⁶ Bekmez, 109.

⁴³⁷ Bekmez, 110.

aldığı bilgisi yer almaktadır. Eşinin ölümünden sonra Mûineddin Pervâne ile evlenmesi siyasi alanda da etkin olduğu fikrini verse de bu evliliğin daha çok Mûineddin Pervâne'ye yaradığı anlaşılmaktadır. Nitekim Pervâne bu evlilik ile Moğolların da desteğini almış ve devleti bu şekilde idare etmiştir. Pervâne ile evliliği süresinde Gürcü Hatun'un Mevleviliğe ilgi duyduğu, sürekli Mevlâna'nın etrafında ona büyük bir sevgi ve bağ ile bulunduğu görülmektedir. Nitekim Mevlâna adına Konya'da yaptırmış olduğu Konya Mevlâna Türbesi, bu sevginin derecesini görmek açısından önemli bir örnektir. Pervâne ile evliliği süresinde ondan boşanmak istemesi, Gürcü Hatun'un otoritesinin, daha etkin olduğu fikrini vermektedir.

3.2. Melike Gâziye Hatun (Eyyûbi Melike'si)

Gaziye Hatun, Halep emiri Melik Nâsır'ın kız kardeşi ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci eşi. Tahta geçen Gıyâseddin Keyhüsrev, I. Alâeddin Keykubad zamanında yapılan anlaşmaların yenilenmesi için Tokat kadısı olan İzzeddin'i Halep'e göndermiştir. Görüşmelerde bir yandan iki taraf arasında ittifak sağlanırken, bir yandan da Gıyâseddin Keyhüsrev Melik Nâsır'ın kız kardeşi ile evlenme talebinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra kız kardeşi Melike Hatun'u da Melik Nâsır'a gelin olarak vermeyi teklif etmiştir. Melik Nâsır tarafından bu teklifin kabul edilmesi üzerine, nikâh hazırlıklarına başlanmıştır. Öncelikle Melik Nâsır'ın kız kardeşi Gâziye Hatun için nikâh akdi yapılmıştır. Daha sonra da 28 Haziran 1238 (H. 635) yılında Gıyâseddin Keyhüsrev'in kız kardeşinin nikâh akdi yapılmıştır.⁴³⁸

Nikâh akdi sırasında Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev adına Tokat kadısı bulunmuş ve Hanefî mezhebine göre İbnü'l-Âdim tarafından nikâh kıyılmıştır. Ağustos 1237 (H. 634) yılında yapılan evlilik sonucunda her iki gelin için de mihr olarak elli bin altın ödenmiş ve çevreye birçok altın dağıtılmıştır. Nikâh akdi, halka açık bir şekilde Halep sarayında yapılmıştır. Sultan II. Gıyâseddin bir taraftan Eyyûbi melikin kızı ile nikâh kıyarken diğer taraftan da kendi kardeşini en-Nâsır ile evlendirmiştir. Bu şekilde

⁴³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 406; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-299; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 411; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 577; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 255; Özbek, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyübîler'in Siyasi İlişkileri (1175-1250)", 356.

de iki taraf arasındaki bağlar giderek güçlendirilmiştir.⁴³⁹ Bu evlilik ile beraber Gıyâseddin Keyhüsrev, Nusaybin ve Sincar bölgesini Artuklu hâkimi olan Artuk Arslan'a, Hıms hâkimi Melikü'l Mücahid'e Habur bölgesini ve son olarak da Harran'ı Melikü'l Muzaffer'e ıkta olarak vermiştir. Bu doğrultuda da Gıyâseddin Keyhüsrev, Eyyübi ve Artuklu hükümdarlarını kendine tabi bir hale getirmiştir. Kendilerine karşı yapılacak olan herhangi bir ittifakta müttefik olmuşlardır.⁴⁴⁰

Bu teklif kabul edildikten sonra Nâsır, Gıyâseddin Keyhüsrev'in hakimiyetini kabul etmiş ve onun adına para bastırıp, hutbe okutmuştur. Melik Nâsır'ın kızının Gâziye Hatun olduğu kaynaklarda geçmekle beraber, annesinin bir cariyeye babasının ise Halep emiri el-Aziz olduğu ifade edilmektedir. Dâyfe Hatun'un torunudur. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Abdülmelik b. es-Salih İsmail ile evlenmiştir. Ölünceye kadar onun yanında bulunmuştur.⁴⁴¹ Halep Emiri Melik Nâsır'ın kızı ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi olduğu bilgisinin dışında Gaziye Hatun ile ilgili elde edilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

3.3. Melike Berdûliye Hatun

Melike Berduliye Hatun, Rum asıllı Hristiyan bir aileden gelmektedir. Bazı kaynaklarda bu Berduliye Hatun, Bizans İmparatorunun kardeşi olarak geçmektedir.⁴⁴² II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenmiş, bu birliktelikten II. İzzeddin Keykâvus⁴⁴³

⁴³⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 406; İbnü'l-Adim, *Bugetü't-taleb fî Tarihi Halep (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, IV; Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 166; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 412; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", 413; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-230; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 66; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düşün Törenlerine Bir Bakış", 32.

⁴⁴⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-299.

⁴⁴¹ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 70-71.

⁴⁴² Melek Göksu Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", içinde *Selçuk 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (Konya: Ubak Yayınevi, 2020), 166.

⁴⁴³ 1235 yılında doğmuştur. Babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine devlet adamları tarafından tahta çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra tahtın bir tarafına IV. Rükneddin Kılıç Arslan diğer tarafına da II. Alâeddin Keykubad'ı oturtmuşlardır. Bu dönemde Moğol baskısının yoğun olması sebebiyle, Moğollardan habersiz tahta kimin çıkacağına karar verilemezdi. Bu dönemde Moğol elçileri kurultaya gelmesi için Anadolu Sultanını da davet etmişti. Ancak sultanın yerine IV. Kılıç Arslan gönderildi. Bundan dolayı Moğollar Selçuklu sultanını tanımayarak IV. Kılıç Arslan'ın sultan ilan ettikleri ve İsfahânî'nin azledildiği bildirildi. Ancak Emir Celâeddin Karatay kardeşler arasında çıkacak buhranı önlemek için üç kardeşi aynı anda tahta çıkartmışlardır. Daha çok kardeş mücadelesinin ve Moğol baskısının ön planda olduğu dönemde II. Keykâvus, 1278 yılında Kırım'da vefat etmiştir. Bkz. Faruk Sümer, "Keykâvus II", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/354-356.

dünyaya gelmiştir.⁴⁴⁴ II. İzzeddin Keykâvus'un dışında bu evlilikten bir kızının olduğu ancak isminin bilinmediği ifade edilmektedir.⁴⁴⁵ Kaynaklarda ismi Berdûliya veya Pardûliya olarak geçerken, Rumca da Prodoulia şeklinde ifade edilmektedir. Yabancı kaynaklarda bu hatunun Romalı bir rahibin kızı olduğu ifade edilmektedir. Bir rahip kızı olmasına rağmen ailesi oldukça yüksek bir statüye sahiptir.⁴⁴⁶ Melike için Rum ifadesinin kullanılması, onun Yunan Ortodoks kimliğini taşıdığını göstermektedir. Shukurov'un aktardığına göre Tarihçi Simon, bu Hatun'u Yunanlı bir rahibin kızı olarak belirtmiştir. Yine William of Rubruck'da bu Hatun'un Yunanlı bir cariyeye olduğunu belirtmiştir. Hatta bu kaynaklarda Sultan II. İzzeddin Keykâvus için "Hristiyan soydan gelen bir çocuk" diye bahsedilmektedir.⁴⁴⁷

Selçuklu sarayında farklı bir inanca mensup evlilikler oldukça fazladır. Bu evlilikler sırasında, gelinler kendi din ve inançlarını, kültürlerini istedikleri şekilde yansıtabilmişlerdir. Bunun yanı sıra evliliklerinden doğan çocukların vaftiz edildiği, özellikle Bizans kültürüne yabancı bir şekilde büyümedikleri ifade edilmektedir. II. İzzeddin Keykâvus ve çocuklarının doğar doğmaz vaftiz edildiği ifade edilmektedir. Hatta Konstantinopolis'te bulundukları sırada onlara Hristiyan muamelesi yapılmış ve dini ibadetlere katılmalarına izin verilmiştir. Keykâvus'un Bizans'tan Altın Orda Devleti'ne⁴⁴⁸ sığınması üzerine, Bizans tarafından Sultanın Hristiyan kimliği sorgulanmıştır. Ancak kaynaklarda Sultan Keykâvus, Hristiyan olduğunu ve bunu ispatlayacak delilleri olduğunu ifade etmektedir. Sultan İzzeddin Keykâvus'un çocuklarının Hristiyan isimleri bilinmese de bir oğlunun "Konstantin" adı ile vaftiz edildiği ifade edilmektedir.⁴⁴⁹ Bu vaftiz edilen oğlun yanı sıra İstanbul'da doğan bir Hristiyan kızının olduğu da dile getirilmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁴ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 413; Çiftçioglu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", 16.

⁴⁴⁵ Shukurov, *The Byzantine Turks*, 108.

⁴⁴⁶ Shukurov, 107.

⁴⁴⁷ Shukurov, 106; Shukurov, "Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği", 100.

⁴⁴⁸ Kurucusu Batu Han'dır. Deşt-i Kıpçak bölgesinde 1241-1502 yılları arasında hüküm süren Moğol-Türk devletidir. Bkz. Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/538-540.

⁴⁴⁹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 284; Shukurov, "Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği", 112-13; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 98.

⁴⁵⁰ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 284.

Berdûliye Hatun'un İslam dinine girmediği, yaşamını Hristiyan olarak geçirdiği ifade edilmektedir.⁴⁵¹ Nitekim onun Hristiyan kimliği Bizanslı tarihçiler tarafından da doğrulanmaktadır. Bizanslı tarihçi Prachymeres (Phamires), Berdûliye Hatun'u aşırı derecede iyi bir Hristiyan olarak açıklamıştır. Nikepheros Gregoras'da, Sultan İzzeddin Keykâvus ile ilgili Hristiyan atalarının oğlu olarak bahsetmektedir.⁴⁵²

Eşi II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının hemen ardından vezir Şemseddin İsfahânî, Berdûliye Hatun'un oğlu olan İzzeddin Keykâvus'u tahta oturtmuş, Rükneddin Kılıç Arslan ile Gürcü Hatun'dan olan Alâeddin Keykubad'ı tahtın sağına ve soluna oturtmuştur. Şemsettin İsfahânî'nin, Devlet idaresinde etkisinin oldukça fazla olması sadece Sultan II. İzzettin Keykâvus'un yaşının küçük olmasından kaynaklanmamaktaydı. Bunun yanı sıra Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresi Moğollar tarafından Şemsettin İsfahânî'ye verilmiştir. Yani aslında İsfahânî'nin devlet içerisinde bu kadar rahat bir tutum sergilemesi, Moğollardan kaynaklanmamaktaydı. Bir süre sonra mevcut konumu da İsfahânî'ye yetmeyecektir. Bundan dolayı taht sorununu hallettikten sonra, devlet içinde saygısızca bir tutum sergilemiş ve Sultan'ın eşi Berdûliye Hatun ile evlenmiştir. İsfahânî'nin bu evliliği yapma amacı hanedana ortak olmak ve devlet bünyesine kendi soydaşlarını yerleştirmektir.⁴⁵³

Ancak hanedan üyesi olmayan İsfahânî'nin yaptığı bu evlilik, devlet adamları tarafından hoş görülmemiştir. Bundan dolayı da birçok kişi ile arasının bozulmasına neden olmuştur. Hatta Beylerbeyi olan Şerefeddin Mahmud, Şemseddin İsfahânî'nin yaptığı bu saygısızca tavra karşı isyan girişiminde bulunmuştur.⁴⁵⁴ İsfahânî, etrafında kendisine güç oluşturacağını düşündüğü beyleri ortadan kaldırmış ve bütün kontrolü eline alarak bir Sultan gibi hareket etmeye başlamıştır. Bazı beyler, özellikle Şemseddin İsfahânî ile Berdûliye Hatun'un evliliklerini kıskanmışlardır. Bundan dolayı da Moğol Han'ı Güyük Han'ın huzuruna çıkararak; Şemseddin İsfahânî'nin önemli beyleri öldürdüğünü, Moğol Hanlığından habersiz Sultan tayin ettiğini ve Sultanın eşi ile evlilik

⁴⁵¹ Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 103.

⁴⁵² Shukurov, *The Byzantine Turks*, 107.

⁴⁵³ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 413; Ekici, "Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)", 12; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 132; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 279; Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", 117.

⁴⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 463.

yaptığını dile getirmişlerdir.⁴⁵⁵ Devlet idaresinin kendi kontrolüne alan İsfahânî, iki yıl kadar kontrolü sağlamıştır. Ancak Selçuklu ordusu karşısında mücadele edememiş ve teslim olmuştur. Şemseddin İsfahânî'nin teslim olduktan sonra öldürdüğü beylerin yakınları tarafından yaklaşık üç gün süren işkence sonunda öldürüldüğü ifade edilmektedir.⁴⁵⁶ Bu evlilik sonucunda Berdûliye Hatun'un bir oğlu olduğu dile getirilmektedir.⁴⁵⁷

Berdûliye Hatun'un Kir Hâdid ve Kir Kedid (Hâye) isminde iki erkek kardeşinin olduğu ve bunların Sultan II. İzzeddin Keykâvus zamanında Emir-i âhûr ve Beylerbeyliği gibi önemli görevlerde bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁵⁸ Keykâvus'un tahta geçtiği sırada 17 yaşında olduğu, bundan dolayı da dayılarının siyasette aktif olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ölümle tehdit edebilecek kadar ileri gitmişlerdir. Kyr Hâdid ve Kyr Hâye, Moğolların Anadolu'ya 1256 (H. 653) yılında düzenledikleri sefer sonucunda Borgulu Kalesi'ne sığınmışlardır.⁴⁵⁹ Hatta bu durum o kadar çok etkisinin göstermişti ki, Sultan İzzeddin Keykâvus, Bizans'a kaçtığı sırada dayıları, Anadolu'da kalmaya devam etmişlerdir. Rükneddin IV Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykavus taht mücadelesine girmişlerdir. Bu mücadele sırasında Kyr Hâdid Bizans tarafına geçerken, Kyr Hâye ise Sultan II. İzzeddin'e sadık bir şekilde öldürülmüştür.⁴⁶⁰

Kir unvanı aileye mensup oldukları soydan dolayı verilmiş ve bundan dolayı Berdûliye Hatun için de Kira unvanı kullanılmıştır. Hz. Mevlâna'nın eşi olan Kira Hatun'un Berdûliye Hatun ile akraba olduğu düşünülmektedir. Berdûliye Hatun, Şemseddin İsfahânî ile evli iken bu akrabalık kurulmuştur. İsfahânî, II. İzzeddin Keykavus ile Mevlâna'nın sohbetine gitmiştir. Bu sırada bekar olan Mevlâna'yı

⁴⁵⁵ Turan, 465; Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", 118.

⁴⁵⁶ Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", 118.

⁴⁵⁷ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 548; Ekici, "Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)", 13; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 585; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 279; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 71; Shukurov, *The Byzantine Turks*, 109; Doğan, "Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler", 85-86; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 103.

⁴⁵⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 489.

⁴⁵⁹ Turan, 503; Ekici, "Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)", 40; Shukurov, *The Byzantine Turks*, 110.

⁴⁶⁰ Ekici, "Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)", 30; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 102.

evlendirmek istemiştir. Bu Hatun'un Berdûliye Hatun'un akrabası olan Kirâ Hatun olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶¹

IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus arasında meydana gelen taht mücadelesinin sonucunda Keykâvus, Konya'yı terk ederek Antalya'ya gitmiştir. Özellikle Moğol ordusunun Muineddin Pervane ve kardeşi Rükneddin ile birlikte Aksaray'a doğru gelmesi onu korkutmuştur.⁴⁶² Muineddin Pervane'nin Türkmenlerle iş birliği yaptığı iddiasıyla Kılıç Arslan'ın şikâyet etmesi, Moğolların hareketinde etkili olmuştur.⁴⁶³ İzzeddin Keykavus, Memluk sultanı Baybars tarafından Mısır'a davet edildi. Fakat Hristiyan olan dayılarının yönlendirmesiyle İstanbul'a gitmeye karar vermiştir.⁴⁶⁴ 1261 (H. 659) yılının sonlarına doğru 50 yaşında olan annesi Berdûliye Hatun'u, Hristiyan dayılarını ve maiyetinde bulunan adamlar ile değerli mücevherleri yanına alarak İstanbul'a gitmek üzere Antalya limanından hareket etmiştir. II. İzzeddin Keykavus, İstanbul'da ailesine mensup olan kişiler ile birlikte, sarayların birinde yaşamını sürdürdüğü⁴⁶⁵ ifade edilmektedir.⁴⁶⁶ Bizans İmparatoru VIII. Mihail, İzzeddin Keykavus'a Anadolu Selçuklu tahtına oturabileceği vaatlerinde bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Memlûk Devleti ile Altın Orda Devleti, Moğollara karşı II. İzzeddin Keykavus'un desteklenmesini istiyordu. Ancak Bizans İmparatoru bu desteği vermekten çekinmiştir. İzzeddin Keykavus yanında bulunur iken Moğollar ile ilişkilerini akrabalık kurarak güçlendirmiştir.⁴⁶⁷

İzzeddin Keykâvus'un, İstanbul'da iken Anadolu'dan bazı kişilerin ona bağlı olarak yanına gelmesinden dolayı güçlü bir konuma geldiğini düşünmüştür. Bundan dolayı da yanında bulunan emirleri ile beraber Bizans tahtına göz dikme cüreti

⁴⁶¹ Mehmet Ali Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 20-21.

⁴⁶² Sümer, "Keykâvus II", 354-56.

⁴⁶³ Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", 167.

⁴⁶⁴ Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", 717; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 32; Melek Göksu Erdeğer, "'Melek Mansour' Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi", 3. *Sosyal Bilimler Kongresi*, 2020, 186.

⁴⁶⁵ II. İzzeddin Keykavus, İstanbul'da bulunduğu zamanlarda yaşamını zevk ve eğlence içinde geçiriyordu. Yunan bereket tanrısı Dionysos'e övgülerde bulunuyor ve soylular ile birlikte sarhoş oluyordu. Bu yaşam tarzı ona Konya'daki taktı unutturmuştur. Bkz. Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", 168.

⁴⁶⁶ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 148; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 284; Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 103.

⁴⁶⁷ Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", 718.

göstermişlerdi. Ancak bu durum Bizans İmparatoru VIII. Mihâel tarafından duyulmuş⁴⁶⁸ ve Keykâvus'un maiyetinde bulunan diğer kişilerin ise Hristiyan dinine geçmeleri istenmiş⁴⁶⁹, aksi takdirde ölümle tehdit edildikleri ifade edilmiştir. Bu durumu kabul etmeyen çoğu kişi öldürülmüştür.⁴⁷⁰ II. İzzeddin Keykâvus, annesi Berdûliye Hatun ve iki oğlu Rükneddin Keyumers ile Gıyâseddin Melik Mesûd, Rumeli taraflarında bulunan Enez kalesine sürgün edilmiştir. Keykâvus'un İstanbul'da gördüğü bu muamelenin Hülâgu'dan⁴⁷¹ çekinmesi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷²

II. İzzeddin Keykavus, Enez kalesinde hapis tutulduktan bir süre sonra halası ile evli olan Altın Orda Devleti'nin Hükümdarı Berke Han'ın askerleri tarafından kurtarılmıştır.⁴⁷³ II. İzzeddin Keykâvus'un 1262 (H. 660) yılında Enez kalesinde tutulduğu sürede Hristiyan olması için birtakım işkencelere maruz bırakıldığı ifade edilmektedir. Bu işkencelerin Hülâgu tarafından yapıldığını Berke Han öğrenmiş ve İzzeddin Keykâvus ile beraber Mesûd ve Keyûmers adındaki iki oğlunu Enez Kalesi'nden kurtarmıştır. Yine Berke Han'ın İzzeddin Keykâvus'a iyi muamelede bulunduğu ve onu kızı⁴⁷⁴ ile evlendirdiği ifade edilmiştir.⁴⁷⁵ Ceneviz vesikasından görülmektedir ki yaşamının geri kalanını Kefe'de, “*Keykavus*” adında bir sarayda geçirmiştir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁸ Bizans İmparatorluğu'nu ele geçirme teşebbüsünün Sultanın dayısı Kyr Hadid tarafından duyurulduğu belirtilmektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 499.

⁴⁶⁹ II. İzzeddin Keykâvus'un maiyetinde bulunanlar Hristiyan olmayı kabul etmemişlerdir. Bundan dolayı başta İzzeddin Keykâvus'a en çok hizmeti bulunan Ali Bahadır olmak üzere birçok kişi öldürülmüştür. Bu sırada Emir'i Ahur Uğurlu öldürülecekken kendisi Ayasofya'ya sığınmıştır. Bizans geleneklerine göre buraya sığınan kişi affedilmekteydi. Bundan dolayı Uğurlu öldürülmemiş, sadece gözlerine mil çekilmiştir. Bkz. Ekici, “Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)”, 58.

⁴⁷⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 56–57.

⁴⁷¹ İlhanlı Devleti'ni 1256-1265 yıllarında idare etmiştir. Devletin hem kurucusu hem de ilk hükümdarıdır. Cengiz Han'ın torunudur. 1265 yılında henüz 48 yaşında iken Meâga'da ölmüştür. Bkz. Abdülkadir Yuvalı, “Hülâgû”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/473-475.

⁴⁷² Merçil, “Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, 719; Ekici, “Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)”, 58; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 284.

⁴⁷³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 57; Ekici, “Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)”; Shukurov, *The Byzantine Turks*, 113.

⁴⁷⁴ Bu kişinin Urbay Hatun olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Erdeğer, “Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin”, 170.

⁴⁷⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-322; Merçil, “Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, 719.

⁴⁷⁶ Erdeğer, “Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin”, 170; Erdeğer, “‘Melek Mansour’ Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi”, 187.

Keykâvus'un Anadolu topraklarından kaçmasına ve Selçuklu Devleti'nin sona yaklaşmasına sebep olarak gösterilen durumlardan biri de akrabaları olan Kir Hâdid ve Kir Hâye adındaki Hristiyan dayılarının olduğu ifade edilmektedir. II. İzzeddin Keykâvus'un dayılarına Selçuklu Devleti içinde önemli mevkiller verdiği görülmektedir. Nitekim dayılarının hem devlet içindeki entrikaları hem de Moğollara karşı yaptıkları entrikalar, Selçuklu Devleti'nin sona yaklaşmasını hızlandıran durumlardan biri olmuştur.⁴⁷⁷

Berdûliye Hatun'un Şemseddin İsfahânî ile evliliğinden sonra herhangi bir evlilik yapmadığı görülmektedir. Ölümü ile ilgili iki ihtimal üzerinde durulmaktadır. Birinci ihtimal, oğlunun kaçışından sonra intihar etmiş olabileceği yönündedir. İkinci ihtimal ise, Konstantinapol'den Yunanistan'ın Orta Makedonya bölgesindeki yer olan Beroya/Veroya'ya getirildiği ve ölünceye kadar burada tutulduğudur. Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1264-1265 (H. 662-663)'e kadar yaşadığı düşünülmektedir.⁴⁷⁸ Berduliye Hatun'un bu bölgede uzun süre yaşamasından dolayı şehirdeki kulelerden birine Berduliye Hatun'a atfedilen "Ana Kapısı" ismi verilmiştir.⁴⁷⁹

Bu yaşanan olaylarla beraber 15. Yüzyılda Makedonya taraflarında II. İzzeddin Keykavus'un torunlarının Hristiyan bir şekilde yaşamlarını sürdürdüğü ifade edilmektedir.⁴⁸⁰ Bunlardan biri olan Melik Konstantin'in Hristiyan olduğu belirtilmiştir.⁴⁸¹ Sultan soyundan geldiği için kendisine, "caesar" ve "sebastokrator" unvanları verilmiştir. Melik Konstantin, Bizans adına İmparator VIII. Manuel tarafından önce Peiga (Biga) ardından da Veroia bölgesinde vali olarak görev yapmıştır.⁴⁸² Bu bölgeye yerleştirilirken İmparatorun yaşlı olan kız kardeşi de yanlarına yerleştirilmiştir.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 503; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*.

⁴⁷⁸ Shukurov, *The Byzantine Turks*, 109.

⁴⁷⁹ Erdeğer, "“Melek Mansour” Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi", 187.

⁴⁸⁰ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 333.

⁴⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 500.

⁴⁸² Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", 173.

⁴⁸³ Şahin Kılıç, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 21, sayı 21 (2007): 247.

Melik Konstantin daha sonra İstanbul'a çağrılırken, diğer Melik adı bilinmemekle birlikte Balkanlarda Müslüman olarak yaşamıştır.⁴⁸⁴ Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid (1389-1402), Veroia bölgesini ele geçirdikten sonra bölgenin idaresini II. İzzeddin Keykavus'un torunlarından biri olan Lyzakos'a vermiştir. Bunun yanı sıra Lyzakos'un Selçuklu soyundan gelmesi, vergi muafiyeti almasını sağlamıştır.⁴⁸⁵

Elde edilen kaynaklarda Rum asıllı olan bu Hatun'un II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evliliğine rağmen Hristiyan inancından ayrılmadığını görülmektedir. Bununla beraber dünyaya gelen oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un da Hristiyan olduğu hatta doğar doğmaz vaftiz edildiği ileri sürülmektedir. II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans ile ilişkileri, Hristiyanlara karşı göstermiş olduğu iyi muamele bu düşünceye sebep olmuştur. Yine Berdûliye Hatun'un Hristiyan kardeşleri Kir Hâdid ve Kir Hâye'yi siyasette etkin bir duruma getirmesi, bürokraside Hristiyan kişilerin belli konumlara getirilmiş olabileceği fikrini vermektedir. Nitekim bu kardeşlerin özellikle Moğolların etkisinin bulunduğu dönemde Selçuklu politikalarına müdahaleleri, iç siyasetin çıkmaz bir hale geldiğini göstermektedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatı ile Berdûliye Hatun'un Şemseddin İsfahânî ile evlenmiş olması devletin düşmüş olduğu durum hakkında fikir vermektedir.

3.4. Melike Orbay (Orbay) Hatun

Melike Orbay Hatun, Altın Ordu Hükümdarı Berke Han'ın⁴⁸⁶ kızıdır. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile evlenmiştir.⁴⁸⁷ İslam dinin kabul ettiği kaynaklarda geçmektedir. Eşi İzzeddin Keykâvus'un ölümü ile İlhanlı Sultanı Abaka Han'ın yanına gitmiştir.⁴⁸⁸ İzzeddin Keykâvus 1262 (H. 660) yılında Enez kalesinde Hristiyan olması için birtakım işkencelere maruz bırakılmıştır. Bu işkencelerin Hülagu tarafından yapıldığını Bereke Han öğrenmiş ve İzzeddin Keykâvus ile beraber Mesûd ve Keyûmers adındaki iki oğlunu Enez Kalesi'nden kurtarmıştır. Berke Han İzzeddin Keykâvus'a iyi muamelede

⁴⁸⁴ Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", 176.

⁴⁸⁵ Kılıç, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", 247.

⁴⁸⁶ Cengiz Han'ın torunudur. Altın Orda Devleti'nin başına 1256-1266 yılları arasında geçmiştir. Tahta geçtikten sonra sürekli İlhanlı Devleti ile mücadele etmiştir. Altın Orda Devleti içinde ilk Müslüman kişi olarak tarihe geçmiştir. Kur'an-ı Kerim'i öğretmek için okul yaptırmış; müezzin ve imamları sarayda bulundurmıştır. Enver Konukçu, "Berke Han", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/506-507.

⁴⁸⁷ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 233; Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 75; Erdeğer, "Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin", 170.

⁴⁸⁸ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 76.

bulunmuş ve onu evlendirmiştir. Bazı kaynaklarda bu kızın Berke Han'ın kızı olduğu ifade edilse de bazı kaynaklarda da net bir bilgi verilmemektedir.⁴⁸⁹

Bazı kaynaklarda II. Gıyâseddin Mesûd, Moğol Han'ı tarafından Urbay Hatun adındaki kişi ile evlendirmek istediği bahsedilmektedir.⁴⁹⁰ Moğol geleneğine göre eşi ölen bir kadın eşinin en büyük oğlu ile evlenebilirdi. II. İzzeddin Keykavus'un ölümü ile birlikte Melike Urbay Hatun'da eşinin en büyük oğlu olan II. Gıyâseddin Mesud ile evlenmek istemiştir. Bu evliliğin gerçekleşmesi için Altın Oda Hükümdarı olan Mengü Timur Han'ın zorlamasına rağmen II. Gıyâseddin Mesud, üvey annesi ile evlenmeyi reddetmiş ve bir süre sonra Kırım'dan ayrılmıştır.⁴⁹¹ Ancak buna rağmen Urbay Hatun 1281 (H. 679) yılında Kırım'dan hareket eden bir gemi ile Anadolu'ya gelmek istemiştir. Bu yolculuk sırasında Frenk korsanlar tarafından saldırıya uğramıştır. Korsan saldırısında mallarını kaybettikten sonra Samsun'a geçmiştir.⁴⁹² Samsun'dan Amasya'ya geçen Urbay Han, Abaka Han tarafından Tebriz'e getirildi. 1290 (H. 688) yılına kadar Tebriz'de kalan Urbay Hatun, Argun Han tarafından II. Gıyâseddin Mesud ile evlenmesi için Konya'ya gönderilmiştir. Başlangıçta II. Gıyâseddin Mesud tarafından reddedilen bu evlilik gerçekleşmiştir.⁴⁹³

Berke Han'ın kızı olduğu dışında yaşamı hakkında eldeki kaynaklardan herhangi bir bilgi sahibi olunamamıştır. Orbay Hatun'un II. İzzeddin Keykâvus ile evlendikten sonra İslam dinini kabul ettiği görülmektedir. Bu evliliğin iki devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Keykâvus'un Bizans'ta esir tutulması durumunda Berke Han'ın müdahalesi, Keykâvus'un Altın Orda Devleti içindeki değerinin olduğu fikrini verebilir. Urbay Hatun'un 1281 (H. 679) yılında Korsanlar tarafından Anadolu'ya gelirken saldırıya uğraması, onun Anadolu'daki varlığının devam ettiğini göstermektedir.

⁴⁸⁹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-322; Konukçu, “Berke Han”, 5/506-507; Ömer Subaşı, “Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın”, *ANASAY* 6 (21) (2022): 25.

⁴⁹⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 297.

⁴⁹¹ Erdeğer, “‘Melek Mansour’ Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi”, 191.

⁴⁹² Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 233.

⁴⁹³ Erdeğer, “‘Melek Mansour’ Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi”, 191; Subaşı, “Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın”, 26.

3.5. Melike Gömeç Hatun

Melike Gömeç Hatun, Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın⁴⁹⁴ eşidir. Bu evlilikten III. Gıyâseddin Keyhüsrev dünyaya gelmiştir. Aslen Tokat'lı olup, mezarı Konya da bulunmaktadır. II. Mesûd döneminde, torunlarını saltanata ortak etmek amacıyla Türkmenler ile ittifak yapmıştır. Bu ittifaktan başarılı sonuç alan Gömeç Hatun, torunlarını tahta oturtmuştur. Sultanlığının yarısını kaybeden Mesûd, Argun Şâh ile görüşme kararı almıştır. Ancak bu sırada Gömeç Hatun da torunlarından birini yanına alarak Argun Şâh ile görüşmek için yola çıkmıştır. Esas olarak Gömeç Hatun, Anadolu Selçuklu Devleti'nin II. Mesûd ile iki torunu arasında paylaştırılmasını istemekteydi. Bir müddet sonra Moğollar, bu iki çocuğun Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in soyundan gelmediklerini belirterek, Gömeç Hatun'un yanında bulunan şehzadeyi öldürüp, bu Hatun'u da Sivrihisar'a hapsedmişlerdir.⁴⁹⁵

Mevleviliğe ilgi duyan Hatun, Mevlâna'nın müritlerinden biri olmuştur.⁴⁹⁶ Bundan dolayı Mevlevi kaynakların birçoğunda “kutlu kraliçe” olarak bahsedilmektedir.⁴⁹⁷ Gömeç Hatun, bir gün evinde kadınlardan oluşan yakın çevresi ile otururken, birdenbire Mevlâna oraya gelmiş ve Gömeç Hatun ve yanındakilerin bulundukları ortamı hemen terk etmelerini istemiştir. Kadınlar, o ortamı terk ettikten hemen sonra odanın tavanı çökmüştür. Mevlâna'nın hayatını kurtarması ile Gömeç Hatun, birçok kişiye sadaka vermiş ve toplamda yedi bin dinar dirhem dağıtmıştır.⁴⁹⁸ Yine Mevlâna'nın müritlerinden olmak isteyen Kemaleddin Kâbi, Mevlâna'ya sema verirken, misafirleri için dağıttığı şekeri yeteri kadar bulamamış, bunun için de Gömeç

⁴⁹⁴ 1240 yılında doğmuştur. Babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'dir. Kardeşleri II. Alâeddin Keykubad ve Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte tahta çıkmışlardır. Eğlenceye ve içkiye düşkün biriydi. Bundan dolayı da yönetim Mûineddin Pervâne'nin elin geçmiştir. Moğollara hizmet vermekte ve İlhanlı Devleti'ne her yıl vergiler vermekteydi. Bkz. Faruk Sümer, “Kılıç Arslan IV”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/403-405.

⁴⁹⁵ Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 192-93; Kesik, “Mesud II”, 29/342-344; Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 84.

⁴⁹⁶ Dertli, “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”, 80.

⁴⁹⁷ Elif Özcan Uğur ve Sevim Yılmaz Önder, “Mevlevi Menâkıbnâmesi Mahzenü'l-Esrâr'da Kadın Motifi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 47 (2022): 614.

⁴⁹⁸ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler Risâle*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1997), 93; Paydaş, “Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, 469; Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 2019.

Hatun'dan yardım istemiş, Gömeç Hatun da yaklaşık on nebat şeker yardımında bulunmuştur.⁴⁹⁹

Gömeç Hatun'un sosyal hayattaki konumundan dolayı sürekli saygı görmüştür. Buna örnek olarak Sultan Veled Divan'ında ki kaside gösterilebilir.⁵⁰⁰ Kaside de Gömeç Hatun'dan şu şekilde bahsedilmektedir:⁵⁰¹

“Ey Tercüman Gömeç Hatunun eşiğine köleler gibi başını koy da bizim hizmetlerimizi arzet! Benim selamımı ilet ve her zaman yerde bir gülşen gökte bir ay olduğunu söyle. Güzeller onun yüzünün gölgesi gibidirler. Etrafında dönüp dolaşıyorlar ve hepsi de: Ey ay yüzlü senin güzelliğin gibi cihânda güzellik yoktur!”

Gömeç Hatun'un, kendi adına yaptırmış olduğu herhangi bir inşa bulunmamaktadır. Adına yapılmış olan türbe Konya şehrinin kuzeyinde, Musalla mezarlığı denilen yerde, eşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan tarafından yaptırılmıştır.⁵⁰² Gömeç Hatun türbesinin XIII. yüzyılda da yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir.⁵⁰³ Türbe yapısı eyvan tipi türbe olarak geçmekte olup, türünün en güzel örneklerindendir. Büyük ve sivri kemerleri bulunan türbede mozaik desenler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle mor ve firuze tarzda çini mozaiklerle kaplanmıştır. Ancak türbe yapım şekli ile günümüze kadar gelememiştir. Nitekim duvarların alt kısımlarında çinilerin örüldüğüne dair izler görülmektedir. Yaklaşık üç metre boyunda olan alt kısım kesme taşlarla düzgün bir şekilde örülmüştür. Türbenin boyutu ve şekli olarak diğer türbelerden ayrıldığı düşünülmektedir. Bu düşünceye kayıtlarda geçen “Gûr-Hâne-i Gömeç Hatun” ifadesinden varılmaktadır.⁵⁰⁴

Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan kayıtlarda, mezar dört tarafı taşlık Gömeç Ana Tekkesi veya Konya Gömeç Hatun Tekkesi-Medresesi⁵⁰⁵ diye ifade

⁴⁹⁹ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Manakib al-Ârifin)*, 227; Paydaş, “Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, 84; Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 49.

⁵⁰⁰ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 91.

⁵⁰¹ Bekmez, 91.

⁵⁰² Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 28; Ekici, “Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)”, 91.

⁵⁰³ Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 51.

⁵⁰⁴ Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 28.

⁵⁰⁵ Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 92.

edilmektedir. Yapıt üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak yine de Gömeç Hatun'un Konya bölgesinde 1240 (H. 637)'lı yıllarda bazı yapılar inşa ettirdiği ifade edilmektedir.⁵⁰⁶ Konya'da bulunan Haccâm Bağı'nın Gömeç Hatun'un vakıflarından biri olduğu, bunun yanı sıra bağın sahibinin haccâm olduğu düşünülmektedir.⁵⁰⁷

Elde bulunan kaynaklardan Gömeç Hatun ile ilgili yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Hatun'un Tokat şehrinde dünyaya geldiği ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile evlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Özellikle Gürcü Hatun gibi Gömeç Hatun'un da Mevleviliğe ilgi duyduğu bundan dolayı sürekli sohbet ortamlarında bulunduğu, hayır işlerinde etkin olduğunu göstermektedir.

3.6. Melike Selçuka (Hüdâvend) Hatun

Melike Hüdâvend Hatun'un babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan olup, annesi Fatma Hatun'dur. Sultan Veled'in divanında Hüdâvend Hatun'un validesinin Fatma Hatun olduğunu söyleyerek bu ifadeyi kanıtlamıştır.⁵⁰⁸ Hüdâvend Hatun, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev⁵⁰⁹ döneminde, Kemaleddin İbn Rahat'ın⁵¹⁰ başında bulunduğu bir heyetle⁵¹¹ birlikte Tebriz'e götürülmüş ve Mayıs 1276 (H. 674) yılında Abaka Han'ın oğlu Argun Han⁵¹² ile evlenmiştir.⁵¹³ Bu evliliğin asıl amacı Selçuklu üzerindeki

⁵⁰⁶ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 91.

⁵⁰⁷ Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, 107.

⁵⁰⁸ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 414; Canan Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", *Turkish Studies-Social Sciences* 14, sayı 3 (2019): 1012.

⁵⁰⁹ Babası IV. Kılıçarslan'ın ölümü ile küçük yaşta tahta çıkmıştır. Bundan dolayı devlet yönetiminde Müineddin Pervâne'nin etkisi olmuştur. Bu dönemde Hatiroğlu isyanı vuku bulmuş, ayrıca Siyavuş yani cimri II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ederek Konya'da tahta çıkmıştır. Ancak bir süre sonra yakalanarak öldürülecektir. Bu sırada II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu II. Mesûd ve IV. Kılıçarslan oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev arasında Selçuklu toprakları paylaştırıldı. Ancak Ahmet Teküder'den sonra yerine geçen Argun Han, 1282 yılında II. Mesûd'u tahta çıkartıp, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i öldürtmüştür. Bkz. Ali Sevim, "Keyhusrev III", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/350-351.

⁵¹⁰ Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 167.

⁵¹¹ Kemaleddin İbn Rahat'ın bulunduğu heyette, Müineddin Pervâne, naip Emüniddin Mikail, Fahreddin Ali ve bazı emirler bulunmaktaydı. Bu heyet Selçuka Hatun'u Moğol ülkesine kadar götürmüş, burada birkaç gün kaldıktan sonra kendi ülkelerine dönmüşlerdir. Bkz. İbni Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 283.

⁵¹² İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın en büyük oğludur. 1261 yılında doğmuştur. 1284-1291 yılları arasında yani 7 yıl kadar İlhanlı tahtına oturmuştur. Budist olan Argun Han, 30 yaşında iken Çilehaneye girmiştir. Ancak buradan hastalanarak çıkmış ve 1291 yılında ölmüştür. Bkz. Faruk Sümer, "Argun", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/355-357.

Moğol hakimiyetinin daha etkili bir şekilde devam etmesini sağlamaktır. Normal şartlarda İslam hukukunda, Müslüman bir kadının yabancı biri ile evlenmesi mümkün değildir. Ancak Moğol baskısının giderek artması bu evliliği zorunlu hale getirmiştir.⁵¹⁴

İbni Bîbî, Sultan'ın kızlarından birinin Moğollara gelin gitmesi için bir ferman yazdığını, bundan dolayı da bu evliliğin gerçekleştiğini ifade eder.⁵¹⁵ Diğer taraftan bu evliliğin Moğol iktidarını güçlendirmek amacıyla Abaka Han tarafından emredildiği ifade edilmektedir.⁵¹⁶ Gıyâseddin Keyhüsrev, melikenin çeyiz hazırlığını kısa bir süre içinde tamamlamış ve Selçuka Hatun, Müineddin Pervâne'nin bulunduğu bir heyet ile birlikte yola çıkmıştır.⁵¹⁷ Ebu'l-Ferec eserinde, Mısırlıların, Melike Hüdâvend Hatun'u kaçırma planları yaptığı için, Pervâne tarafından Moğollara teslim edildiği ve onların hoşnutluğunu kazandığından bahseder.⁵¹⁸ Düğün şenlikleri yaklaşık bir hafta kadar sürmüştür.⁵¹⁹

Yapılan bu evlilik Müslüman kişiler tarafından kabul görmemiştir. Anadolu melikesinin Moğollara gelin gitmesi hoş karşılanmamış ve devlete karşı isyanlar ortaya çıkmıştır. Bu evlilikten sonra özellikle Hatiroğlu isyanı vuku bulmuştur.⁵²⁰ Hatiroğlu, Gıyâseddin Keyhüsrev'i yanına alarak Mısır'a doğru hareket etmişlerdir. Pervâne'nin Abaka Han'dan aldığı bu destek ile Hatiroğlu ve Gıyâseddin Keyhüsrev Suriye taraflarında yakalanmıştır. Hatiroğlu yakalandığı yerde öldürülmüş bu isyan ortadan kaldırılmıştır. Gıyâseddin Keyhüsrev ise yeniden tahta oturtulmuştur.⁵²¹

⁵¹³ Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 414; Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 674.

⁵¹⁴ Sevim ve Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, 186; Paydaş, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", 460; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 35; Subaşı, "Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın", 28-29.

⁵¹⁵ İbni Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, 279-80; Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1011.

⁵¹⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-331; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", 427; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 593; Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1011.

⁵¹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 537; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 77; Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 676.

⁵¹⁸ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 598; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 162; Çelik, "Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti", 142.

⁵¹⁹ Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 678.

⁵²⁰ Bakır, 679.

⁵²¹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 598; Bakır, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", 676-77; İbni Bibi, *Selçuknâme*, 233; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", X-248; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 36.

Argun Han, 1284 (H. 682)yılında amcası Ahmet Teküder'in⁵²² öldürülmesi üzerine, Moğol Hanedanlığı tarafından 1286 (H. 684) yılında İlhanlı Hükümdarı olmuştur. 1290 (H. 688) yılında Şam bölgesinde Arguniyye adında bir şehir inşa etmiştir. Yine Olcaytu⁵²³ zamanında Sultaniyye adında bir şehir yaptırmıştır. 10 Mart 1291 (H. 689) yılında Tebriz-Arran kışlığında aniden hastalanmış ve bir süre sonra ölmüştür. Budist olarak yaşamını sürdüren Argun Han ile Hüdâvend Hatun'un evliliğinin nasıl sürdüğüne dair bilgiler elimizde bulunmamaktadır. Hüdâvend Hatun'un, Argun Han'ın şehzadeligi döneminde, 1276-1283 (H. 674-681) yıllarında Arran, Mazendaran, Gürgen gibi kışlaklar ile Horasan yazlıklarında; tahta çıktıktan sonraki 1283-1291 (H. 681-689) yıllarında Başkent Tebriz ve Arran'da geçirdiği düşünülmektedir.⁵²⁴

Selçuka Hatun'un Moğol Devleti'ndeki yaşamının Gazan Han'a tesir ettiği düşünülmektedir. Gazan Han, doğduğu zaman babası Abaka Han tarafından Mugalcin adında bir bakıcıya bırakılmış, bir süre sonra da Selçuka Hatun'a verilmiştir. Gazan Han'ın Selçuka Hatun'un yanında yetişmesi, Moğolları Müslüman yapacak bir karakterin ortaya çıkmasında etkili olduğunu göstermektedir.⁵²⁵

Hüdâvend Hatun, eşinin ölümünden kısa bir süre sonra Anadolu'ya geri dönmüş ve Anadolu Selçuklu Sultanlığını, II. Gıyâseddin Mesûd ile paylaşmıştır. Hüdâvend Hatun, Tokat'ta yaşadıkdan bir süre sonra Niğde'ye geçmiş ve burada imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüdâvend Hatun'un 1291-1292 (H.689-690) yılında Tokat Halef Gazi Zaviyesi'nin kitabesinde Sultan olarak ifade edilmesi, bölgenin İlhanlılardan dirlik olarak verilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.⁵²⁶ Hüdâvend Hatun

⁵²² Müslüman olan ilk İlhanlı Hükümdarıdır. Hülagu Han'ın oğludur. Annesinin dini olan İslam'ı seçmiş ve Ahmed adını almıştır. Moğollar arasında İslam'ı yaymak için uğraşmamıştır. Müslüman olmasından çok devlet yönetimindeki kabiliyetsizliğinden dolayı tahtı kaybetmiştir. Bkz. Hamid Algar, "Ahmed Teküder", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/139.

⁵²³ Abaka Han'ın oğludur. Argun Han'ın ölümü ile 1291 yılında İlhanlı tahtına çıkmıştır. Müsrif ve dirayetsiz bir hükümdar olduğu söylenmektedir. Mısır ve Memlûk ile yapılan mücadeleler ve ülkede çıkan salgın hastalık sebebiyle devlet ekonomisi iyice bozulmuştur. Budist olmasına rağmen Müslümanlara karşı iyi; özellikle alim ve pirlere karşı cömert ve saygılıydı. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Olcaytu Han", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/345-347.

⁵²⁴ Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1012-13.

⁵²⁵ Subaşı, "Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın", 29.

⁵²⁶ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 38; Subaşı, "Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın", 30.

türbesinde yazan kitabede, büyük bir Melike olarak bahsedilmesi, Fatih döneminde Karaman vakıf kayıtlarında Hüdâvend Hatun'un Niğde ile Tokat şehirlerini İlhanlılardan toprak olarak aldığı, ayrıca burada Hükümdar olarak hareket ettiğinden bahsedilmektedir. Tokat'ta bulunan Halef Gazi Zaviyesi'ndeki kitabede de hükümdar olarak bahsedilmesi bu ifadeleri destekler niteliktedir.⁵²⁷ Niğde Beylerbeyi Türbesi'nde bulunan kitabede Hüdâvend Hatun'dan yüceltilerek bahsedilmiştir. Ayrıca 1292-1325 tarihlerinde yani 33 yıl süren bir saltanatının olduğu ve muhtemelen onun vefatına kadar bu saltanatın devam ettiği düşünülmektedir.⁵²⁸

Abaka Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Geyhâtu'nun, onun bütün eşleri ile evlendiği ifade edilmesine rağmen Hüdâvend Hatun'un böyle bir evlilik yapmış olabileceği ile ilgili kaynaklar bulunmamaktadır.⁵²⁹ Hüdâvend Hatun'un Tokat'tan bir toprak satın aldığı ve imzalanan senedin "Sultan Hatun" yazdırılmış olması, onun Anadolu'daki hakimiyetini kanıtlar niteliktedir.⁵³⁰

Türbesinin inşasından yirmi yıl sonra yani 1332 (H. 732) yılında vefat etmiştir.⁵³¹ Öldüğü zaman 65-70'li yaşlarda olduğu düşünülmektedir. Sultan Veled, Hüdâvend Hatun için 17 beyitlik bir divan şiiri yazmıştır.⁵³² Divanın bir kısmı şu şekildedir:⁵³³ *"Ey Âşıklar, sizin yanınıza bahara çemen gelir gibi ansızın zamanın Selçuk Hatun'u geldi: maruf ve asil bir şâh olup boy bos cihetinden babasına benzer, güzeller yıldızı gibidir o hem yerin hem göğün ayıdır."*

Yaklaşık on altı yıl boyunca eşi Argun Han ile evli kalmış ve Şaman olan Moğol toplumu ile iç içe olmuştur. Bundan dolayı da Hüdâvend Hatun'un, Moğol kültürünün tesirinde kaldığı ve mezar taşında da bu etkinin görülebildiği ifade edilmektedir.⁵³⁴ İbni Bibi, Hüdâvend Hatun'un evliliği meselesinde kendisinden şu şekilde bahsetmektedir: şerefi ve namusu ile örnek olan, babası Kılıç Arslan'ın haremının iffetlilerinden, endamı

⁵²⁷ Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1014.

⁵²⁸ Canan Parla, "Melike Hüdâvend Hatun ve Türbesi", *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* 3 (2017): 150-51; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 41; Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1013.

⁵²⁹ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 37.

⁵³⁰ Kara, 38-39.

⁵³¹ Parla, "Melike Hüdâvend Hatun ve Türbesi", 150.

⁵³² Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 106.

⁵³³ Bekmez, 169.

⁵³⁴ Parla, "Melike Hüdâvend Hatun ve Türbesi", 155.

güzel, ahlakı iyi olan, hoşgörölü tavrı ile Selçuklu hanedanının bayrağı göklerde dalgalanmıştır.⁵³⁵ Selçuklu melikesi ile ilgili bilgiler bazı kaynaklarda Hüdâvend Hatun olarak geçerken, bazı kaynaklarda ise Selçuki Hatun olarak geçmektedir. Yine bu Hatun'un Mevlâna ile bağlantısı olduğu görölmekte, buna ispat olarak da Sultan Veled Divanı'ndaki methiyeler gösterilmektedir.⁵³⁶

Niğde'de kendi adına bir türbe⁵³⁷ inşa ettirmiştir. Kaynaklarda bu tarih 1312-1313 olarak geçmektedir.⁵³⁸ Bu türbe İlhanlı valisi Sungur Bey döneminde inşa edilmiştir.⁵³⁹ Kümbet, sekizgen bir gövde üzerine altıgen bir külâh yapısı işlenerek inşa edilmiştir.⁵⁴⁰ Türbe kapısının girişinde bulunan pano üzerinde Allah'ın başışlayıcı olduğunu, türbeyi yaptıran Hüdâvend Hatun'un Allah'ın merhametini ve affi için dua ettiğinden bahsetmektedir.⁵⁴¹ Hüdâvend Hatun'un mezar taşının bir tarafında Tâhrim sûresinin 12. Ayeti ve Âl-i İmrân 195. Ayet yazılır iken, mezar taşının diğeri bir tarafında ise dua kısmı yer almaktadır. Bu kısımda isminin unutulması, mezarına kimsenin uğramaması ve ziyaret etmemesi için duada bulunmuş ve kendisinden kadın hükümdar olarak söz etmiştir. Türbesinin yanında bulunan beylerbeyi türbesi onun hükümdar olduğu veya hükümdar mertebesinde bir Selçuklu Prensesi olduğuna dair önemli bir kanıt olarak görölebilir.⁵⁴² Giriş kapısında ve türbe taşında yazılı olan duada, Hüdâvend Hatun'un evliliği boyunca Şaman etkisinde kalmasına rağmen kendi dinini hâlâ kuvvetli bir şekilde sürdürdüğünü bize göstermektedir.

Türbe, Selçuklu döneminin en ihtişamlı türbelerinden biri olarak görölmektedir. Türbenin giriş kapısının yüzeyi işlenmiştir. Mukarnaslı kavsaranın kuşatma kemeri, Rumilerle doldurulmuştur. Üst tarafına da bir kitabe yerleştirilmiştir. Sekizgen gövdenin kenarlarında bulunan üç pencere aslan kabartması ve siren figürleri ile süslenmiştir.

⁵³⁵ Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 608; Bekmez, "Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri", 167.

⁵³⁶ Ayşe Yivlik Neftçi, *Hüdâvend Hatun Kümbeti* (İstanbul: Kitabevi, 2018), 119.

⁵³⁷ Hüdâvend Hatun türbesi, ilk kez 19. Yüzyılda Texier tarafından hatalı bir şekilde incelenmiş ve I. Ahmet'in kızı Fatma Hatun'a ait olduğu ifade edilmiştir. Ancak daha sonra tekrar okunana kitabeden anlaşılmıştır ki kitabe Hüdâvend Hatun'a aittir. Bkz. Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1011.

⁵³⁸ Önkâl, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 28; Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 178.

⁵³⁹ Neftçi, *Hüdâvend Hatun Kümbeti*, 15.

⁵⁴⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*, VIII-394.

⁵⁴¹ Neftçi, *Hüdâvend Hatun Kümbeti*, 42.

⁵⁴² Neftçi, 91-92.

Kenarlarında bulunan sekizgen gövde yukarılara doğru on altı kenarlı bir kasnak şeklini almaktadır. Yapı içte de sekizgen olup, üst kısmı daire ya da elips (Pendantif) şeklinde inşa edilmiştir. Türbe, tamamen kesme taş ile kaplanmıştır. Bunun yanı sıra yapının güneyinde bulunan mihrap da zengin bir şekilde örülmüştür.⁵⁴³ Türbenin gövdesine bakıldığı zaman Budist inancına ait olan cennetle ilişkilendirilen sekiz sayısı ve sekiz taç yapraklı lotus simgesi bulunmaktadır. Türbenin gözdesinin üst kısmında ise aydınlanmanın sembolü olan on altı yapraklı lotus sembolünün var olduğu görülmektedir. Bütün bunlar düşünüldüğünde ise bu türbenin Moğol yaşantısına hâkim olan Hüdâvend Hatun'dan başka birinin yaptırmış olamayacağı düşüncesini akıllara getirmektedir.⁵⁴⁴

Hüdâvend Hatun 1291-1292 (H. 689-690) yılında Sultan II. Gıyâseddin Mesûd ile beraber Tokat'ta Halef Sultan Gazi Tekkesini yaptırmıştır. Kitabede ismi Selçuki Huvand Hatun olarak geçmektedir. Bu zaviye Hüdâvend Hatun tarafından mimar Halef b. Süleyman'a yaptırılmakla beraber, kendi türbesinden yirmi sene önce inşa ettirmiştir.⁵⁴⁵

Kaynaklarda Karamanoğlu Mehmet Bey'in Banu Hatun adında bir kişi ile evlilik gerçekleştirmiş olabileceğini ve bu kişinin ihtimal dahilinde Hüdâvend Hatun olabileceği ifade edilmektedir.⁵⁴⁶ 1303 (H. 702) tarihli belgede Sultan Hatun ismiyle anılan kişini Hüdâvend Hatun olduğu düşünülmektedir.⁵⁴⁷ Buna düşünceye varılması Hüdâvend Hatun ile Sultan Hatun'un Tokat şehri ile bağlantılarının olması görülebilir. Ayrıca iki Hatun'un çevrelerindeki kişiler arasındaki isim benzerliklerinin olmasıdır. Yani Sultan Hatun'un vekili gösterilen Abdullah Şücaüddin ile Hüdâvend Hatun'un yakınlarından biri olduğu düşünülen Şücâüddin adlı şâhısların aynı olduğu düşünülmektedir. Bu iki ismin aynı kişiyi ifade ettiğini göstermektedir.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Önkal, *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 28.

⁵⁴⁴ Parla, "Niğde Hüdâvend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım", 1018.

⁵⁴⁵ Neftçi, *Hüdâvend Hatun Kümbeti*, 118.

⁵⁴⁶ Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, 93.

⁵⁴⁷ Ahmet Akşit, "Sultan Hatun Hakkında", içinde *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen (Konya: S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5, 2011), 234.

⁵⁴⁸ Akşit, 235.

Eldeki kaynaklar, Hüdâvend Hatun'un Argun Han ile evliliği sonrası hayatı hakkında bilgiler vermektedir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı olan Hüdâvend Hatun, Moğol hanedanına gelin gitmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Nitekim Moğol ve Selçuklu arasında her ne kadar mücadeleler yaşansa da Sultan kızının gelin olarak gittiği örneğini Hüdâvend Hatun'la birlikte görülmektedir. Argun Han ile evliliği dönemindeki hayatı ile ilgili bilgiler yetersizdir. Ancak eşinin ölümü ile Anadolu'ya geldiği görülmektedir. Anadolu'ya geldikten sonra Sultan olarak hareket etmesi, toprak satın alması dikkat çekmektedir. Nitekim dönem itibari ile Anadolu'da bir Sultan var iken Hüdâvend Hatun'un da Niğde taraflarında bu vasıflarda hareket etmiş olması, Moğol-İlhanlı etkisinden mi kaynaklanıyordu? Bu konu hakkında net bir bilgi söylemek mümkün değildir. Türbe yapısına bakıldığında Moğollarla yaşamasına rağmen hâlâ Müslüman olduğunu ancak Moğol inancı ve kültürünün de etkisinde kaldığı yapmış olduğu türbe süslemesinde görülmektedir.

3.7. IV Rükneddin Kılıç Arslan ve Gazalya Hatun'un Kızı Melike Hatun

1303 yılında ortaya çıkarılan belgede IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı olarak Sultan Hatun adında Melike'den bahsedilmektedir. Buna istinaden de bu kişinin Cimri ile evlendirilmek istenen Melike olduğu kanısına varılmaktadır.⁵⁴⁹ Ancak bu iddianın doğruluğunu ispatlayacak bir kanıt elde edilen kaynaklarda bulunmamaktadır. Nitekim İbni Bibi gibi önemli tarihçilerin eserlerinde bu Melike'nin ismine yer vermemesi, Cimri ile evlendirilmek istenen bu kişinin Sultan Hatun olmadığını destekler niteliktedir. Sultan Hatun ismini taşıyan Melike'nin daha çok Selçuka (Hüdâvend) Hatun olduğu yönünde bilgi bulunmaktadır.⁵⁵⁰ Ancak İbni Bibi, Cimri ile evlendirilmek istenen kişinin validesi Gazalya Hatun olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵¹

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Karamanoğlu Mehmet Bey'in ısrarları ile Siyavuş (cimri) ile izdivacı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu evlilik için dört aylık çeyiz hazırlığına başlanmış ancak Siyavuş'un tahttan indirilmesi sonucunda izdivaç

⁵⁴⁹ Akşit, 233; Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 415.

⁵⁵⁰ Akşit, "Sultan Hatun Hakkında", 234.

⁵⁵¹ Kara, "Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)", 39.

gerçekleşmemiştir.⁵⁵² Bu Hatun 1332 (H. 732) senesinde vefat etmiş ve Niğde'ye defnedilmiştir.⁵⁵³ Konuyla ilgili elde edilen kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklarda Hatun'un Sivayuş Cimri ile evlendirilmek istendiği ancak sonuca varılmadığı görülmektedir. Babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan olan Hatun'un 1332 yılında vefat ettiği bilgisi dışında hayatı boyunca yapmış olduklarıyla ilgili bilgilere ulaşılamamıştır.

3.8. Melike Hatun

II. Gıyâseddin Mesûd, 13 yıllık bir iktidardan sonra Gazan Han tarafından azledilmiştir. II. Mesûd'un azledilmesi ile yerine III. Alâeddin Keykubad getirilmiştir. III. Alâeddin Keykubad, tahta geçtikten sonra Gazan Han'ın⁵⁵⁴ huzuruna çıkarak, ona karşı tabii olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Gazan Han'ın çok hoşuna gitmiş ve III. Alâeddin Keykubad'ı, Hülâgu'nın kızı ile evlendirmiştir. Bununla birlikte Gazan Han'ın kendisine verdiği yetki ile Anadolu topraklarında hukuki olarak yarı bağımsız hale gelmiştir.⁵⁵⁵

III. Alâeddin Keykubad'ın Maliye Nazırı görevine yeni atanan Nâsireddin Muhammed ve müsrif Seyyid Hamza tesiri altına girmesi, onu Gazan Han ile karşı karşıya getirecektir. III. Alâeddin Keykubad bu iki kişinin etkisinde kalarak, ülkede zengin fakir gözetmeksizin halkın mallarına ve paralarına çeşitli yollar ile el koymuşlardır. Bu durum Moğol kumandanı Abuşka'ya ondan da Gazan Han'a bildirilmiştir. Seyyid Hamza ve Nâsireddin Muhammed yaptıklarından dolayı öldürülmüştür. Bu sırada III. Alâeddin Keykubad, Konya'ya doğru kaçmakta ile yakalanıp Gazan Han'a gönderilmiştir. Yapılan yargılama sonucunda III. Alâeddin Keykubad için idam kararı alınsa da Hülâgu'nun kızı ile evli olması, onu bu cezadan kurtarmıştır. Fakat bu yapmış olduğu tavırdan dolayı sultanlık görevinden azledilmiş ve

⁵⁵² Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", 415; Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, 637; Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", 28.

⁵⁵³ Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri", 81.

⁵⁵⁴ 1272 yılında doğdu. Argun Han'ın oğludur. Kardeşi Geyhâtu ile yapmış olduğu mücadeleden sonra 1295-1304 yılları arasında İlhanlı tahtına çıkmıştır. İslamiyet'in İlhanlı Devleti içinde resmi din olmasını sağlamıştır. Müslüman olması Anadolu'daki Moğol idaresinde bir değişim göstermemiştir. Bkz. Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/429-431.

ölünceye kadar İsfahan'da bulunmak zorunda kalmıştır (1301).⁵⁵⁶ Eldeki kaynaklar bu Hatun'un yaşamı hakkında yeterli bilgi vermemektedir. III. Alâeddin Keykubad ile yapılmış olan bir evliliğdir. Daha çok Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki Moğol hakimiyetini güçlendirmek için yapılmış olan siyasi bir evliliğdir.

3.9. Melike Naima Gevher Hatun-Melike Asiye Hatun-Melike Melek Peyker Hatun

Melikelerin babalarının III. Alâeddin Keykubad annelerinin ise İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın kız kardeşi olduğu ifade edilmektedir. Anadolu Topraklarında çıkan isyanlardan dolayı III. Alâeddin Keykubad, Gazan Han tarafından sürgüne gönderilmiştir. Eşi ile birlikte İsfahan'a giden Keykubad, kızlarını Konya'da bırakmak zorunda kalmıştır. İlhanlıların, Anadolu topraklarında yapmış oldukları katliamlar, bu üç kız kardeşi endişeye düşürmüş ve bundan dolayı sarayda güvendikleri Ömer Ağa'dan yardım istemişlerdir. Bu yardım neticesinde üç kız kardeş Afyon taraflarına gitmiştir. Yanlarında getirmiş oldukları altını Afyon'un imarı için harcamışlardır. Üç kız kardeşten en küçüğü olan Asiye Hatun adına, Sahip Ataoğulları tarafından, Afyon Lisesi ile İmaret Camii arasında kalan bölgeye toplamda 1000 adet mezar yaptırmıştır.

Kardeşlerden en büyüğü olan Melek Peyker Hatun, Afyon bölgesindeki su sorunu için bir çözüm bulmaya çalışmış ve iki yıl içinde içme suyunu şehre getirmiştir. Ortanca kız kardeş Naima Gevher Hatun ise şehrin içinden geçen ve her sene taşan Taşpınar Deresi ile ilgili sorunları çözmüş ve dere üzerine köprüler inşa etmiştir. Afyon'da bulunan “*Kadın Ana*” türbelerinin bu kızlara ait olduğu ifade edilmekte, ancak bu yapı üzerinde herhangi bir yazı yazılmadığı için bu bilgi doğrulanamamış,⁵⁵⁷ ancak ileri zamanlarda türbe içerisinde Naima Peyker ve Melek Peyker'e ait sandukaların bulunmuş olması, türbenin onlara ait olduğunu ispatlar niteliktedir. Yapının 13. Yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 603; Faruk Sümer, “Keykubad III”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/359-361.

⁵⁵⁶ Uyumaz, “Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi”, 182; Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 604; Sümer, “Keykubad III”, 25/359-361.

⁵⁵⁷ Kara, “Türkiye'nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”, 54–55.

⁵⁵⁸ Kara, 303; Bekmez, “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”, 153.

Bu Melikelerin babasının II. Alâeddin Keykubad olmasının yanı sıra annelerinin de İlhanlı soyundan geldiği görülmektedir. Yaşamları ile ilgili ulaşmış olduğumuz kaynaklarda net bir bilgi bulunmaz iken Afyon taraflarında yapmış oldukları imar çalışmaları onlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Kitabelerde yazılanlar dışında bir bilgiye ulaşamamıştır.

SONUÇ

Anadolu Selçuklu dönemi Melikeleri değerlendirildiğinde, bu kişilerin Selçuklu Sultanlarının eşi veya kızı statüsünde olduklarını görülmektedir. Melikeler hakkındaki bilgiler daha çok onların evlilikleri, siyasi etkileri, sosyal ve kültürel faaliyetleri ile şekillenmiştir. Nitekim evliliklerin daha çok siyasi gerekçelerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Anadolu topraklarında otoritesini güçlendirmeye çalışan I. Kılıç Arslan, Bizans'a karşı gücünü daha da arttırmak istemiştir. Bundan dolayı da Çaka Bey'in kızı ile evlenmiştir. Elde edilen kaynaklarda Çaka Bey'in kızının adına rastlanmamıştır. Bu da dönem tarihçilerinin daha çok olayın siyasi olaylarına önem verdikleri düşüncesini ortaya koymaktadır. Yapılan bu siyasi evliliklerde Melikelerin devlet idaresinde otorite oluşturma çabasına girdikleri görülmektedir.

Melike Ayşe Hatun'un eşi I. Kılıç Arslan'ın vefatı ile birlikte küçük yaştaki oğlu adına Malatya'da idareyi ele aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Melikelerin iktidarını güçlendirmek için yapmış olduğu atabey evlilikleri Büyük Selçuklu Devleti'nde dahi görülmezken Anadolu Selçuklularında görülmesi son derece önemlidir. Atabey evliliği ilk kez Melike Ayşe Hatun tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapmış olduğu siyasi evlilikler, gelebilecek tehditlere karşı kendi otoritesini korumaya yönelik olmuştur. Sultan I. Kılıç Arslan'ın kızı Melike Selçuka Hatun ile eşi Nureddin Mahmud arasında meydana gelen sıkıntılar evliliğin siyasi anlamda yapıldığını göstermektedir. Nitekim aldatma ve siyasi otorite kaygısından dolayı başlayan bu kriz Eyyûbi Devleti ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni mücadele noktasında karşı karşıya getirmiştir. Selçuka Hatun'un bu mücadele sırasında Hac yolculuğunda olması onun devlet meselelerine karışmadığı fikrini vermektedir.

Bizans İmparatorluğu ile kurulan temaslar yapılan mücadelelerin yanı sıra akrabalık ilişkilerinin kurulmasını da sağlamıştır. Sultan I. Mesud'un Haçlı komutanı

IV. Raymond'un kız kardeşi ile evlilik gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Yapılan bu evlilik Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk kez yabancı bir devlet ile evlilik yolu akrabalık kurulduğu fikrini vermektedir. Ardından I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Mazrozomes'in kızı ile bir evlilik gerçekleştirmiştir. Bu evliliğin siyasi yönünün etkisinin oldukça fazla olduğu görölmektedir. Nitekim Mavrozomes'in damadı ile birlikte Konya'ya geldiği, damadının hizmetinde bulunduğu ve damadından sonra da Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bir şekilde hizmet ettiği görölmektedir.

Anadolu Selçuklu devleti'nin Kuruluş döneminde özellikle I. Mesûd'un Danışmendliler ile münasebetleri dikkat çekmektedir. Kendi otoritesini güçlendirmek için hem Danışmendlilerin damadı olmuş hem de kızlarını ya da yeğeni olabileceği düşünölen Melikeleri Danışmendlilere gelin olarak vermiştir. Siyasi evliliklerin yanı sıra aşk evliliklerinin de yapılmak istendiği görölmektedir. Buna Gevher Nesibe Hatun örneği verilebilir. Gevher Nesibe Hatun'un âşık olduğu sipahi abisi I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında kabul görmediği ve Melike'nin bundan dolayı öldüğü kaynaklarda rivayet edilmektedir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu evliliğe izin vermemesi, kişi isteğinden çok devlet menfaatlerinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Melikeler incelendiği zaman özellikle Danışmendli soyundan olan Râziye Devlet Hatun'un akrabalarının eşi I. İzzeddin Keykavus Selçuklu tahtında iken I. Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkartmak istemeleri ciddi sıkıntılara sebep olmuştur. Yağıbasan oğullarının bu tutumlarının nedeni Anadolu Selçuklu Devleti ile temaslarının ve akrabalıklarının sürekli olmasından kaynaklanabilir. Ulaşılan kaynaklar Râziye Hatun'un bu siyasi olayda bir müdahalesinin olmadığını gösterir. Ancak kaynakların birçoğunda Râziye Hatun ile ilgili bilgiler verilmemekte veya çok kısa şekildeki bahislerle geçilmektedir. Kaynakların yetersizliği Melike'nin eşiine karşi muhalefet ettiğini ya da kardeşleri yüzünden onun da tepki ile karşılaştığı fikrini akla getirmektedir. Yine bu tepkiye bir diğer örnek de İbni Bibi'nin Mahperi Hunat Hatun'dan sınırlı bir şekilde bahsetmesi gösterilebilir. Bunun nedeni iki Melike arasındaki mücadelenin sonucunun hazin bir şekilde sonlanması görölebilir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın vefatının ardından devlet adamlarının desteği ile yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, üvey kardeşlerini ve onların annesi olan Melike-i Adiliyye'yi kendine rakip gördüğü bundan dolayı da onları ortadan kaldırdığı

görülmektedir. Bu olay dikkate alındığında Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun'un oğlu üzerinde etkisinin de olduğu düşünülebilir. Bundan dolayı İbni Bibi'nin tepki olarak bu hatundan sınırlı bahsettiği düşünülebilir. Nitekim Mahperi Hatun'un yaşadığı süre ele alındığında oldukça uzun bir süre yaşadığı, hatta Moğolların etkili olduğu dönemlerde dahi torunlarının taht mücadelesine bile müdahalelerde bulunduğu görülmektedir.

Kaynaklarda Melikeler hakkında az da olsa bilgi verilirken Melike İsmetü'd-Dünya Hatun hakkında elde edilen kaynaklarda neredeyse yok denilecek kadar bilgiler bulunmaktadır. Melike'nin Erzincan Meliki Mugiseddin Tuğrul Şah'ın kızı ve I. Alâeddin Keykubad'ın eşi olduğu belirtilmektedir. Yabancı kaynaklardan elde edilen bilgiler Melike'nin I. Alâeddin Keykubad ile yan yana gelmediğini gösterir. Yabancı kaynaklar, Melike'nin eşine karşı kızgın olduğunu ifade etmiştir. Bu kızgınlığın Melike'nin kardeşi Cihan Şâh ile Sultan arasında ortaya çıkan anlaşmazlıktan kaynaklandığı belirtilmektedir. Hatta anlaşılmaktadır ki bu olay daha da ileriye gitmiş ve Melike'nin II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasına destek olduğu belirtilmiştir. Nitekim II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in melikliği sırasında Melike İsmetü'd-Dünya Hatun ile görüşmemiş olması mümkün görülmemektedir.

Gayrimüslim evlilikler içerisinde yıkılış dönemi içinde özellikle Gürcü Hatun ve Berdûliye Hatun dikkat çekmektedir. Melikeler, Selçuklu sarayına gelin geldiklerinde dinlerine müdahalede bulunulmamış, kendileri isterlerse Müslüman olmuşlardır. Ancak bu evlilikler ile dikkat edilmiştir ki Selçuklu Devleti içerisinde yabancı bürokratların etkisi gittikçe artmıştır. Bu durumun Selçuklu Devlet yapısını da bozduğu düşünülebilir. Gürcü Hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evliliğinden kısa bir süre sonra İslam dinine girmiştir. Melike'nin eşi ile olan evliliği başta siyasi bir evlilik olarak görülse de Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gürcü Hatun'a derin bir sevgi ile bağlandığı görülmektedir. Evliliği süresince devlet otoritesinde Gürcü devlet adamlarının olması ve Selçuklu paralarında eşini temsil eden güneş simgesinin bulunması buna örnek verilebilir. Gürcü Hatun'un yaşamı süresince birçok hayır işlerinde bulunduğunu özellikle Mevlâna Hazretleri ile temas halinde olduğu görülür. Bu dönemde Moğol etkisinin oldukça fazla olması Gürcü Hatun'un hareket alanının da daraltmış ve yaşamının son dönemlerinde birçok yere savrulmasına etkili olmuştur.

Bu dönem içerisinde dikkat çeken Melikelerden biri de Berduliye Hatun'dur. Berduliye Hatun'un evliliği boyunca Hristiyan dininde ayrılmadığı, ailesinin de bu inancın etkisinde kaldığı söylenebilir. Özellikle Moğol baskısının artması ile Berduliye Hatun'un oğlu II. İzzeddin Keykavus annesi de dahil maiyetindekilerle birlikte Bizans İmparatorluğu'na sığınmıştır. Burada kaldığı süre boyunca soylu statüde itibar görmüştür. Bu itibarın annesi Berduliye Hatun'dan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak daha sonra ortaya çıkan olaylar II. İzzeddin Keykavus'un hapis edilmesine neden olmuş, bir müddet sonra da ordan Altın Orda Devleti'ne sığınmasını gerektirmiştir. Berduliye Hatun'un Bizans Devleti'ne sığınmasından sonra Anadolu Selçuklu topraklarına geri dönmediği ölünceye kadar Bizans topraklarında kaldığı anlaşılmaktadır. Berduliye Hatun'un yanında bulunan çocuklarının da bir süre sonra Hristiyan olduğu ve Bizans topraklarında yaşadığı anlaşılmaktadır.

Evlilikler içerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'ne Gayrimüslim olan gelinlerin gelmesi sıradan bir durumdu. Ancak Müslüman olmayan bir devlete, Müslüman bir Melike'nin gelin olarak gitmesi pek mümkün değildi. Nitekim Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış döneminde etkisini gösteren Moğol etkisinden dolayı Hüdâvend Hatun'un Budist olan Argun Han ile evliliği o dönemde birçok tepkilere sebep olmuştur. Geleneğe aykırı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin son döneminde Hüdâvend Hatun ile Argun Han'ın evliliği istisna evliliklerden biri olarak görülmektedir. Eşinin ölümü ile birlikte Anadolu'ya gelen Hüdâvend Hatun'un İslam kimliğini kaybetmediği, bir Hükümdar gibi Anadolu'da yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Moğol kültürünün etkisinde kalmış olduğu yaptırdığı eserlerde görülmektedir. Bu evlilik Anadolu Selçuklu Devleti'ni yöneten bir Selçuklu Sultan'ının olmadığı ya da bir iradesinin bulunmadığı fikrini vermektedir. Nitekim her ne kadar Sultan bulunsaydı da devletin idaresinin Moğolların elinde olması bu sonucu kaçınılmaz kılmaktadır.

Elde edilen kaynaklarda bazı Melikelerin Mevleviliğe karşı ilgi gösterdikleri görülmektedir. Özellikle Gürcü Hatun ve Gömeç Hatun'un Mevlana'nın sohbetlerine katıldıkları, ihtiyaç doğrultusunda kendi hazinelerinden bağışlarda bulundukları görülmektedir. Bu şekilde Melikelerin sürekli hayır işlerinde bulunduğu ve ihtiyaç sahibi kimseler için harcamalar yaptıkları görülmektedir. Melikelerin Anadolu'da

yaptırımış oldukları imar faaliyetleri hem Melikeler hakkında hem de onların yaşadıkları bölgeler hakkında bilgi vermektedir. Özellikle inşalar üzerindeki kitabeler onlar hakkındaki bilinmeyenlerin öğrenilmesinde oldukça etkili olmuştur. Bunun yanı sıra bu yapılar bizlere Melikelerin siyasi rolleri dışında kültürel, sosyal ve dini alanda da etkili olduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi II*. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950.
- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri I (Manakib al-Ârifin)*. Çeviren Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet, 1973.
- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri II (Manakib al-Ârifin)*. Çeviren Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet, 1973.
- Akgündüz, Mehmet. “Başlık”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 131–33. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992.
- Akropolites, George. *George Akropolites The History*. Çeviren Ruht Macrides. New York: Oxford Studies In Byzantium, 2007.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Akşit, Ahmet. “Melile-i Adiliyye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelelerine Dair İzler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, sayı 11 (2002): 239–45.
- Akşit, Ahmet. “Sultan Hatun Hakkında”. İçinde *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, editör Mehmet Ali Hacıgökmen, 233–37. Konya: S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5, 2011.
- Aktaş, Yasemin. “Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Saltanatının İlk Yılları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 55 (2015): 197–211.
- Algar, Hamid. “Ahmed Teküder”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2/139. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Alıç, Samet. *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*. İstanbul: Selenge, 2021.
- Alptekin, Coşkun. “Belek b. Behrâm”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 402–402. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992.
- Altın, Kader, ve Elif Kömürcü. “Türk Tarihinin Siyasi Evliliklerine Bir Örnek: Atabey Evlilikleri”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 1, sayı 1 (2022): 1–10.
- Altunsoy, Nazlı. *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Ataoğlu, Remzi. “Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları-Artuklu Münasebetleri”. *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi*, I. Alâeddin Keykubad Özel Sayısı 3 (1988): 73–78.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Kadın”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 86–94. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Ayönü, Yusuf. “Selçuklu-Bizans Münasebetleri”. Ege Üniversitesi, 2007.
- Bakır, Abdullah. “Yazıcızâde Alî'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”. Marmara Üniversitesi, 2008.

- Bayram, Mikail. *Danışmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*. Nüve Kültür Merkezi, 2011.
- Bekmez, Ayşegül. “Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.
- Bekmez, Ayşegül. “Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile”. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 6 (2020): 165–88.
- Bezer, Gülay Öğün. *Müslim b. Kureyş*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006.
- Bibi, İbn. *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Biçak, Sedat. “Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)”. Marmara Üniversitesi, 2007.
- Çakmak, Mehmet Ali, ve Rıfat Dağlı. “II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1155-1192)”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Çelik, Züriye. “Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”. Selçuk Üniversitesi, 2014.
- Ceyhan, Semih. “Seyyid Burhâneddin”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37/56-58. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Çiftçiöğlu, İsmail. “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”. *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks* 5, sayı 1 (2013): 7–25.
- Claude Cahen. *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*. Çeviren Yıldız Moran. İstanbul: E Yayınları, 1970.
- Claude Cahen. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. Çeviren Erol Üyepazarcı. İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Çolak, Faruk. “Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi”. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* I, sayı II (2016): 58–69.
- Değirmençay, Veyis. “Sultan Veled”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37/521-522. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Demir, Hatice. “Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 71 (2021): 419–40.
- Demir, Hatice. “Mahperi Huand Hatun'un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü* 29, sayı 4 (2020): 301–14.
- Demirci, Mustafa. “Abbasi Halifeleri ile Anadolu Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”. İçinde *Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)*, editör Abdülkadir Yuvalı, Ali Aktan, Mehmet Metin Hülâgü, Muhittin Kapanşahin, ve Erhan Yoska, 457–84. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Demirci, Mustafa. “Selçuklular ve Danışmentliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi”. İçinde *Danışmentliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, editör Ali Açık ve Murat Serdar, 217–22. Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016.

- Demirkent, Işın. “Kılıçaslan I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 396–99. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2002.
- Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Demirli, Ekrem. “Sadreddin Konevî”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35/420-425. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Dertli, Gülay. “Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri”. Karabük Üniversitesi, 2014.
- Doğan, Nermin Şaman. “Kayseri’deki Selçuklu Dönemi Kadın Türbeleri”. *Vakıflar Dergisi*, sayı 39 (2013): 15–26.
- Doğan, Tolga. “Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler”. Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Eastmond, Antony. *Tamta’s World (The Life and Encounters of a Mediaval Noblewomen from the Middle East to Mangolia)*. London: Cambridge University Press, 2017.
- Ekici, Kansu. “Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)”. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005.
- Ekiz, Mehmet. “Keykubad Ailesine Ait Türbeler ve Şah Cihan Hatun Türbesi Hakkında Bazı Notlar”. İçinde *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II)*, editör Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Mehmet Metin Hülâgü, Muhittin Kapanşahin, ve Erhan Yoska. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Erdeğer, Melek Göksu. “‘Melek Mansour’ Diğer Adıyla Selçuklu Meliki Rükneddin Kılıç Arslan’ın Taht Mücadelesi”. 3. Sosyal Bilimler Kongresi, 2020, 183–200.
- Erdeğer, Melek Göksu. “Selçuklu Soyundan Bir Hristiyan Melik, Melik Konstantin”. İçinde *Selçuk 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 164–82. Konya: Ubak Yayınevi, 2020.
- Ersan, Mehmet. “Türkiye Selçuklu Devleti”. İçinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti Selçuklular*, I–XV. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Ersan, Mehmet, ve Mustafa Alican. *Osmanlı’dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Esterâbâdî, Aziz b. Erdeşir-i. *Bezm u Rezm, Eğlence ve Savaş*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Eyice, Semavi. “Korkut Camii”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26/207-208. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Gökhan, İlyas. “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2012): 70–108.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*. Çeviren Azer Yaran. Ankara, 1988.
- Goshgarian, Rachel. “13. Yüzyıl Rûm (Anadolu) ve Ermenistan’da Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi”. İçinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, editör A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

- Gültepe, Necati. *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Günler, Mevlüt. “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri”. Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. “Danişmendli Yağlıbasan Oğullarının Selçuklu Siyasetine Etkisi”. İçinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, editör Ali Açıklık ve Murat Serdar, 175–83. Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. “I. Alaeddin Keykubat’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”. *Mediterranean Journal of Humanities* 1, sayı 2 (2012): 121–30.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. “Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı’na Adını Veren Raziye Devlet Hatun”. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, sayı 44 (2015): 37–48.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Harman, Ömer Faruk. “Kadın”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 82–86. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- İbni Bibi. *Selçuknâme*. Çeviren Mükrimin Halil Yinanç. İstanbul: Kitabevi, 2017.
- İbni Bîbî. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*. Çeviren Mehmet Nuri Gençosman. Ankara: Uzluk, 1941.
- İbnü’l-Adim. *Bugyetü’t-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*. Çeviren Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- İbnü’l-Esir. *El- Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi I-XII*. Çeviren Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İnce, Fatma. “Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 76 (2019): 137–53.
- Kapanşahin, Muhittin. “Kayseri’de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi - Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”. İçinde *Prof. Dr. Ali Aktan Armağanı*, editör Özen Tok ve Muhittin Kapanşahin, 445–68. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Kara, Demet. “Türkiye’nin Selçuklu Çağı Kadın Türbeleri (1071-1318)”. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2019.
- Kara, Demet. “Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun’un Yaptırdığı Yapılar”. *Turkish Studies-Historical Analysis* 14, sayı 1 (2016): 107–36.
- Kaya, Selim. “I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)”. İstanbul Üniversitesi, 2001.
- Kaya, Selim, ve Arda Deniz. “Sultan Şahin Şâh Devri Türkiye Selçuklu Devleti’nin Danişmendlilerle Münâsebetleri (1084-1117)”. İçinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, editör Ali Açıklık ve Murat Serdar. Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016.
- Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

- Kaymaz, Nejat. *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kemaloğlu, Muhammet. “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2, sayı 5 (2015): 89–106.
- Kesik, Muharrem. “Melik Şahinşah’ın Saltanat Mücadelesi (1155-1176)”. İçinde *Osman Turan ve Selçuklular(TYB Akademi-Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, editör Gülay Öğün Bezer, 89–100. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2014.
- Kesik, Muharrem. “Mesud II”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/342-344. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kesik, Muharrem. “Muînüddin Süleyman Pervâne”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31/91-93. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Kesik, Muharrem. “Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu İlişkileri”. İçinde *Sosyoloji ve Coğrafya*, editör Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, 436–51. İstanbul, 2006.
- Khoniates, Niketas. *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. Çeviren Fikret İşıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Kılıç, Mustafa. “Melik Muhammed Döneminde Danişmendli Devleti”. İçinde *Danişmendliler Sempozyumu 12-13 Kasım 2015*, editör Ali Açıklı ve Murat Serdar. Ankara: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2016.
- Kılıç, Şahin. “II. İzzeddin Keykavus’un Veroia’daki Hristiyan Torunları”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 21, sayı 21 (2007): 245–57.
- Kırpık, Güray, ve Hasan Akyol. “I. Gıyaseddin Keyhüsrev”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kırpık, Güray, ve Hasan Akyol. “Kutalmışoğlu Süleymanşah”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kommena, Anna. *Alexiad*. Çeviren Bilge Umar. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996.
- Konukçu, Enver. “Berke Han”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5/506-507. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Mahmud, Ahmed bin. *Selçuk-nâme I-II*. Çeviren Erdoğan Merçil. İstanbul: Kervan Bibatçılık, 1977.
- Mateos, Urfalı. *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesî (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*. Çeviren Hrant D. Andreasyon. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Mecit, Songül. *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Merçil, Erdoğan. “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”. İçinde *XI. Türk Tarih Kongresi*, 709–21. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Merçil, Erdoğan. “Selçuklu Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı”. İçinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, I–XV. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

- Merçil, Erdoğan. *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Metin, Meral, ve Harun Çoban. “Gevher Nesibe Darüşşifası”. İçinde *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II)*, editör Abdülkadir Yuvalı, Ali Aktan, Mehmet Metin Hülagü, Muhittin Kapaşahin, ve Erhan Yoska. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Mihail, Süryani. *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım: 1042-1195)*. Çeviren Hrant D. Andreasyon. İstanbul, 1944.
- Muharrem Kesik. *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Muharrem Kesik. “Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Rollerini”. İçinde *Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)*, editör Abdülkadir Yuvalı, Ali Aktan, Mehmet Metin Hülagü, Muhittin Kapaşahin, ve Erhan Yoska, 381–98. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Necipoglu, Nevra. “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu’da Birliktelikleri(11 ve 12. Yüzyıllar)”. *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001).
- Neftçi, Ayşe Yivlik. *Hüdavend Hatun Kümbeti*. İstanbul: Kitabevi, 2018.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Battal Gazi”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 204–5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Okuyan, Mehmet. “Necmeddîn-i Dâye”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32/496-497. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006.
- Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/441-448. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Önkâl, Hakkı. *Selçuklu- Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Oral, Osman. “Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan”. *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013): 19–30.
- Oral, Osman. “Prenses Destina’nın Mahperi Hatun Oluşu”. *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2014): 1–15.
- Orhan, Seval. “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”. Marmara Üniversitesi, 2016.
- Özaydın, Abdülkerim. “Kılıcarslan II”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 398–402. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Özaydın, Abdülkerim. “Muhammed Tapar”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 576–78. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Özbek, Süleyman. “Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîler’in Siyasî İlişkileri (1175-1250)”. İçinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti Selçuklular*, I–XV. İstanbul: Sıyer Yayınları, 2018.
- Özcan, Altay Tayfun. “Lübeckli Arnold’un Chronica Slavorum Adlı Eserinde Arslan Heinric’in II. Kılıç Arslan’ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 1 (2016): 191–

- Özcan, Nuri. “Hânende”. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul, 1997.
- Özdemir, Hüseyin Ömer. “11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu’nda Evlilik ve Siyaset”. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Olcaytu Han”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33/345-347. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Özmen, Mehmet Emin. “Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri”. Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Özmenli, Mehmet. “Ortaçağ’da Türklerde Kadın ve Aile”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı 66 (2018): 347–56.
- Parla, Canan. “Melike Hüdavend Hatun ve Türbesi”. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* 3 (2017): 149–64.
- . “Niğde Hüdavend Hatun Türbesi’ne İkonografik Yaklaşım”. *Turkish Studies-Social Sciences* 14, sayı 3 (2019): 1007–32.
- Paydaş, Kazım. “Eflaki’nin Menakıb’ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 yy da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6, sayı 8 (2013): 457–81.
- Redford, Scott. “Kağıt, Taş, Makas: Alâeddîn Keykûbad, İsmetü’l-dünya ve’l-dîn ve Selçuklu Tarih Yazımı”. İçinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, editör A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Sahillioğlu, Halil. “Antakya”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 228–32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Şahin, İlhan. “Ahî Evran”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1/529-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Şahinoğlu, Mehmet Nazif. “Bahâeddin Velel”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4/460-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Salim Koca. *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Salim Koca. *Sultan I. İzzeddin Kaykâvus (1211-1220)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Şapolyo, Enver Benhan. *Selçuklu İmaratorluğu Tarihi*. Ankara: Güven Matbaası, 1972.
- Saraç, Zafer. “Tarih Boyunca Türklerde Kadın”. *Telmih Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi* 1, sayı 4 (2017): 27–30.
- Saray, Mehmet. “Altın Orda Hanlığı”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2/538-540. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Selçuk, Hava. *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*. Konya: Çizgi Yayınevi, 2014.
- Serhat Altınkaynak. “Sultan I. İzzeddin Mesud Dönemi(1116-1155)”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

- Şeşen, Ramazan. “el-Melikü'l-Âdil I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/59-60. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Şeşen, Ramazan. “Selâhaddîn-i Eyyûbî”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36/337-340. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya kadar)*. Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 346–48. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev II”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/348-350. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sevim, Ali. “Keyhusrev III”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/350-351. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sevim, Ali. “Süleyman Şah I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 103–5. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.
- Sevim, Ali, ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Sevim, Ali, ve Yaşar Yücel. *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Shukurov, Rustam. “Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği”. İçinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Tophum*, editör A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Shukurov, Rustam. *The Byzantine Turks*. Boston: BRILL Press, 2016.
- Sipehsâlâr, Ferîdûn bin Ahmed-i. *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risâle*. Çeviren Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1997.
- Subaşı, Ömer. “Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın”. *ANASAY* 6 (21) (2022): 3–49.
- Subaşı, Ömer. “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 13, sayı 33 (2016): 384–401.
- Sümer, Faruk. “Abaka”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1/8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Sümer, Faruk. “Argun”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3/355-357. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/351-353. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Keykâvus II”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/354-356. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Keykubad I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/357-359. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

- Sümer, Faruk. “Keykubad II”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/359. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Keykubad III”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/359-361. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Kılıç Arslan IV”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/506-507. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sümer, Faruk. “Kösedağ Savaşı”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26/272-273. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Sümer, Faruk. “Mesud I”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 339–42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Sümer, Faruk. “Tuğrul Şah”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 2012.
- Sunay, Serkan. “Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı”. İçinde *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, editör Hakkı Acur. Ankara, 2007.
- Taneri, Aydın. “Celâleddin Hârizmşah”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7/248-250. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Tekiner, Halil. “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp”. İçinde *Selçuklular Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, editör Abdülkadir Yuvalı, Ali Aktan, Mehmet Metin Hülagü, Muhittin Kapanşahin, ve Erhan Yoska, 179–85. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Temir, Selver. “Abbasi Halifeleri ile Selçuklu Sultanları Arasındaki İlişkiler”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010.
- Tomar, Cengiz. “el-Melikü’n-Nâsır, Yûsuf”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/78-79. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.
- Turan, Osman. *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme, Araştırmalar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1958.
- Turan, Refik. “Sultan Alaaddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Turgut, Demet. “Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar”. Anadolu Üniversitesi, 2015.
- Uğur, Elif Özcan, ve Sevim Yılmaz Önder. “Mevlevi Menâkıbnâme Mahzenü’l-Esrâr’da Kadın Motifi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 47 (2022): 597–628.
- Uluslan, Şayan. “Türklerde Şehirlilik, Köylülük (Yerlilik): Kadın Örneği Üzerine Bir Tahlil Denemesi”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Tarihî Peşinde*, sayı 1 (2009): 211–28.

- Uyar, Mustafa. “Moğol İstilası Döneminde Selçuklular”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Uyumaz, Emine. “Anadolu Selçuklu Çağı Kronolojisi”. *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001).
- Uyumaz, Emine. “Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd Dönemine (1120-1237) Bir Bakış”. *Cogito/Selçuklular*, sayı 29 (2001).
- Uyumaz, Emine. “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”. İçinde *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, editör Osman Eravşar ve Haşim Karpuz, 397–421. Konya: Selçuk Üniversitesi Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Uyumaz, Emine. “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu’daki Düşün Törenlerine Bir Bakış”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 5 (2020): 25–36.
- Yağmur, Sibel Karadeniz. “Türk Kültüründe Kadın Anlayışının Mitoloji ve Din Ekseninde Karşılaştırılması”. İçinde *II. İksad Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, editör Ayşe Erkman ve Samira Khadhraoui, 685–679. Gaziantep: İksad Yayınevi, 2018.
- Yakupoglu, Cevdet. “Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Yıldız, Hasan Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi I-XIV*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- Yıldız, Sara Nur, ve Haşim Şahin. “Sultanların Yakınında: Mecdüddînîşhak, İbn Arabî ve Selçuklu Sarayı”. İçinde *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, editör A.C.S Peacock ve Sara Nur Yıldız. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Yoska, Erhan. “Türkiye Selçuklu Darüşşifaları ve Özellikleri”. İçinde *Mustafa Keskin Armağanı*, editör Remzi Kılıç, 995–1019. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014.
- Yuvalı, Abdülkadir. “Gâzân Han”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13/429-431. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Yuvalı, Abdülkadir. “Hülâgû”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18/473-475. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.